

Jolanta Andrzejewska
Jolanta Wierucka

Program wychowania przedszkolnego

Projekt okładki i strony tytułowej *Krzysztof Demianiuk*

Redaktor inicjujący *Danuta Piotrowska*

Redaktor merytoryczny *Magdalena Rubaj*

Redakcja językowa, korekty *Dominika Cieśla-Szymańska*

Redaktor graficzny *Krzysztof Demianiuk*

ISBN 978-83-02-10820-4

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna
Warszawa 2009

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna
02-305 Warszawa, Al. Jerozolimskie 136
Adres do korespondencji: 00-965 Warszawa, p. poczt. nr 9
www.wsip.pl

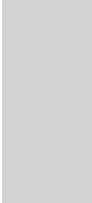
Wydanie pierwsze (2009)

Ark. druk. 10

Skład i łamanie: Studio DTP *Alicja Kasper*

Druk i oprawa: Legra Sp. z o.o.

Wydrukowano na papierze offsetowym Speed-E produkcji International Paper

Spis treści

1. Koncepcja programu	5
2. Cele programu wychowania przedszkolnego	13
3. Dobór i układ treści w programie	14
4. Jak korzystać z programu? Wskazówki metodyczne	17
5. Treści programowe dla dzieci trzy-pięcioletnich	21
Obszar I: Poznawanie siebie jako osoby	21
Obszar II: Doświadczenie samodzielności	30
Obszar III: Odkrywanie znaczenia zdrowia, ruchu, higieny i bezpiecznego zachowania się	35
Obszar IV: Poznawanie i rozumienie świata przyrody	44
Obszar V: Poznawanie środowiska społecznego	56
Obszar VI: Poznawanie ojczyzny i świata	65
Obszar VII: Wprowadzanie w kulturę życia. Poznawanie wartości etycznych i estetycznych	70
Obszar VIII: Rozbudzanie ciekawości poznawczej. Rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych	81
Obszar IX: Poznawanie świata symboli i znaków	90
Obszar X: Poznawanie znaczenia języka w porozumiewaniu się i uczestnictwie w kulturze	96
Obszar XI: Przygotowanie do pisania i czytania	105
Obszar XII: Poznawanie znaczenia matematyki	109
Obszar XIII: Poznawanie świata nauki i techniki	116
6. Treści edukacyjne dla dzieci sześciioletnich	122
Podstawa programowa	154
Bibliografia	160

1. Koncepcja programu

Program jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego zatwierdzonego przez MEN (Dz. U. Nr 4 poz. 17, Rozporządzenie MEN z dnia 15 stycznia 2009 r.).

„**Razem w przedszkolu**” to tytuł programu, a zarazem hasło, które wyznacza miejsce i funkcję, jaką pełnią osoby znaczące wobec dziecka. Można rozszerzyć jego interpretację o hasła: **razem z dorosłym, razem z rówieśnikiem, razem z nauczycielem**. Hasło to również określa miejsce dorosłego (rodzic, dziadek, nauczyciel, opiekun) w rozwoju dziecka i jego zadania.

Proces rozwoju dziecka uwarunkowany jest przede wszystkim jego własną aktywnością i wsparciem rodziny, środowiska rówieśniczego i środowiska instytucjonalnego.

Od najmłodszych lat dziecko jest **aktywnym podmiotem** poznającym siebie i własne możliwości. Charakteryzuje się mocą sprawczą i poczuciem sprawstwa rozumianym jako zdolność do skutecznego działania i odczuwania zadowolenia ze swoich działań w naturalnych warunkach codziennego życia, w kontaktach z dorosłymi i rówieśnikami.

O skuteczności wsparcia dziecka w rozwoju najbardziej decydują **osoby znaczące**, czyli takie, które uczestniczą w jego życiu, zaspokajają jego potrzeby, mają z nim silną więź emocjonalną opartą na bliskości i zaufaniu, są wzorem do naśladowania, autorytetem, z którym dziecko się liczy podczas podejmowania decyzji i radzenia sobie w trudnych sytuacjach.

Osoby znaczące wypełniają społeczną przestrzeń rozwoju dziecka i są to najczęściej rodzice, nauczyciele, rodzeństwo, inni dorośli, dziadkowie, kuzyni, koledzy, znajomi.

Dorosły towarzyszający dziecku w rozwoju:

- w istotny sposób wpływa na jego poczucie bezpieczeństwa,
- stawia przed nim wyzwania odpowiednie do etapu jego rozwoju,
- zachęca do działań, które zdaniem dziecka przekraczają jego aktualne możliwości,
- dyskretnie pomaga osiągnąć cele w mniemaniu dziecka nieosiągalne,
- zachęca do poszukiwania niestandardowych środków działania, do tworzenia,
- cieszy się razem z dzieckiem z osiągniętego sukcesu,
- towarzyszy mu w chwilach drobnych niepowodzeń i wielkich klęsk,
- wycofuje swoją pomoc, gdy tylko dziecko zaczyna sobie radzić, wzmacniając tym samym jego poczucie sprawstwa.

W programie „Razem w przedszkolu” zakłada się, że grupa przedszkolna jest wspólną osób uczących się i każde dziecko ma być w niej aktywne. Przyjmuje się, że przedszkolak w procesie uczenia się jest aktywny jedynie wtedy, gdy nawiązuje kontakty partnerskie, współdziała w poszukiwaniu wiedzy, wyraża myśli i uczucia, stara się zrozumieć innych i korzysta z ich zasobów wiedzy, konstruuje własną wiedzę i poszukuje sensu poznawanych treści.

Aktywny przedszkolak uczy się w środowisku o dwoistym charakterze – **w naturze i kulturze**, z których wynikają wartości poznawcze, etyczne, ontyczne i estetyczne. Jest to jedno z głównych założeń akcentowanych w programie.

Centralną kategorią pojęciową programu, zgodnie ze współczesną praktyką edukacyjną, jest uczenie się (Hejnicka-Bezwińska 2008).

Uczenie się zdefiniowano jako proces konstruowania, interpretowania, modyfikowania „osobistych reprezentacji (obrazów) świata”. Jego celem jest przyswojenie przez człowieka określonych wiadomości, umiejętności i nawyków.

Proces uczenia się dziecka bazuje na jego indywidualnych doświadczeniach uzyskiwanych **w toku działania**. Dziecko konstruuje obraz rzeczywistości nie tyle słuchając o niej, ile jej doświadczając.

Uczące się dziecko korzysta z osobistej wiedzy o świecie i buduje nową wiedzę podczas relacji z dorosłym. Proces ten to strukturalizowanie (tworzenie struktur wiedzy) i restrukturalizowanie (modyfikowanie) doświadczeń, które odbywa się przy współudziale nauczyciela.

Uczenie się dziecka w wieku przedszkolnym wymaga od instytucji edukacyjnej:

- wnikliwej diagnozy, poznania aktualnego etapu rozwoju wychowanka,
- zapewnienia warunków materialnych, osobowych, dydaktycznych dostosowanych do jego możliwości: zdolności, niepełnosprawności i wieku w grupach zróżnicowanych wiekowo i integracyjnych,
- właściwego klimatu wychowawczego, sprzyjającego indywidualizacji,
- aktywizowania umiejętności postrzegania: autopostrzegania, postrzegania zmysłowego, postrzegania środowiska, postrzegania odpowiedzialności,
- umożliwiania poznawania polisensorycznego,
- zorganizowania spontaniczno-reaktywnej działalności,
- tworzenia sytuacji sprzyjających nabywaniu świadomości sprawstwa i środowiska pozwalającego podejmować czynności o charakterze pracy,
- stymulowania ciekawości poznawczej, samodzielnych działań badawczych i aktywnej eksploracji prowadzących do całościowego rozumienia obrazu siebie i świata poprzez znalezienie powiązań, rozpoznawanie zależności, uporządkowanie doświadczeń i wiedzy,
- organizowania warunków do rozwiązywania problemów na miarę przedszkolaka, sprzyjających doskonaleniu procesów poznawczych i operacji umysłowych oraz kształtowaniu pojęć,
- przygotowanie środowiska do nawiązywania kontaktów społecznych i uczenia się synergicznego (wspólnotowego) z dzieckiem niepełnosprawnym i zdolnym,
- tworzenia okazji do wykorzystania wyobraźni, podejmowania aktywności poznawczej i twórczej oraz dawania szansy wyrażania siebie w różnych sytuacjach,
- rozwijania zdolności i zachowań empatycznych poprzez możliwość doświadczania i wyrażania uczuć (intelektualnych, religijnych, patriotycznych, estetycznych),
- pomocy w uzyskaniu gotowości do pisania i czytania oraz nabywaniu elementarnej umiejętności pisania i czytania.

Realizacja tych zadań przez pracowników pedagogicznych wymaga wiedzy psychologicznej, pedagogicznej i metodycznej, która w ogromnym skrócie została przedstawiona poniżej i odnosi się do każdego z wymagań.

Rolą nauczyciela w procesie edukacji dziecka jest **dobrze poznanie wychowanka**: jego potrzeb, możliwości, zainteresowań, motywacji, wiedzy osobistej, umiejętności i adekwatne do tego organizowanie aktywności dzieci w różnorodnych sytuacjach problemowych,

w których dziecko poprzez autentyczne doświadczenia będzie samodzielnie tworzyło osobiste kompetencje.

Zadaniem nauczycieli jest celowe tworzenie takiego środowiska dziecka, aby w każdym momencie mogło się uczyć.

Ważne jest, by nauczyciel potrafił tworzyć przestrzeń spokoju, które sprzyjają wyciszaniu się i otwieraniu dziecka na nowe postrzeganie siebie i środowiska.

Stymulujące wychowanka środowisko składa się z następujących komponentów: strukturalno-dynamicznego, materialnego i osobowego.

Komponent strukturalno-dynamiczny środowiska określają zasady pedagogiczno-dydaktyczne. Dotyczą one norm, kryteriów i właściwości budowy przygotowanego otoczenia, budowy i doboru pomocy dydaktycznych, pracy z pomocami, zasad porządku i wolności.

Komponent materialny to otoczenie (sprzęt, pomoce dydaktyczne, urządzenia) tak zaaranżowane, aby było swoistym zaproszeniem dziecka do aktywności. Wychowanek, poznając ogół, ma dostrzec w nim szczegóły, a w znajdujących się tam szczegółach dostrzec ogół.

Komponent osobowy to dzieci i dorośli. Dorośli, czyli rodzice i nauczyciele, z racji swojej roli społecznej są równocześnie dla dziecka wychowawcami, towarzyszami w rozwoju, ekspertami, doradcami, pomocnikami w odkryciu natury dziecka i przekazicielami kultury (Miksza 2004).

Klimat wychowawczy to klimat zaufania i porozumienia między dzieckiem a dorosłym i potrzeba wolności w środowisku wychowawczym. To prawo dziecka do wyrażania tego, co czuje i myśli w sposób spontaniczny, do zaspokajania potrzeb. To także poczucie bezpieczeństwa, zrozumienia, bezwarunkowej akceptacji i szacunku ze strony innych. Dobry klimat wychowawczy tworzy możliwość wyrażania siebie, swojego autentycznego „ja”, co sprzyja konstruktywnemu rozwojowi osobowości, otwartości w przekazie werbalnym i niewerbalnym ukrytych wiadomości, postaw, sądów, sposobów myślenia. Dobry klimat wymaga od nauczyciela umiejętności empatycznych, świadomej pokory, cierpliwości, panowania nad sobą, pedagogicznego optymizmu, dążenia bardziej do rozwoju wychowanka niż do wygody i osobistego spokoju.

Poznanie polisensoryczne, czyli wielozmysłowe kształtuje w człowieku obraz środowiska, w jakim żyje i rozwija się. Skoncentrowana i zróżnicowana zdolność postrzegania stanowi bazę dla szczegółowego zrozumienia środowiska. Zmysły są pośrednikami między światem zewnętrznym a wewnętrznym, są mostem łączącym naturę człowieka ze środowiskiem i środowisko z naturą człowieka. Poznanie czysto kognitywne (przyswajanie gotowej wiedzy) jest dla dzieci martwym, mało skutecznym nauczaniem, a nie uczeniem się. Świadome postrzeganie i rozwijanie zmysłów ma natomiast wpływ na motywację do działania, która jest ważna dla odpowiedzialnego postępowania. Poznawanie polisensoryczne (zmysł wzroku, słuchu, węchu, smaku, dotyku, równowagi) pozwala na konstruowanie całościowego obrazu rzeczywistości. W wieku przedszkolnym szczególnie ważny jest zmysł dotyku, który wzmacnia aktywność innych zmysłów i odgrywa szczególną rolę w tworzeniu wyobrażeń, które są podstawą myślenia konkretno-wyobrażeniowego. Poznanie wielozmysłowe jest sposobem, warunkiem przejścia z myślenia sensoryczno-motorycznego do myślenia konkretno-wyobrażeniowego.

Wyróżnia się trzy rodzaje **uczenia się dzieci w przedszkolu**: **spontaniczne, spontaniczno-reaktywne, reaktywne**. Nabywanie kompetencji przez dzieci może przybierać dwojaką formę: pośrednią i bezpośrednią (Brzezińska 2000). **Forma pośrednia** polega na tym, że dziecko, uczestnicząc w różnych sytuacjach i czynnościach, w naturalny sposób przyswaja umiejętności. **Forma bezpośrednia** polega na świadomym tworzeniu przez wychowawcę

okazji do nabywania umiejętności poprzez zapewnienie odpowiedniej stymulacji do działania, zorganizowania sytuacji zadaniowej i dostarczenie wsparcia społecznego.

Działania nauczyciela wspierającego dziecko w zależności od sytuacji, celów i kontekstu społecznego mogą być trojakiego rodzaju:

- tworzenie warunków do zabawy, pracy i spontanicznego uczenia się,
- towarzyszenie podczas realizacji projektów i projektowania okazji edukacyjnych,
- stymulowanie do podejmowania i rozwiązywania problemów i zadań.

Należy podkreślić konieczność uwzględniania w procesie edukacji wszystkich rodzajów aktywności dziecka: zabawy, pracy, nauki, które są źródłem jego doświadczeń.

Praca dziecka w wieku przedszkolnym już od trzeciego roku życia jest czynnością uświadomioną. Wszystkie rodzaje czynności o charakterze pracy pozwalają dziecku kształtować swoje wolne środowisko, które powinno być przygotowane nie tylko do działalności umysłowej, ale także ruchowej, manipulacyjnej i eksploracyjnej. Aby podejmować aktywność o charakterze pracy, potrzebne są przybory i narzędzia. Do rzadkości należą przedszkola, które posiadają pracownie techniczno-plastyczne, kącki do czyszczenia butów, sprzątanina, prania, przygotowania małych posiłków, gdzie można znaleźć ścierki, szczotki, szufelki, zmiotki, mopy, noże, deski, miski, bezpieczne środki czystości.

Dziecko nigdy nie jest zmęczone pracą, ono przy niej rośnie i wychowuje się, a w konsekwencji praca zwiększa energię. Dziecko nigdy też nie prosi o zwolnienie z obowiązku, ale o pozwolenie na jego kontynuowanie, w samotności i do końca.

Intensywna aktywność dziecka przejawiająca się w formie zabawy i pracy powoduje rozwój uczuć poznawczych – **ciekawości poznawczej**.

Aktywność poznawcza to ogół czynności związanych z poszukiwaniem, gromadzeniem, kategoryzowaniem, przekazywaniem i wytwarzaniem wiedzy. Jest wywołana przez **ciekawość**, która może wystąpić nie tylko w aktywności poznawczej, lecz w każdej innej aktywności. W aktywności poznawczej odgrywa rolę podstawową. Pojawienie się u dziecka ciekawości poznawczej ściśle wiąże się z **zaciekawieniem**. Dziecko, aby zaspokoić potrzebę poznania wywołaną jakimś silnym bodźcem, takim jak np. interesujący obiekt, zjawisko, reaguje eksploracją (czynności badawcze) za pomocą czynności motorycznych, sensorycznych czy poznawczych. Eksploracji towarzyszy silna **motywacja**, która została wzbudzona przez zaciekawienie. Ciekawość jest typową reakcją emocjonalno-motywacyjną na silne i intensywne bodźce, pojawiającą się pod wpływem zaciekawienia i prowadzi do aktywności poznawczej lub innej.

Sytuacyjne stymulatory ciekawości to m.in.: nowość bodźców, ich intensywność, zmiana, niezgodność, dysonans i rozbieżność z wcześniejszym doświadczeniem, niepewność, niespodzianka, dziwność, nieoczekiwane pojawienie, niezwykłość, zaskoczenie, duże znaczenie dla jednostki, różnorodność.

Efektami ciekawości dziecka są nowe informacje dotyczące bezpośrednio i pośrednio problemu, zrozumienie czegoś, uzyskanie sprawności bądź wiedzy podnoszącej kompetencje, wytworzenie czegoś, co rozwiązuje problem, nowe pytania, nowe problemy i idee.

Ciekawość poznawcza prowadzi dziecko do ciągłego poszukiwania wiedzy i zaspokajania potrzeb poznawczych.

Rozwiązywanie problemów sprzyja doskonaleniu procesów poznawczych: spostrzeżeń, wyobrażeń, myślenia (szczególnie takiej jego cechy jak przyczynowość) w myśleniu, mowy, uwagi, pamięci i wyobraźni. W trakcie rozwiązywania problemów praktycznych i symbolicznych

usprawniają się **operacje umysłowe** (analiza, synteza, wyodrębnianie, porównywanie, klasyfikacja, uogólnianie, wnioskowanie, abstrahowanie) i **kształtują się pojęcia**.

Spostrzeżenia dziecka mają następujące cechy:

- synkretyzm (ujmowanie, postrzeganie rzeczy globalnie, całościowo),
- mimowolność, przypadkowość (skupianie się na cechach wyróżniających się, niezwykłych),
- subiektywność (odbieranie bodźców związane ze stanami emocjonalnymi, skupienie na szczególnie interesujących elementach),
- przedmiotowość (przypisywanie nieznanym, abstrakcyjnym kształtom znaczenia przedmiotów znanych: koło – piłka; kwadrat – okienko).

Opisywane cechy występują we wszelkiej aktywności spostrzeniowej, czyli w odbieraniu przestrzeni, kształtu, ruchu i bardziej złożonych struktur, np. obrazków, historyjek obrazkowych. Spostrzeżenia nie sprowadzają się do sumy wrażeń. Zawsze towarzyszy im pamięć, opierająca się na uprzednim doświadczeniu, myślenie i uczucia spostrzegającego.

Wyobrażenia są przejściem od bezpośredniego poznania sensorycznego do poznania pośredniego, umysłowego. Dziecko umie przywoływać uprzednio spostrzegane kształty i figury, jednak sprawia mu trudność wyobrażenie sobie, jakich przekształceń można dokonać w obrębie tych figur czy przedmiotów. Nie potrafi uchwycić związku między stanem jakiegoś przedmiotu a jego przekształceniem, nie dochodząc do pojęcia stałości masy, objętości, ciężaru. W swoim myśleniu nie potrafi wrócić do momentu przed dokonaniem przekształcenia. Ten brak możliwości odwrócenia czynności myślowych powoduje, że myślenie ma charakter przedoperacyjny.

Dzięki rozwojowi procesów poznawczych dziecko w wieku przedszkolnym ma kontakt nie tylko ze światem fizycznym, ale także z nowym światem swoich wewnętrznych wyobrażeń określanych mianem obrazów umysłowych.

Myślenie dziecka jest ściśle związane z działaniem. Ma charakter synpraktyczny. Czynności umysłowe, operacje myślowe (analiza, synteza, klasyfikowanie, porównywanie, uogólnianie, abstrahowanie, wnioskowanie) wywodzą się z konkretnych działań. W toku aktywności praktycznej i umysłowej dziecka oraz doskonalenia się operacji myślowych, myślenie przekształca się w czynność wewnętrzną, stanowiącą plan działań wszystkich form aktywności. Jest to proces interioryzacji.

Przyswojenie i opanowanie **mowy** powoduje, że niekiedy „działania słowne” zastępują rzeczywistą aktywność. Mowie przypisuje się ogromne znaczenie dla rozwoju poznawczego dziecka. Doskonali się ona i wzbogaca pod względem treściowym i formalnym. Początkowo ma charakter sytuacyjny. Jest zrozumiała przy uwzględnieniu konkretnej sytuacji oraz pozawerbalnych sposobów porozumiewania, czyli mimiki, pantomimiki, intonacji. W dalszym rozwoju mowa ma charakter społeczny. Poprawia się artykulacja, wzbogaca słownictwo, pojawiają się neologizmy, doskonali się struktura gramatyczna słownika, zdania współrzędnie złożone (przeciwstawne, wynikowe), a następnie logiczne uzasadnienia sądów oraz precyzyjne przekazywanie swoich wrażeń i przeżyć. Ostatecznie mowa przekształca się w czynność wewnętrzną – myślenie służące do kierowania własnym działaniem. Ciekawość poznawcza jest głównym motywem skłaniającym dziecko do stawiania pytań o analizę, syntezę, o ocenę. Dzieci pytają o cel, o motywy, o wiedzę, o przyczynę, o uzasadnienie, o zastosowanie.

Pojęcia są wytworem długiego i zawilego procesu myślenia dziecka w toku złożonych operacji umysłowych. Bardziej skomplikowane pojęcia, takie jak stałość, liczba, czas,

tworzą się powoli. Dziecko posługuje się całym szeregiem pojęć potocznych. Ich kształtowanie odbywa się w powiązaniu z przyswojeniem i utrwaleniem mowy zawierającej nazwy ogólne, odpowiadające pojęciom.

W okresie niemowlęcym dziecko posługuje się „przedpojęciami”. W okresie przedszkolnym tworzy pierwsze pojęcia, kierując się cechami zewnętrznymi rzeczy i zjawisk. Później opiera się na cechach bardziej istotnych i charakterystycznych. Tendencjami rozwojowymi w kształtowaniu pojęć są: przechodzenie od pojęć prostych do uogólnień (dzieciół, kaczką – ptaki), a następnie przechodzenie od pojęć ogólniejszych do pojęć szczegółowych (zwierzęta to wróbel, krowa). Szczególny charakter pojęć uwidacznia się podczas ich definiowania.

Uwaga traktowana jest współcześnie jako umiejętność leżąca u podstaw wszelkiej aktywności jednostki (zewnętrznej i wewnętrznej). Uwagę dzieci cechuje mimowolność. Przykuwają ją silne i atrakcyjne bodźce związane z zabawą lub inną fascynującą aktywnością. Nie jest trwała, jest niepodzielna i nie może swym zakresem objąć dużej liczby bodźców. Trudności z przenoszeniem uwagi wiążą się z ogromną koncentracją na przedmiocie lub działaniu i brakiem np. reakcji na głos dorosłych, ale również łatwym rozpraszaniem się. Mimo silnego zainteresowania dziecko pod wpływem zmęczenia czy hałasu odwraca uwagę. Pod koniec okresu przedszkolnego kształtuje się uwaga dowolna, sterowana wysiłkiem woli. Rozwija się pod wpływem zadań stawianych dzieciom przez dorosłych, których wypełnianie jest obiektywną koniecznością, choć nie zawsze łączy się z subiektywną przyjemnością.

W psychice człowieka wyraźnie uwidacznia się jego zdolność do zmiany zachowania pod wpływem minionych doświadczeń. Umiejętność ta może być realizowana dzięki procesom **pamięci**. Funkcja pamięci polega na gromadzeniu i przechowywaniu informacji o otaczającym świecie.

Dziecko nie zdaje sobie sprawy z faktu, że aby sobie przypomnieć, trzeba najpierw zapamiętać. Jakościowa przemiana pamięci z mimowolnej w dowolną ma miejsce w wieku pięciu lat. Wiek przedszkolny jest okresem silnego rozwoju pamięci zarówno świeżej, bezpośredniej, jak i trwałej, będącej bazą gromadzenia doświadczeń. Dziecko lepiej zapamiętuje materiał sensowny niż bezsensowny. Pamięć ma charakter emocjonalny. Przechowuje dużej to, co było nacechowane uczuciowo. W pamięci dziecka obserwuje się zjawisko reminiscencji – odtwarza doskonale z pamięci po pewnym czasie.

Człowiek w każdym wieku potrzebuje innych ludzi, by mógł się prawidłowo rozwijać. Każdy kontakt, każda interakcja, każde wspólne działanie ma wpływ na rozwój. Potrzeba obrazu świata (porządkowanie wiedzy, informacji) prowadzi do wzbogacania i porządkowania doświadczeń wspólnie z dorosłym lub z bardziej doświadczonym rówieśnikiem – jest to **uczenie się synergiczne**.

Pod pojęciem wyobraźni rozumie się tworzenie w świadomości nowych całości ze znanych elementów. Na wyobraźnię składa się duży i bogaty zasób **wyobrażeń**, który stanowi wewnętrzny obraz świata dziecka. Ścisły związek wyobraźni ze spostrzeżeniami oraz tendencja do naśladownictwa wskazują na odtwórczy, reproduktywny charakter wyobraźni. Natomiast oryginalność i niecodziennosć wytworów dziecięcych świadczy o twórczym charakterze wyobraźni. **Wyobraźnia mimowolna** przekształca się w proces kierowany i sterowany, czyli w **wyobraźnię dowolną**. Mimowolność wyobraźni polega na snuciu wolnych skojarzeń, wizji, obrazów bez liczenia się z realiami. Są to fantazje dziecka,

tw. bujna wyobraźnia. W drugiej połowie wieku przedszkolnego wyobraźnia nabiera cech dowolności, poddaje się świadomej kontroli. Fantazjowanie staje się uboższe czy mniej wybujałe, ale dziecko liczy się z pewnymi regułami, np. przedstawia swoje wyobrażenia w postaci wytworów na określony temat. Zbyt silne podporządkowanie się regułom może zniszczyć spontaniczną twórczość dziecka (Krauze-Sikorska 2004).

Pobyt w przedszkolu i codzienne kontakty z rówieśnikami umożliwiają dziecku rozpoznawanie, nazywanie i wyrażanie przeżywanych **uczuć**. Społeczne kontakty rówieśnicze są powodem powstawania i ujawniania się konfliktów. Angażowanie się dziecka w ich rozstrzyganie, powinno je z biegiem czasu doprowadzić do nabywania **zdolności empatycznych**, a w konsekwencji przyczynić się do rozwoju społecznego.

Powodzenie dziecka w szkole uwarunkowane jest m.in. wysokim **poziomem gotowości do nauki pisania i czytania** oraz przyswojeniem sobie **elementarnej umiejętności pisania i czytania**. Gotowość do czytania i pisania czyni dziecko wrażliwym na znaki, symbole, ich istotę, znaczenie w procesie komunikowania się, a zarazem chętnym do podejmowania zadań związanych z opanowaniem tych umiejętności. Zdaniem A. I. Brzezińskiej (2005) gotowość do nauki czytania i pisania należy rozpatrywać w trzech aspektach: gotowość psychomotoryczna, słownikowo-pojęciowa, emocjonalno-motywacyjna.

Gotowość psychomotoryczna warunkuje opanowanie techniki czytania i pisania. Oznacza ona wysoki poziom rozwoju mowy, określoną lateralizację, wysoką sprawność ręki dominującej, prawidłowy poziom percepcji wzrokowej i słuchowej, koordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową, zdolność koncentracji uwagi na dłuższy czas, odpowiednią pojemność pamięci świeżej. Sprawnościami cząstkowymi wchodzącymi w zakres tego aspektu gotowości są: rozpoznawanie, klasyfikacja, różnicowanie różnorodnych znaków i symboli graficznych według istotnych cech; kojarzenie znaków graficznych z dźwiękami, obrazami, innymi znakami według przyjętej zasady; wyróżnianie braków w znakach graficznych, a u starszych dzieci znajomość nazw liter; odwzorowywanie znaków i liter; rozpoznawanie liter zapisanych różną czcionką.

Gotowość słownikowo-pojęciowa wiąże się z zasobem doświadczenia psychologicznego i językowego, które warunkuje rozpoznawanie i rozumienie znaczeń symboli graficznych i dźwiękowych. Sprawnościami cząstkowymi wchodzącymi w zakres tego aspektu gotowości są: umiejętność wyjaśniania treści pojęć, rozwiązywania problemów językowych i radzenia sobie z sytuacjami trudnymi. Aby ukształtować wyżej wymienione umiejętności, dziecko musi osiągnąć zdolność abstrahowania, klasyfikowania, uzasadniania, nazywania obiektów.

Gotowość emocjonalno-motywacyjna wiąże się z odkrywaniem istoty języka pisanego i zasad nim rządzących oraz rozumienia jego znaczenia w procesie porozumiewania się i przekazywania kulturowym. Sprawnościami cząstkowymi wchodzącymi w zakres tego aspektu gotowości są: umiejętność wyróżniania formalnych cech tekstu, ilustracji, znaku-ozdobnika, wyrazów, znajomość różnic między czytaniem a mówieniem, rozumienie istoty czytania i pisania. Aby ukształtować wyżej wymienione umiejętności, dziecko musi być nastawione na poznawanie, odkrywanie i badanie, samodzielne próbowanie różnych dróg działania i rozwiązywanie trudności.

W założeniach programu **zadaniem nauczyciela** przedszkola jest: włączanie dziecka w dorobek kulturowy, towarzyszenie mu w rozwoju, współtworzenie wiedzy o świecie i samym sobie, pomoc w samorealizacji, budzenie jego zainteresowań, aktywna współpraca ze środowiskiem rodzinnym oraz lokalnym. **Efektom podejmowanych działań**

nauczyciela, przedszkolaka i środowiska rodzinnego jest nabycie przez dziecko gotowości do podjęcia nauki w szkole.

Edukacja we wczesnym wieku musi być uniwersalna, różnorodna i elastyczna, by można było w niej znaleźć miejsce dla każdego dziecka. Program adresowany jest do nauczycieli przedszkola pracujących z grupą jednorodną wiekowo i mieszaną wiekowo w placówkach państwowych, społecznych, wyznaniowych, prywatnych, integracyjnych oraz w różnorodnych formach edukacji przedszkolnej realizowanej najczęściej na terenach wiejskich.

Nauczyciele odnajdą w programie zadania pomagające w budzeniu aktywności dziecka: zarówno o bogatych, jak i ubogich doświadczeniach poznawczo-społecznych; mieszkającego na wsi i w mieście; z rodziny biednej materialnie i zamożnej; sprawnego i niepełnosprawnego; ze środowiska o wysokich aspiracjach edukacyjnych i środowiska defaworyzowanego; zdolnego i potrzebującego specyficznych oddziaływań.

Bogactwo pojęć elementarnych i ogólnych, zróżnicowanie i układ treści edukacyjnych przedstawionych na trzech poziomach wiedzy i umiejętności warunkuje uniwersalność i elastyczność programu „Razem w przedszkolu”, co umożliwia pracę **w grupach zróżnicowanych wiekowo i jednorodnych.**

Zaprezentowane poziomy treści (poziom I, II, III) umożliwiają przeprowadzanie diagnozy dziecka we wszystkich obszarach edukacyjnych. Nauczyciel, obserwując dziecko, może stwierdzić, że np. poziom pierwszy treści programowych określa strefę aktualnego rozwoju wiedzy i umiejętności dziecka SAR w danym obszarze edukacyjnym, natomiast poziom drugi i trzeci (w tym przypadku) określa w przybliżeniu jego strefę najbliższego rozwoju (SNR).

Konsekwentne ułożenie wszystkich treści programowych na trzech poziomach, zamieszczenie literatury pomocniczej, dodanie pod każdym obszarem informacji poszerzających wiedzę merytoryczną, psychologiczną i metodyczną nauczyciela oraz dobór interesujących i niespotykanych dotychczas treści, np. poznawanie symboli i znaków, pozwala nauczycielowi na właściwą, **indywidualną pracę z każdym dzieckiem**, a szczególnie ze zdolnym, nieharmonijnie rozwijającym się, niepełnosprawnym lub przewlekłe chorym.

Nauczyciel nie oczekuje natychmiastowego efektu w postępach dzieci, rozumie, że w wychowaniu należy respektować czas. Dziecko nie może być ponaglone, poganiane „w imię realizacji programu”. Programem nauczyciela jest program dziecka, jego możliwości, potrzeby, motywacje. Jemu podporządkowuje nauczyciel treści szczegółowe, miejsce i czas działania edukacyjnego. Wymóg ten narzuca konieczność wczuwania się w położenie dziecka, spojrzenie na dziecko jego oczami, organizację warunków do bezpośredniego doświadczenia przez bycie TU i TERAZ, przez kontakt z ludźmi, rzeczami i naturą.

2. Cele programu wychowania przedszkolnego

Przedszkole jest miejscem edukacji, w którym odbywa się proces wspomagania i ukierunkowywania rozwoju dziecka w wymiarze psychicznym, fizycznym i duchowym, zgodnie z jego wrodzonym potencjałem i możliwościami rozwojowymi, w relacjach ze środowiskiem kulturowym, społecznym i przyrodniczym oraz nabywania gotowości do nauki na kolejnych szczeblach edukacji.

Zadania, przed którymi staje dziecko w przedszkolu, przygotowują je do: działania w „kategorii zmiany” i funkcjonowania w „społeczeństwie ryzyka”, antycypowania skutków, pokonywania sytuacji trudnych, radzenia sobie w sytuacjach nowych, planowania własnej pracy, samodzielnego dochodzenia do wiedzy poprzez odnajdywanie źródeł informacji, dokonywania wyborów, podejmowania decyzji i branie za nie odpowiedzialności, odpowiedzialności za siebie, zachowania w sytuacjach zagrożenia, wartościowania zachowań własnych i cudzych.

Cele szczegółowe, z których wynikają zadania i obszary edukacyjne ujęte w programie, zgodnie z celami zawartymi w podstawie programowej:

1. Odkrywanie siebie, jako osoby o specyficznych potrzebach, z indywidualną linią rozwojową. Poznawanie własnych cech, zdolności, upodobań, możliwości i dążenie do ich realizowania oraz wykorzystywania poprzez świadome postrzeganie. Odkrywanie własnego potencjału.
2. Osiąganie wielowymiarowej samodzielności emocjonalnej, przystosowawczej, organizacyjnej, uspołecznionej, zdystansowanej.
3. Kształtowanie właściwych zachowań wobec własnego zdrowia.
4. Konstruowanie wiedzy z zakresu przyrody żywej i nieożywionej. Rozumienie zjawiska przyczynowości w przyrodzie. Kształtowanie zachowań i rozwijanie świadomości ekologicznej. Rozpoznawanie zależności i przejmowanie odpowiedzialności za naturę.
5. Poznawanie siebie jako członka wspólnoty rodzinnej, przedszkolnej i budowanie więzi społecznych.
6. Poznawanie bliższego i dalszego środowiska społecznego. Budzenie uczuć patriotycznych i obywatelskich.
7. Uczestniczenie w kulturze i poznawanie świata wartości etycznych (dobro, prawda, wiara) oraz estetycznych (piękno).
8. Budzenie i aktywizowanie ciekawości oraz aktywności poznawczej.
9. Rozwijanie umiejętności symbolicznego ujmowania rzeczywistości. Rozumienie znaków i rytuałów przyjętych w kulturze.
10. Kształcenie kompetencji komunikacyjnych i językowych.
11. Budzenie zainteresowania światem obrazu, pisma i dźwięku, nabywanie gotowości do nauki pisania i czytania oraz przyswajanie elementarnych umiejętności pisania i czytania.
12. Poznanie znaczenia matematyki w codziennym życiu i rozumieniu rzeczywistości.
13. Poznawanie, rozumienie i wykorzystanie osiągnięć nauki i techniki.

3. Dobór i układ treści w programie

Treści w programie są ułożone spiralnie i koncentrycznie na trzech poziomach wiedzy i umiejętności. Zostały dobrane i dostosowane do potrzeb rozwojowych dzieci trzy- pięcioletnich. Taki układ odpowiada specyfice rozwoju dziecka, które potrzebuje powrotu do treści wcześniej eksponowanych głównie z powodu poznawania wielozmysłowego (W a- loszek 2005). Powroty do wcześniejszych treści dają szansę na poszerzenie, pogłębienie, modyfikacje, korygowanie doświadczeń dziecka.

Osoby kreujące środowisko edukacyjne dziecka koncentrują treści w programie wokół takich pojęć jak **przestrzeń, liczba, czas, przyczynowość** (Debesse 1983, Kielar -Turska 1992). Wszystko, co dzieje się wokół dziecka i w życiu dziecka, jest umieszczone w *prze- strzeni*. Dla dziecka oznacza to takie pojęcia jak: nad, pod, obok, daleko – blisko, wysoko – nisko. Cokolwiek dzieje się w przestrzeni, jest związane z ilością wyrażoną *liczbą* (dużo, mało, 1, 2, 3...). A to wszystko jest umieszczone w określonym *czasie* (teraz, później, we wtorek, latem, za rok...). Między tymi pojęciami dziecko ma dostrzec zależności, czyli określać *przyczynowość* zdarzeń (patrz: schemat).

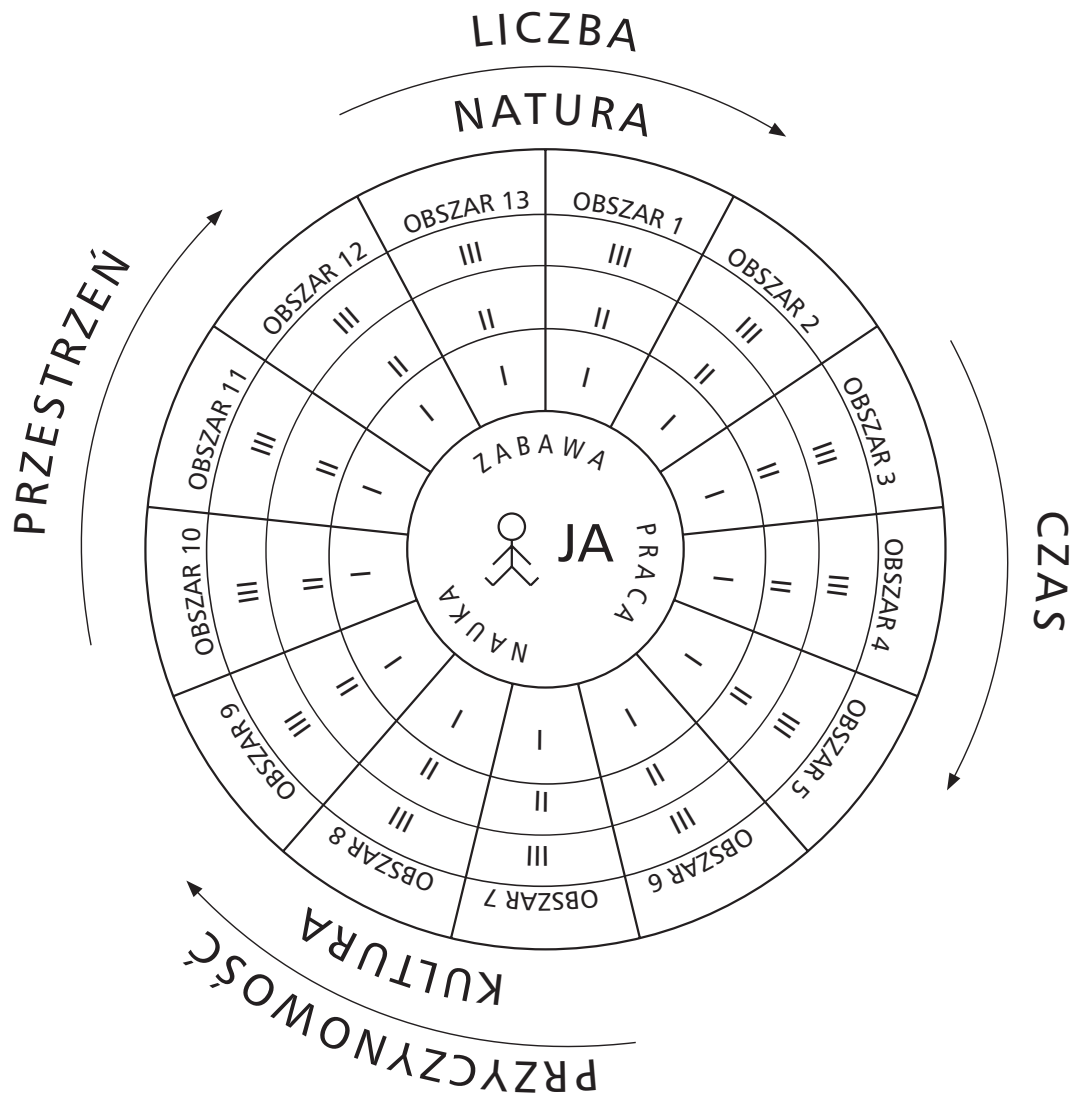
Edukacja dziecka odbywa się w **naturze**, rozumianej jako świat przyrody i wrodzone wy- posażenie człowieka, będące wynikiem ścisłego związku z tym światem i w **kulturze**, ozna- czającej to co wyuczone, sztuczne, naddane wyposażeniu naturalnemu. Z natury i kultury wynikają **obszary treści** edukacyjnych (trzyście obszarów), które dziecko poznaje w toku podejmowania takich form aktywności jak **zabawa, praca i nauka** (patrz. schemat nr 1).

Treści obszarów edukacyjnych:

1. Poznawanie siebie jako osoby.
2. Doświadczenie samodzielności.
3. Odkrywanie znaczenia zdrowia, ruchu, higieny i bezpiecznego zachowania się.
4. Poznawanie i rozumienie świata przyrody.
5. Poznawanie środowiska społecznego.
6. Poznawanie ojczyzny i świata.
7. Wprowadzanie w kulturę życia. Poznawanie wartości etycznych i estetycznych.
8. Rozbudzanie ciekawości poznawczej. Rozwijanie procesów poznawczych i opera- cji umysłowych.
9. Poznawanie świata symboli i znaków.
10. Poznawanie znaczenia języka w porozumiewaniu się i uczestnictwie w kulturze.
11. Przygotowanie do pisania i czytania.
12. Poznawanie znaczenia matematyki.
13. Poznawanie świata nauki i techniki.

Treści przewidziane do realizacji wspólnie z dzieckiem uwzględniają zróżnicowany po- ziom rozwoju i doświadczeń dzieci. W programie zaleca się, by wiek nie był jedynym kry- terium doboru zadań.

Schemat nr 1. Układ i kontekst treści programowych edukacji przedszkolnej.

Ujęcie treści i umiejętności na trzech poziomach zadań, pomaga w diagnozie aktualnego poziomu rozwoju wychowanka. Podstawa programowa może stanowić punkt wyjścia w diagnozowaniu osiągnięć dziecka, ponieważ treści w niej zawarte są sformułowane w języku osiągnięć.

Rozwój dziecka jest uwarunkowany procesami dojrzewania organizmu i procesem uczenia się. Na proces uczenia się składa się socjalizacja i edukacja, czyli przekaz społeczny oraz własna aktywność podmiotu prowadząca do bogactwa różnorodnych doświadczeń (patrz tabela nr 1).

Tabela nr 1. Różnice między nauczaniem a uczeniem się dziecka w przedszkolu.

Nauczanie dziecka przez nauczyciela	Uczenie się dziecka przy wsparciu nauczyciela
Bodźcem wyzwalamującym jest polecenie/pytanie nauczyciela.	Bodźcem wyzwalamującym jest potrzeba i/lub zadanie „wypływające z codzienności dziecka tu i teraz”.
Działalność kierowana.	Działania swobodne i/lub kierowane.
Uczenie się reaktywne. Motywowane zewnętrznie.	Uczenie się spontaniczne lub spontaniczno-reaktywne. Motywowane wewnętrznie lub zewnętrznie.
Działania celowe, intencjonalne.	Działania spontaniczne, okazjonalne (okazje edukacyjne).
Działania dziecka są rozpisane, zaplanowane przez nauczyciela.	Poszukiwanie wiedzy w środowisku edukacyjnym stworzonym przez nauczyciela.
Uczy się tego, co mu narzuca system edukacji.	Uczy się tego, czego poszukuje i potrzebuje.
Dziecko jest odbiorcą wiedzy wtłaczanej do jego świadomości przez „zewnętrzną rzeczywistość”.	Aktywna eksploracja otoczenia przez dziecko. Dziecko jest aktywne na poziomie gromadzenia informacji, kodowania, przekształcania, wytwarzania nowej wiedzy.
Nauczyciel stawia problem, który jest dla niego ważny.	Dziecko werbalizuje problem, który pojawił się w jego bliskiej rzeczywistości kulturowej, społecznej, przyrodniczej.
Nauczyciel kieruje procesem poznawania świata przez dziecko.	Nauczyciel stwarza okazję do działalności dziecka. Udziela niezbędnej/minimalnej pomocy i motywuje.
Nauczyciel zadaje pytania. Naprowadza dziecko na poprawną odpowiedź.	Metoda samodzielnych doświadczeń, zadań otwartych. Dziecko samodzielnie dochodzi do wiedzy.
Dziecko odpowiada na pytania/słucha nauczyciela.	Dziecko podczas poznawania świata komunikuje się z nauczycielem i rówieśnikami.
Nauczyciel podsumowuje zajęcia i ocenia odpowiedzi dziecka jako trafne lub błędne.	Dziecko przy wsparciu nauczyciela tworzy uogólnienia, formułuje wnioski, analogie.
Odpowiedzi błędne nauczyciel ocenia negatywnie.	Nauczyciel wykorzystuje odpowiedzi do analizy problemu i aktywizowania sposobu myślenia dziecka.
Ocena nauczyciela, nastawiona na korygowanie błędów i niewłaściwych interpretacji.	Ocena nauczyciela lub samego dziecka, niewartościująca. Ocena nastawiona jest na motywowanie, ujawnianie trudności, wskazanie konieczności powrotu do problemu.
Ocena służy edukacji adaptacyjnej (np. ładnie, grzecznie, dobrze).	Ocena służy edukacji emancypacyjnej, rozwija myślenie krytyczne, wartościowanie, np. poradziłeś sobie, już potrafisz, to jest niezwykle interesujące, można nad tym jeszcze popracować.

4. Jak korzystać z programu? Wskazówki metodyczne

Przed każdym obszarem edukacyjnym znajduje się przejrzysta „mapa pojęć” ogólnych i szczegółowych, które proponuje się do przyswojenia przez dzieci (na miarę ich możliwości) zgodnie z treścią podstawy programowej.

Treści programowe wchodzące w zakres poszczególnych pojęć przewidzianodla **dzieci między trzecim a piątym rokiem życia**.

Wszystkie treści ułożone są **na trzech poziomach trudności**, aby nauczyciel po wstępnym, ogólnym określeniu poziomu wiedzy i umiejętności dziecka mógł realizować ten poziom treści, który będzie ciekawy, pobudzający i możliwy do poznania przez dziecko z pomocą dorosłego, czyli będzie odpowiadał jego poziomowi rozwoju.

Należy zwrócić uwagę, że dziecko trzyletnie, które po raz pierwszy znajdzie się w placówce przedszkolnej, może posiadać wiedzę i umiejętności z wielu dziedzin na różnych poziomach. Na ten stan mogły mieć wpływ np. jego predyspozycje psychofizyczne czy aspiracje edukacyjne rodziny. Program „Razem w przedszkolu” doskonale umożliwia określenie, na jakim poziomie jest dziecko w poszczególnych obszarach edukacji oraz jakiego wsparcia nauczyciela potrzebuje.

Istnieje również prawdopodobieństwo, iż dziecko nieuczęszczające do przedszkola przed piątym rokiem życia będzie miało ubogie doświadczenia poznawczo-społeczne i będzie potrzebowało szczególnego wsparcia, czyli przejścia kolejno przez trzy poziomy wiedzy i umiejętności zawartej w programie „Razem w przedszkolu”. Chociaż w przypadku niektórych dzieci, których rodzice np. poświęcali dużo czasu na wspólną zabawę, pracę i naukę, nie będzie to konieczne i z nimi nauczyciel rozpocznie pracę od trzeciego poziomu treści.

Przejrzysty i logiczny sposób prezentacji pojęć ogólnych i szczegółowych przedstawiony w „mapach pojęć” oraz precyzyjny układ bogatych treści programowych pozwala nauczycielowi na niezmiernie proste określenie zagadnień i pomysłowe dobranie treści podczas planowania pracy na kolejny miesiąc, tydzień czy dzień.

Proponowane kolejne kroki nauczyciela w korzystaniu z programu „Razem w przedszkolu”:

1. Wybierz obszar edukacyjny, np. POZNAWANIE SIEBIE JAKO OSOBY.
2. Z mapy pojęć wybierz pojęcie ogólne, np. WYGLĄD.
3. W zakresie pojęcia wygląd wchodzą pojęcia: głowa, ciało, włosy, ubranie, skóra. Wybierz jedno z nich, np. głowa.
4. W zakresie treści dotyczących pojęcia głowa wybierz poziom treści.
5. Jeśli wybrałeś poziom II, brzmią one następująco: obserwowanie w lusterkach części głowy i określanie funkcji, jakie pełnią, np. Do czego są potrzebne oczy?
6. Zaplanuj temat zajęć, zabaw lub pracy dzieci.
7. Do tematu dostosuj metody, formy, środki dydaktyczne.

Nauczyciel nie ma obowiązku realizować kolejno wszystkich treści programowych, lecz powinien stosować zasadę **indywidualizacji** i dostosowywać je do specyfiki życia dziecka mieszkającego na wsi i w mieście; lokalnej społeczności i form kultury, np. obrzędy, specyficzne potrawy, festyny; charakterystycznych dla danego regionu walorów przyrodniczych czy przemysłowych, np. bliskość rzeki, lasu, jeziora, pól, łąk, puszczy, morza, gór, kopalni, hut, fabryk.

Nauczyciel, który dostrzegł potrzebę poszerzenia treści programowych, np. z powodu wyższych możliwości wychowanków, (dziecko zdolne) ich szczególnych zdolności i zainteresowań lub posiadanych przez siebie specyficznych kompetencji, np. plastycznych, muzycznych, twórczych, może dodać do mapy pojęć nowe pojęcia ogólne i szczegółowe oraz własne treści, określić ich zakres i opracować sposoby ich realizacji.

Aby ułatwić młodemu nauczycielowi projektowanie zajęć dydaktycznych z tym programem, autorki proponują przykładowy scenariusz, w którym można odnaleźć wskazówki metodyczne odnoszące się do sposobu formułowania problemu, tematu, celów, metod, form, przebiegu i ewaluacji osiągnięć dzieci.

Projekt scenariusza zajęcia dydaktycznego

1. Hasło programowe: Organizowanie środowiska do doświadczania np. jeden dzień w tygodniu słony ma smak.
2. Główny problem: Gdzie ukrywa się słony smak?
3. Temat: W poszukiwaniu słonego smaku – zabawy badawcze.
4. Cele:
 - *poznawczy*:
 - ♦ Poznanie cech oraz występowania w przyrodzie soli: barwa, smak i postać; roztwór, kryształ.
 - ♦ Poznanie miejsca odczuwania smaku na języku.
 - ♦ Rozszerzanie wiedzy na temat historii powstania kopalni soli w Wieliczce.
 - *kształcący*:
 - ♦ Kojarzenie słonego smaku z potrawami.
 - ♦ Nabywanie umiejętności poszukiwania wiedzy w różnych źródłach i wyrażania jej w formie ekspresji ruchowej, plastycznej, werbalnej.
 - *wychowawczy*:
 - ♦ Nabywanie świadomości znaczenia soli w życiu człowieka.
5. Metody:
 - ♦ podające: pokaz, objaśnienia, opowiadanie, obserwacja bierna;
 - ♦ problemowe: rozmowa, zadań otwartych, giełda pomysłów, samodzielnych doświadczeń;
 - ♦ ekspresyjne: żywego słowa, zadań inspirujących, swobodnej ekspresji, przykładu osobowego;
 - ♦ praktyczne: zadań zamkniętych.
6. Formy pracy nauczyciela z dziećmi:
 - ♦ indywidualna ♦ zróżnicowana ♦ zespołowa ♦ zbiorowa/grupowa.
7. Środki dydaktyczne:
 - ♦ materiały i pomoce dydaktyczne potrzebne do przeprowadzenia zajęć.
 - ♦ literatura dla dzieci i nauczyciela potrzebna do przeprowadzenia zajęć.

Przebieg aktywności dzieci i nauczyciela	Uzasadnienie poczynań nauczyciela
Nauczyciel zaprasza dzieci na krzeselka ustawione w kręgu i opowiada historię pt. „Łzy”: Pewnego dnia, gdy Anielka była bardzo smutna, bo kolega pominął ją przy rozdawaniu jabłek na podwieczorek, po jej policzku spłynęła jedna, samotna łza. Dziewczynka zdziwiła się, ponieważ nagle poczuła w ustach słony smak. – Skąd jest ten smak? Czy łzy smakują słono? – pomyślała Anielka. – A może w oczach jest sól? Oj, chyba nie... Bo jak kiedyś rozsypałam sól i jej ziarenko wpadło mi do oka, to bardzo piekło. Tak rozmyślała nad tym słonym smakiem, że jej smutek zamienił się w wielką ciekawość. Zadała sobie jeszcze jedno pytanie: – Gdzie jeszcze ukrywa się słony smak? Nie potrafiła udzielić na nie odpowiedzi.	Zaciekawienie dzieci i pobudzenie ich aktywności badawczej. Pobudzenie sfery emocjonalno-motywacyjnej. Zasygnalizowanie problemu. Zachęcenie do spontanicznego poszukiwania.
Nauczyciel zadaje pytanie dzieciom: – Jak myślicie, gdzie ukrywa się słony smak? Skąd się tam wziął?	Badanie osobistej wiedzy dzieci. Postawienie problemu. Formułowanie hipotez przez dzieci.
Po wysłuchaniu dziecięcych pomysłów nauczyciel przynosi tackę z zawartością (pomarańczowa, biała i szara bryła soli), która przykryta jest serwetą. Nauczyciel wacha, dotyka przez tkaninę i dyskretnie zagląda pod serwetkę. Następnie oddaje dziecku siedzącemu w kole. Wszystkie dzieci idą w jego ślady.	Wzbogacanie doświadczeń w obrębie zakresu problemu. Stworzenie sytuacji konfliktu poznawczego, ponieważ dzieci dotychczas nie widziały pomarańczowej i szarej bryły soli. Uwrażliwianie zmysłu węchu, dotyku.
Nauczyciel zdejmując serwetę i przed oczami dzieci ukazują się trzy duże bryły soli kamiennej i wiele małych. Nauczyciel zachęca dzieci do smakowania mniejszych grudek soli. Każde ma za zadanie wziąć serwetkę i bryłkę soli.	Doświadczenie słonego smaku.
Nauczyciel stawia pytanie – problem: – Co pomaga nam odczuwać i określać słony smak? Rozdaje dzieciom lusterka i lupy, aby dokładnie obejrzały swój język i kolegi.	Ekstrapolacja – przeniesienie zdobytej wiedzy, umiejętności rozwiązywania problemu na inną sytuację, płaszczyznę percepcyjno-wyobraźniową. Analiza, dociekanie, stawianie pytań, formułowanie odpowiedzi, próby rozwiązywania przez dzieci nowych problemów.
Nauczyciel pokazuje schemat języka z rozmieszczeniem kubków smakowych.	Udzielanie wyjaśnień na temat: co pomaga odczuwać smaki.
Dzieci leżą na dywanie, słuchają muzyki. Nauczyciel opowiada historię pierścienia królowej Kingi i powstania kopalni soli w Wieliczce.	Relaksacja – utrwalenie poznanych treści w zabawie związanej z ruchem. Uczenie się całym ciałem.

Przebieg aktywności dzieci i nauczyciela	Uzasadnienie poczynań nauczyciela
Kiedy muzyka przyspiesza, dzieci naśladują ruch toczenia się pierścienia po dnie poziomnego strumienia. Zabawa kończy się przemianą dzieci w kryształy soli.	Wyrażanie w ruchu, mimice swoich przeżyć związanych z opracowanym problemem, odprężenie. Włączenie elementów sytuacji problemowej do zabawy ruchowej.
Słone pozdrowienia z Wieliczki – malowanie widokówek, wymyślanie treści pozdrowień. Nauczyciel zapisuje każde pozdrowienie, by następnego dnia dzieci mogły wkleić je do kartek. Obejrzenie filmu z serii <i>Było sobie życie</i> . Przygotowanie roztworu soli o dużym nasyceniu i zanurzenie włóczek w roztworze. Doświadczenie z krystalizacją soli. Podczas kolejnych zajęć proponuje się: „Słony tydzień” – układanie menu tak, by każdego dnia było coś słonego, np. słone paluszki, twarożek, chleb z posolonym masłem, ryby morskie, krakersy. „Morskie opowieści” – opowiadania twórcze dzieci. „Poszukiwacze soli” – odczytywanie w zespołach informacji o zawartości soli produktach spożywczych. „Kąpiel w słonym jeziorze lub morzu” – opowiadania dzieci. „Wywiad z solnym ekspertem” – wywiad z dietetyczką lub lekarzem. „Opowieści słonej wody” – improwizacje muzyczne dzieci na instrumentach wykonanych samodzielnie. Historia soli w kuchni – poszukiwanie informacji dzieci wraz z rodzicami. Tworzenie książki kucharskiej – gromadzenie przepisów, w których występuje sól kamienna. Sporządzenie masy solnej i lepienie.	Egzemplifikacje dziecięce – własne przykłady dzieci w zakresie stawiania i rozwiązywania problemów. Stworzenie sytuacji wyzwalających spontaniczne zachowania dzieci związane z opracowywanym problemem – różne formy twórczości. Podejmowanie i samodzielne rozwiązywanie zadań proponowanych przez nauczyciela. Samodzielne wymyślanie i rozwiązywanie problemów. Inspirowanie do praktycznych rozwiązań. Dostrzeganie skutków nadużywania soli w diecie. Wykorzystanie zdobytej wiedzy w praktyce.
Nauczyciel stawia pytanie: – Jak sądzicie, czy sól jest potrzebna?	Formułowanie wniosków przez dzieci. Uogólnianie. Uporządkowanie wiedzy. Nadawanie wiedzy odpowiedniej struktury.
Rozmowa końcowa: – Czy możemy odpowiedzieć na pytanie, co jest jeszcze słone poza łzami? – Skąd uzyskaliśmy informacje na temat słonego smaku i tego skąd pochodzi? – Jak sądzicie, czy tajemnica soli to ciekawy problem?	Ocena – ma ona charakter opisowy, a nie wartościujący. Poznanie sposobów, które prowadzą do rozwiązania problemu. Ukazanie dróg, które nie prowadzą do celu. Zachęcanie do zmiany lub podania jeszcze innego rozwiązania. Eksponowanie poprawnych i oryginalnych rozwiązań.

5. Treści programowe dla dzieci trzy-pięcioletnich

Obszar I: Poznawanie siebie jako osoby

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

WYGLĄD	• głowa • ciało • włosy • ubranie • skóra
ZMYŚŁY	• zmysł wzroku • zmysł słuchu • zmysł węchu • zmysł smaku • zmysł dotyku
CECHY CZŁOWIEKA I JEGO CHARAKTER	• cechy i zachowanie człowieka • różnice między ludźmi wynikające z płci, rasy, wieku, stanu zdrowia i doświadczenia
EMOCJE I UCZUCIA	• akceptowane społecznie • nieakceptowane społecznie
POTENCJAŁ ROZWOJOWY	• zdolności, talenty, mocne strony • trudności • wyobrażenia • upodobania, zainteresowania • marzenia

W wieku przedszkolnym przejawem rozwijającej się świadomości siebie jest rozpoznawanie swojego odbicia w lustrze i rozpoznawanie siebie na fotografiach z nazywaniem części ciała; używanie zaimka osobowego „ja”; poczucie własności przejawiające się w świadomości posiadania przez dziecko własnego terytorium, świadomości posiadania i odpowiadania za własne rzeczy („to moje, nie ruszaj”), uczenia się dzielenia niektórymi rzeczami; doświadczanie własnego sprawstwa podczas korzystania z przedmiotów codziennego użytku, analizowania efektów własnego działania („To ja zbudowałem wieżę”), dokonywania codziennych wyborów

WYGLĄD

• Głowa

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie i nazywanie części twarzy: włosy czoło, oczy, brwi, rzęsy, powieki, policzki, nos, usta, broda (zabawy ilustrowane ruchem).

Poziom II

- ♦ Obserwowanie w lusterkach części głowy i określanie funkcji, jakie pełnią, np. Do czego potrzebne są oczy?

Poziom III

- ♦ Posługiwanie się częściami twarzy: wyrażanie emocji, robienie min, wykonywanie różnych ruchów, określanie cech, np. kolor oczu, kształt twarzy, symetria twarzy, kolor i cechy włosów (teatryki w lusterku, dostrzeganie różnic w wyglądzie twarzy kolegów).

• Ciało

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie i nazywanie części ciała: głowa, szyja, ramiona, ręce, brzuch, pośladki, nogi (zabawy ilustrowane ruchem).

Poziom II

- ♦ Obserwowanie części ciała i określanie funkcji, jakie pełnią (zabawy np. Co potrafią moje ręce?, porównywanie cech w wyglądzie swoim i kolegów, np. wysokość, długość rąk).
- ♦ Poznanie zakładów pracy dbających o ciało człowieka (fitness, kluby sportowe, baseny, sauny, przychodnie, salony kosmetyczne, fryzjerskie).

Poziom III

- ♦ Posługiwanie się częściami ciała.
- ♦ Doświadczenie możliwości poszczególnych części ciała w zabawach ruchowych, ćwiczeniach gimnastycznych i zabawach tanecznych.
- ♦ Dostrzeganie budowy poszczególnych części ciała, np. dłoni, palce, nadgarstek, przedramię, ramię, barki.
- ♦ Uświadamianie piękna i harmonii ludzkiego ciała, np. sportowcy, baletmistrzowie, tancerze.
- ♦ Nabywanie zachowań akceptujących odmienny wygląd kolegów i dorosłych.

• Włosy

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie różnych fryzur.

Poziom II

- ♦ Porównywanie wyglądu własnych włosów z włosami rodziców/wrówieśników. Zwracanie uwagi na higienę włosów. Nazywanie przedmiotów i środków do pielęgnacji włosów.

Poziom III

- ♦ Odkrywanie zależności między kolorem włosów i ich wyglądem a strefami klimatycznymi.

• Ubranie

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie i nazywanie części ubioru.
- ♦ Dopasowywanie części ubioru do poszczególnych części ciała.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie i nazywanie części garderoby, określanie ich cech.
- ◆ Rozróżnianie ubrań damskich i męskich.
- ◆ Nazywanie rodzaju stroju (sportowy, wizytowy).

Poziom III

- ◆ Rozróżnianie i nazywanie rodzaju stroju, np. sportowy, wizytowy, letni, zimowy.
- ◆ Dobieranie stroju do pory roku i okoliczności.

● Skóra

Poziom I

- ◆ Obserwowanie własnej skóry w różnych sytuacjach, porach roku i skóry ludzi innych ras.

Poziom II

- ◆ Badanie własnej skóry, odkrywanie jej funkcji dla ciała.
- ◆ Dostrzeganie różnic między swoją skórą a skórą kolegów dorosłych, ludzi w podeszłym wieku, innych ras.
- ◆ Zwracanie uwagi na higienę skóry.
- ◆ Nazywanie przedmiotów i środków do pielęgnacji skóry i utrzymania czystości.

Poziom III

- ◆ Odkrywanie zależności między kolorytem skóry a strefami klimatycznymi. Poznanie związanych ze skórą określeń i odkrywanie ich sensu (gruboskórny, alabastrowa skóra, aksamitna skóra, rumiana skóra, blada, przezroczysta, bladolicy).
- ◆ Dostrzeganie konieczności stosowania filtrów ochronnych podczas przebywania na słońcu.

ZMYSŁY

Dziecko, aby mogło celowo, świadomie i pozytywnie odbierać i przeżywać środowisko, powinno mieć zapewnione warunki do uwrażliwiania i rozwijania zmysłów. Nauczyciel musi mu pozwolić na poznawanie polisensoryczne oraz odczucie, jak bardzo zmysły są potrzebne i wartościowe w poznawaniu środowiska, w którym dziecko przebywa oraz wzbogacaniu jego doświadczeń i wiedzy.

● Zmysł wzroku

- ◆ Doskonalenie zmysłu wzroku poprzez ćwiczenia pionowe i poziome gałki ocznej („gimnastykę oczu”) i ćwiczenia grafomotoryczne.
- ◆ Uwrażliwianie i doskonalenie percepcji i pamięci wzrokowej poprzez zabawy i ćwiczenia. Dostrzeganie i określanie subtelnych różnic między przedmiotami i ich cechami, nazywanie:
 - wielkości: duży, mały, stopniowanie: duży, większy, największy, mały, mniejszy, najmniejszy, większy niż ten i ten..., mniejszy niż ten i ten i ten...;
 - wysokości: wysoki, niski, stopniowanie: wyższy niż..., niższy niż...;
 - długości: długi, krótki, stopniowanie: dłuższy niż..., krótszy niż...;
 - szerokości: szeroki, wąski, stopniowanie: szerszy niż..., większy niż...;
 - grubości: gruby, cienki, stopniowanie: grubszy niż..., cieńszy niż...;
 - głębokości: głęboki, płytki, stopniowanie: płytszy niż..., głębszy niż...;
 - kształtów;
 - barw podstawowych, pochodnych, chromatycznych, odcieni barw;

- rodzaju materiału: drewno, metal, kamień, tkanina, tworzywo sztuczne;
- faktury, powierzchni: gładka, szorstka, chropowata, śliska, miękka, twarda, matowa, błyszcząca.

Poziom I–III

- ♦ Szeregowanie przedmiotów według wyżej wymienionych cech (w zależności od liczby elementów w szeregu).
- ♦ Spostrzeganie i odwzorowywanie ruchów ludzkiego ciała i ruchów w przyrodzie w zależności od złożoności ruchu.
- ♦ Rozwijanie pamięci wzrokowej, np. zabawa „Tele gra”, „Memory” (wyszukiwanie w przestrzeni drugiego przedmiotu z pary, poziom trudności zależy od ilości par).

Poziom I

- ♦ Wyodrębnianie i określanie części i cech przedmiotów rzeczywistych i na obrazkach.

Poziom II

- ♦ Poznanie narządu wzroku, nazywanie, odwzorowywanie kształtów literopodobnych, liter, cyfr, znaków.
- ♦ Zwrócenie uwagi na fakt, że zmysły lubią pracować razem.
- ♦ Porównywanie przedmiotów na obrazkach.
- ♦ Spostrzeganie celowo wywoływanych zmian w sali. Zabawy dydaktyczne, np. Co się zmieniło? Czego brakuje?
- ♦ Rysowanie na dużej powierzchni.

Poziom III

- ♦ Zauważanie różnic między dwoma podobnymi obrazkami.
- ♦ Rozpoznawanie i nazywanie przedmiotów na rysunkach, modelach, schematach.
- ♦ Postrzeganie, odkodowywanie, nazywanie znaków i symboli.
- ♦ Ekspresja wrażeń wzrokowych w pracach plastycznych, np. „odcień żółtej farby”, „niebieski obraz”.

● **Zmysł słuchu**

- ♦ Rozwijanie i uwalnianie zmysłu słuchu fizycznego i muzycznego, fonematycznego (słuch muzyczny i fonematyczny patrz inne działy).
- ♦ Spostrzeganie, określanie subtelnych różnic między dźwiękami, szmerami i odgłosami wydawanymi przez różne źródła, takie jak: przedmioty, osoby, zwierzęta, czynności, pojazdy, urządzenia, zjawiska atmosferyczne, chemiczne, fizyczne.
- ♦ Rozwijanie percepcji słuchowej pozwalającej określać bodźce z otoczenia pod względem:
 - natężenia: głośno – cicho, stopniowanie: głośniejszy niż..., cichszy niż...;
 - siły: mocny – słaby, stopniowanie: mocniejszy, słabszy (szmer, hałas);
 - kierunku (skąd) i źródła dźwięku (samochód, dzwonek, kroki).

Poziom I–III

- ♦ Odbieranie, nazywanie wrażeń słuchowych.
- ♦ Doświadczenie ciszy, zabawy z ciszą.

Poziom I

- ♦ Dobieranie w pary takich samych dźwięków, odgłosów, szmerów w zależności od bodźca, np. przedmioty codziennego użytku.
- ♦ Grupowanie przedmiotów wydających takie same dźwięki (np. pojazdy, zwierzęta, ludzie).

Poziom II

- ◆ Zabawy i ćwiczenia umożliwiające określanie źródła dźwięku i jego cech, np. zabawy za parawanem, zagadki z płyty.
- ◆ Wyodrębnianie z otoczenia i nazywanie dźwięków, np. wysłuchiwanie ciszy, szumu drzew, wiatru.
- ◆ Tworzenie serii według stopnia nasilenia głośności dźwięków (od najgłośniejszych do najcichszych). Poznanie narządu słuchu.
- ◆ Rozpoznawanie osób po głosie.
- ◆ Rozpoznawanie odgłosów będących efektem przesypywania, przelewania, nalewania.
- ◆ Doskonalenie pamięci słuchowej poprzez odszukiwanie podobnych dźwięków w otoczeniu.

Poziom III

- ◆ Nabywanie przekonania, że dźwięk może sprawić przykrość i przyjemność.
- ◆ Eksperymentowanie z dźwiękiem, np. z przedmiotami wydającymi szmery i dźwięki na różne sposoby.
- ◆ Identyfikowanie rodzaju słyszanego dźwięku, określanie miejsca jego powstania, natężenia, kierunku, materiału (np. drewno, metal, szkło, papier).

● **Zmysł węchu**

- ◆ Rozwijanie i uwalnianie zmysłu węchu poprzez odbiór wrażeń węchowych, zapachów podczas kontaktów ze środowiskiem społecznym i przyrodniczym.
- ◆ Wyodrębnianie, określanie źródła i nazywanie zapachów (brzydki – ładny, intensywny – słaby, przykry – przyjemny).
- ◆ Rozszerzanie słownictwa związanego z odbiorem i nazywaniem bodźców.
- ◆ Poznawanie zawodów ludzi związanych z analizą wrażeń zapachowych (kiper, tester).
- ◆ Klasyfikowanie zapachów.
- ◆ Określanie zapachów: związanych z jedzeniem, środkami kosmetycznymi i higienicznymi, z ekosystemami (łąka, las), z żywiołami (ogień, woda), odpadami (oczyszczalnia ścieków, wysypisko), z ośrodkami przemysłowymi (dym, spaliny), z zakładami pracy (szpital, obora).

Poziom I–III

- ◆ Wąchanie, porównywanie, opisywanie i nazywanie źródeł zapachów.
- ◆ Organizowanie środowiska do doświadczania, np. jeden dzień w tygodniu na zapach (kwiatowy wtorek) lub cały tydzień na jeden zapach (łąkowy tydzień).
- ◆ Kojarzenie zapachu z miejscem, osobą, sytuacją (w zależności od doświadczeń bliższych i dalszych).

Poziom I

- ◆ Uwalnianie na estetykę zapachu pomieszczeń.
- ◆ Rozwijanie zmysłu przez wąchanie zapachów w otoczeniu, np.: w kuchni, łazience.

Poziom II

- ◆ Poznanie narządu węchu.
- ◆ Dobieranie takich samych zapachów w pary.
- ◆ Wyszukiwanie różnic między zapachami.

- ♦ Zwrócenie uwagi na fakt, że zmysły lubią pracować razem.
- ♦ Nabywanie umiejętności prawidłowego oddychania (wdech nosem, wydech ustami).

Poziom III

- ♦ Określanie źródła zapachów. Rozpoznawanie zapachów jedzenia z zamkniętymi oczami.
- ♦ Spożywanie potraw, napojów umożliwiających doskonalenie spostrzegania subtelnych różnic w zapachach.
- ♦ Rozwiązywanie problemów zapachowych, np. Jak pachnie wiosna? Czy zima pachnie?
- ♦ Sporządzanie potraw, „perfum” (woreczków zapachowych) o różnych zapachach.
- ♦ Odszukiwanie źródeł poznanych zapachów w naszej strefie klimatycznej i innych (jabłko, pomarańcza, zioła, herbatki, kwiaty).

● **Zmysł smaku**

- ♦ Rozwijanie i uwrażliwianie zmysłu smaku poprzez odbiór wrażeń smakowych podczas spożywania posiłków, zabaw dydaktycznych i ćwiczeń.
- ♦ Określanie czterech podstawowych smaków: słodki, kwaśny, słony, gorzki.

Poziom I–III

- ♦ Smakowanie, porównywanie, opisywanie i nazywanie owoców, nasion, korzeni, liści jadalnych, ziół.
- ♦ Organizowanie środowiska do doświadczania, np. jeden dzień w tygodniu na smak (słodki poniedziałek) lub cały tydzień na jeden smak (gorzki tydzień).
- ♦ Kojarzenie smaku z miejscem, osobą, sytuacją (w zależności od doświadczeń bliższych i dalszych).

Poziom I

- ♦ Uwrażliwianie na estetykę posiłku.
- ♦ Dobieranie w pary rzeczywistych produktów mających takie same walory smakowe (smak słodki: cukier, lizak; smak gorzki: grejpfrut, herbata) i produktów na obrazkach.

Poziom II

- ♦ Poznawanie zmysłu smaku. Poznawanie miejsca odczuwania smaku na języku.
- ♦ Kojarzenie nazwy smaku z rzeczywistym produktem posiadającym walory smakowe (np. kwaśny – cytryna).

Poziom III

- ♦ Określanie źródła smaków.
- ♦ Spożywanie potraw, napojów umożliwiających doskonalenie spostrzegania subtelnych różnic w smakach.
- ♦ Rozwiązywanie problemów smakowych, np. Jak smakuje lato?
- ♦ Samodzielne sporządzanie potraw o różnych smakach.
- ♦ Rozpoznawanie smaków produktów z zamkniętymi oczami.
- ♦ Odszukiwanie źródeł poznanych smaków w naszej strefie klimatycznej i innych (jabłko, pomarańcza).

● **Zmysł dotyku**

- ♦ Spostrzeganie, subtelnych różnic między przedmiotami i ich cechami, nazywanie wykorzystaniem zmysłu dotyku w dłoniach, stopach, na skórze:

- wielkości: duży – mały, stopniowanie: większy niż..., mniejszy niż...;
- wysokości: wysoki – niski, stopniowanie: wyższy niż..., niższy niż...;
- długości: długi – krótki, stopniowanie: dłuższy niż..., krótszy niż...;
- szerokości: szeroki – wąski, stopniowanie: szerszy niż..., węższy niż...;
- grubości: gruby – cienki, stopniowanie: grubszy niż..., cieńszy niż...;
- głębokości: głęboki – płytki, stopniowanie: płytszy niż..., głębszy niż...;
- kształtów;
- rodzaju materiału: drewno, metal, kamień, tkanina, tworzywo sztuczne;
- faktury powierzchni: gładka, szorstka, chropowata, śliska, miękka, twarda;
- ciepłoty przedmiotów: ciepły – zimny, stopniowanie: cieplejszy niż..., zimniejszy niż...;
- splotu: gruby – cienki;
- wilgotności: mokre – suche.

Poziom I–III

- ◆ Doskonalenie zmysłu poprzez odbieranie i nazywanie wrażeń dotykowych.
- ◆ Dobieranie w pary lub rozpoznawanie dotykiem przedmiotów ze względu ich cechy (w zależności od ilości przedmiotów).
- ◆ Doświadczanie i odwzajemnianie dotyku, np. podawanie ręki, głaskanie, dotknięcie, muśnięcie, masowanie, stuknięcie (lekkie i mocne).

Poziom I

- ◆ Rozpoznawanie przedmiotów w zabawach dydaktycznych, np. „Tajemnicze woreczki” (dwa bliźniacze woreczki z rozcięciami na boku o tej samej zawartości, badanie dwiema rękami jednocześnie), „Tajemnicze pudełko” (dwa otwory po bokach pudełka).

Poziom II

- ◆ Doskonalenie pamięci dotykowej, np. zabawy z przepaską na oczach.

Poziom III

- ◆ Uważliwanie zmysłu dotyku poprzez ćwiczenia z przepaską.
- ◆ Dostrzeganie różnic w odbiorze wrażeń dotykowych dłoni prawej i lewej oraz stóp, a także między dłonią a stopą np. zabawa „kamienni detektywi”. Każde dziecko dostaje i poznaje swój kamień. Potem kamienie są przekazywane innym. Dziecko ma określić, czy to jego kamień.
- ◆ Uświadamianie związku między odczuwaną temperaturą powietrza a wskazaniem termometru, np. ciepły dzień, letni dzień, mroźny dzień.
- ◆ Rozwiązywanie problemów dotykowych: Co łaskocze? Co kłuje?

CECHY CZŁOWIEKA I JEGO CHARAKTER

- **Cechy i zachowanie człowieka**
- **Różnice między ludźmi wynikające z płci, rasy, wieku, stanu zdrowia i doświadczenia**

Poziom I

- ◆ Próby określania, jaki jestem (dobry, spokojny, odważny, uczynny).
- ◆ Rozpoznanie i nazywanie własnych cech charakteru (dobry – niedobry, spokojny – nerwowy, szybki – powolny, odważny – lękliwy).

- ♦ Odszukiwanie podobnych cech u swoich bliskich (rodzeństwa, rodziców).
- ♦ Dostrzeganie cech takich samych i podobnych u bohaterów książek, filmów (zabawy z postaciami bohaterów dziecięcych kreskówek).

Poziom II

- ♦ Próby określania, jaki jestem (cierpliwy, oszczędny, życzliwy, złośliwy, niechlujny, niedokładny, strachliwy, nieżyczliwy, pomocny, wytrwały).
- ♦ Rozpoznawanie i nazywanie pozytywnych i negatywnych cech własnego charakteru.
- ♦ Próby pokazywania zachowania niepoprawnego i proponowanie zamian takiego zachowania w zabawach i rozmowach.
- ♦ Nabywanie umiejętności sprawiania radości własnym zachowaniem (pomoc, prezenty, życzenia).

Poziom III

- ♦ Rozpoznawanie, nazywanie i wartościowanie własnych cech charakteru oraz własnego i cudzego zachowania.
- ♦ Zauważanie różnic między ludźmi, świadczących o niepowtarzalności każdego człowieka.
- ♦ Manifestowanie radości spowodowanej własnym zachowaniem.
- ♦ Dostrzeganie reakcji innych na własne zachowanie.
- ♦ Prezentowanie werbalnie i praktycznie zmiany zachowania niepoprawnego.
- ♦ Korzystanie z przysłów i frazeologizmów, np. „wyglądać jak zmokła kura”, „chować głowę w piasku”, „wyglądać jak strach na wróble”. Słuchanie wierszy pt: *Samochwała, Zosia – samosia, Leń*.

EMOCJE I UCZUCIA

• Akceptowane i nieakceptowane społecznie

Poziom I

- ♦ Rozpoznawanie i nazywanie uczuć i emocji (radość, smutek, złość, strach) i reakcji związanych z ich przeżywaniem (śmiech, płacz, ucieczka, tupanie, krzyk).
- ♦ Stwarzanie sytuacji wskazujących na radzenie sobie z własnymi emocjami.

Poziom II

- ♦ Rozpoznawanie, nazywanie i wyrażanie uczuć i emocji (zdziwienie, gniew, miłość).
- ♦ Ćwiczenia w radzeniu sobie z uczuciami i emocjami w sposób kontrolowany.

Poziom III

- ♦ Rozpoznawanie, nazywanie, wyrażanie i przedstawianie własnych uczuć i emocji (spokój, zaniepokojenie, zazdrość, szacunek) w sposób akceptowany przez innych.
- ♦ Próby dzielenia się własnymi uczuciami i emocjami z innymi.
- ♦ Uświadamianie przyczyn powstałych emocji.
- ♦ Nabywanie umiejętności rozumienia uczuć poprzez wykorzystywanie przysłów i frazeologizmów (np. „zzieleniał ze złości”, „strach ma wielkie oczy”).

POTENCJAŁ ROZWOJOWY

- **Zdolności, talenty, mocne strony, trudności, wyobrażenia, upodobania, zainteresowania, marzenia**

Poziom I

- ◆ Dostrzeganie u siebie potencjału rozwojowego w trakcie życia codziennego w grupie i rodzinie, zabaw tematycznych, zabaw ruchowych, gier, działalności artystycznej, występów, wykonywania pracy, w kontaktach z innymi osobami, w czasie rozwiązywania problemów i zadań i w trakcie pokonywania trudności.
- ◆ Rozpoznawanie, nazywanie i wartościowanie własnego zachowania.
- ◆ Określanie własnych upodobań, zainteresowań, marzeń, np. zabawa z mikrofonem „Wyobraź sobie, że dziś może spełnić się twoje marzenie. Jakie byłoby to marzenie?”

Poziom II

- ◆ Akceptowanie swoich słabych stron i praca nad ich przezwyciężaniem, np. nieśmiałość.
- ◆ Rozpoznawanie i nazywanie własnych potrzeb, rozumienie potrzeb innych.
- ◆ Dostrzeganie upodobań innych.
- ◆ Odczuwanie radości i zadowolenia z pokonywania trudności.
- ◆ Sprawianie innym radości własnym zachowaniem.

Poziom III

- ◆ Doskonalenie swoich talentów poprzez uczestniczenie w dodatkowych zajęciach, np. trening wyobraźni, zajęcia plastyczne, taniec towarzyski.
- ◆ Pozytywne postrzeganie innych, np. zabawa integracyjna „Niezwykły podarunek – wyszukiwanie pozytywnych cech rówieśnika”.
- ◆ Dostrzeganie własnych możliwości i potencjału intelektualnego podczas wykonywania zadań.
- ◆ Wyszukiwanie mocnych stron u innych, np. zabawa integracyjna „Krąg zaufania”.
- ◆ Spostrzeganie i docenianie talentów innych.
- ◆ Dostrzeganie i analizowanie zachowań własnych w sytuacjach trudnych.
- ◆ Nieunikanie sytuacji trudnych i problemowych, np. zabawa „Węzeł gordyjski – rozwiązywanie supełków”.

POLECANA LITERATURA

- Flemming I., Fritz J., *Zabawy na spostrzeganie, Jedność*, Kielce 2001.
- Karwowska-Struczyk M., Hajnicz W., *Obserwacja w poznawaniu dziecka, WSiP*, Warszawa 1998.

Obszar II: Doświadczanie samodzielności

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

SAMODZIELNOŚĆ DNIA CODZIENNEGO	• czynności samoobsługowe: – odżywianie – korzystanie ze świeżego powietrza – czystość osobista – higiena narządów zmysłów i układu nerwowego – ubieranie i rozbieranie się
SAMODZIELNOŚĆ SPOŁECZNA	• czynności gospodarczo-porządkowe • praca na rzecz innych
SAMODZIELNOŚĆ ORGANIZACYJNA	• samodzielne organizowanie: czasu, miejsca, przebiegu, realizacji zadania, uzyskanie efektu działania i przyjmowania ról
SAMODZIELNOŚĆ W OCENIANIU	• zachowania własnego • zachowania innych
SAMODZIELNOŚĆ W ZADANIU	• samodzielne wywiązywanie się z zadania

Nabywanie samodzielności przez dziecko odbywa się szczególnie w trakcie pracy, zabawy i nauki.

Osiąganie wielowymiarowej samodzielności polega na samodzielnym rozpoznawaniu, nazywaniu, wyrażaniu uczuć, radzeniu sobie w sytuacjach codziennych i trudnych, organizowaniu własnej aktywności, nawiązywaniu relacji społecznych, rozwiązywaniu konfliktów, włączaniu się w grupę, zapewnieniu sobie indywidualnej wolności w różnego rodzaju działaniach.

Samodzielność prowadzi do wolności, wolność do otwartości. Otwartość oznacza swobodę i możliwość decydowania o przedmiocie i sposobie pracy.

Dziecko jest zdolne do samodzielnego celowego działania i realizacji własnych planów. Wykonuje szereg czynności i może samo kierować swoją aktywnością, przygotowywać się do jej wykonania, a także świadomie wpływać na jej efekty. Mechanizmem rozwoju samodzielności dzieci jest m.in. gromadzenie doświadczeń poprzez własną aktywność. Nauczyciel powinien dawać dziecku wsparcie rzeczowe, towarzyskie, duchowe i emocjonalne w trakcie nabywania przez niego umiejętności autonomicznych.

Dziecko, które ma doświadczenia w podejmowaniu samodzielnych zadań, potrafi z łatwością osiągać swoje cele i zna własne możliwości.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI DNIA CODZIENNEGO

• Czynności samoobsługowe

ODŻYWIANIE

Poziom I

- ◆ Przyzwyczajanie się do sprawnego i kulturalnego jedzenia.
- ◆ Posługiwanie się łyżką, kubkiem, łyżeczką, widelcem, talerzem płytkim i głębokim.
- ◆ Korzystanie z serwetek (wycieranie ust).
- ◆ Gryzienie i żucie pokarmów, zwłaszcza twardych.
- ◆ Pomoc dziecku (nie zmuszanie) w przewyciężaniu uprzedzeń do niektórych potraw.
- ◆ Wycieranie ust serwetką.

Poziom II

- ◆ Nabywanie przekonania o konieczności jedzenia pokarmów niezbędnych dla zdrowia, między innymi twardych i surowych, np. ciemnego pieczywa, warzyw, owoców.
- ◆ Samodzielny wybór produktów na kanapkę.
- ◆ Usprawnianie techniki samodzielnego jedzenia, np. posługiwania się widelcem.

Poziom III

- ◆ Prawidłowe posługiwanie się widelcem.
- ◆ Próby posługiwania się nożem.
- ◆ Samodzielne nakładanie potraw na talerz, nalewanie zupy z wazy, nalewanie kompotu lub wody z dzbanka lub dystrybutora, komponowanie kanapek, wybór surówek do obiadu i dobieranie wielkości porcji do potrzeb (czegoś mniej, czegoś więcej).

KORZYSTANIE ZE ŚWIEŻEGO POWIETRZA

Poziom I

- ◆ Codzienny (przynajmniej godzinny) pobyt na powietrzu bez względu na porę roku.
- ◆ Nabywanie umiejętności rozgrzewania się w czasie chłodu, chronienia się przed słońcem i deszczem, zmiany w sposobie ubierania się w zależności od temperatury.

Poziom II

- ◆ Nabywanie przeświadczenia o znaczeniu świeżego powietrza dla zdrowia.
- ◆ Nabywanie sprawności w poruszaniu się po placu zabaw pod kontrolą dorosłych.
- ◆ Rozumienie potrzeby chronienia skóry przed silnym mrozem i nadmiernym działaniem promieni słonecznych. Smarowanie twarzy kremem.

Poziom III

- ◆ Dobieranie odpowiedniej odzieży do warunków atmosferycznych.
- ◆ Doskonalenie sprawności i umiejętności samodzielnego, bezpiecznego korzystania z urządzeń na podwórku przedszkolnym.

CZYSTOŚĆ OSOBISTA

Poziom I

- ◆ Nabywanie pozytywnego stosunku do zabiegów higienicznych.
- ◆ Mycie z przestrzeganiem kolejnych etapów tej czynności.
- ◆ Prawidłowe wycieranie nosa.
- ◆ Próby posługiwania się grzebieniem.
- ◆ Próby samodzielnego radzenia sobie w pomieszczeniach sanitarnych.

- ◆ Uczenie się wycierania butów przed wejściem do budynku.
- ◆ Przestrzeganie zasady niekorzystania z przedmiotów osobistych należących do innych.

Poziom II

- ◆ Rozumienie znaczenia zabiegów higienicznych dla zdrowia.
- ◆ Prawidłowe, samodzielne mycie zębów kontrolowane przez nauczyciela.
- ◆ Samodzielne zmienianie bielizny na gimnastykę lub do odpoczynku.
- ◆ Dbłość o higienę czystości rąk.
- ◆ Dokładne wycieranie butów przed wejściem i właściwe ustawianie butów na półce.
- ◆ Kontrolowanie czystości własnego ubrania.

Poziom III

- ◆ Samodzielne mycie zębów, płukanie ust.
- ◆ Nabywanie nawyku zasłaniania ust podczas kichania lub kaszlu.
- ◆ Posługiwanie się szczoteczką do paznokci.
- ◆ Świadome dbanie o czystość rąk, twarzy i uszu.

HIGIENA NARZĄDÓW ZMYŚŁU I UKŁADU NERWOWEGO

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zasad niedotykania oczu brudnymi rękami, oglądania książek i rysowania w miejscach dobrze oświetlonych, mówienia umiarkowanym głosem, opanowania zbyt gwałtownych reakcji wywołanych uporem i lękiem.

Poziom II

- ◆ Korzystanie z zabawek i sprzętu w sposób niewywołujący hałasu, np. sprawne i ciche odsuwanie i przysuwanie krzesełek przy stole.
- ◆ Nabywanie odporności na niepowodzenia i wiary we własne siły przy pokonywaniu trudności manipulacyjnych, np. zapinanie guzików, butów na rzepy.

Poziom III

- ◆ Świadome wybieranie właściwych miejsc do zabaw i prac wymagających odpowiedniego oświetlenia, ciszy, spokoju, izolacji.
- ◆ Rozumienie szkodliwości niektórych dowcipów, takich jak nagłe wywoływanie ostrych dźwięków w bliskości ucha, podstawianie nogi, zabieranie krzesła, straszenie.
- ◆ Opanowywanie chęci ruchu, głośnej rozmowy i hałaśliwego zachowania w czasie zajęć, posiłków i odpoczynku innych.
- ◆ Rozumienie potrzeby różnych form odpoczynku.
- ◆ Zapobieganie infekcji.
- ◆ Kształtowanie pozytywnego stosunku do choroby, do lekarza i pielęgniarki.
- ◆ Zdawanie sobie sprawy z możliwości zarażenia się chorobą i zakażenia innych.
- ◆ Stosowanie przyjętych środków ostrożności (zasłanianie ust ręką, korzystanie z chusteczek higienicznych).

UBIERANIE I ROZBIERANIE SIĘ

Poziom I

- ◆ Zdejmowanie i zakładanie części garderoby z pomocą osoby dorosłej.

Poziom II

- ◆ Samodzielne ubieranie i rozbieranie się. Zgłaszanie trudności i proszenie o pomoc.

Poziom III

- ◆ Dobieranie stroju do pogody, okazji, sytuacji po konsultacji z dorosłym.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI SPOŁECZNEJ

● **Czynności gospodarczo-porządkowe**

Poziom I

- ◆ Nakrywanie do stołu na serwecie – schemacie.
- ◆ Ścieranie kurzy.
- ◆ Porządkowanie zabawek i rekwizytów w kąciakach zainteresowań.
- ◆ Odkładanie wszystkiego na miejsce.
- ◆ Dyżury doraźne, np. towarzyszenie nauczycielowi podczas nakrywania do stołu.

Poziom II

- ◆ Dyżury jednodniowe w kąciakach zainteresowań.
- ◆ Mycie klocków i innych zabawek.
- ◆ Porządkowanie zabawek na półkach.
- ◆ Ścieranie stołów po jedzeniu i zajęciach.

Poziom III

- ◆ Pełnienie tygodniowych dyżurów w kąciakach zainteresowań.
- ◆ Samodzielne utrzymywanie porządku wokół siebie, np. po posiłku, po zajęciach dydaktycznych, podczas pobytu w szatni, na własnych półkach.
- ◆ Samodzielne zmiatanie podłogi – korzystanie z szufelki i zmiotki.
- ◆ Ścieranie podłogi ścierką.
- ◆ Pielęgnacja roślin i zwierząt.
- ◆ Pranie ubrań dla lalek.
- ◆ Sprzątanie w łazience (ścieranie mokrej podłogi mopem, wieszanie ręczników).
- ◆ Robienie surówek, sałatek, kiszzonek, przetworów, pieczenie ciasta i sprzątanie po sobie.

● **Praca na rzecz innych**

Poziom I–III

- ◆ Pomoc młodszemu lub mniej sprawnym kolegom w ubieraniu się i rozbieraniu.
- ◆ Sprawianie kolegom przyjemności przez przygotowanie np. przedstawienia. Prezentacja młodszych przed starszymi, starszych przed młodszymi.
- ◆ Wykonywanie prezentów z okazji urodzin, świąt i innych uroczystości dla kolegów, pracowników przedszkola i członków rodziny.
- ◆ Wykonywanie scenografii do przedstawień.
- ◆ Dekorowanie sali własnymi pracami.
- ◆ Grabienie liści, odśnieżanie z użyciem narzędzi dla dzieci.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI ORGANIZACYJNEJ

Dziecko w wieku przedszkolnym jest gotowe do dokonywania wyborów, np. czy pokazać rysunek czy nie, jaką piosenkę zaśpiewać. Potrafi także uczyć się także samodzielniego myślenia i wydawania sądów, np. używa zwrotu: „moim zdaniem należy...”

- **Samodzielne organizowanie czasu, miejsca, przebiegu, realizacji zadania, uzyskanie efektu działania i przyjmowania ról**

Poziom I

- ♦ Umożliwianie dziecku dokonywania wyborów.

Poziom II

- ♦ Próby opisywania przyczyn dokonania wyboru, np. chcę tu pracować, bo lubię to miejsce.

Poziom III

- ♦ Świadome dokonywanie wyborów (narzędzia, pomocy, materiału, przyrządu) na miarę własnego rozwoju i przyjmowanie wybranych ról, np. kolegi, brata, siostry, wnuczka.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI W OCENIE

- **Samodzielna ocena zachowania własnego i zachowania innych**

Poziom I

- ♦ Doświadczenie oceny własnego zachowania po pytaniu nauczyciela: Jak dzisiaj pracowałeś?

Poziom II

- ♦ Podejmowanie prób oceny własnych zachowań.
- ♦ Nabywanie przekonania, że można ocenić zachowanie swoje i innych w różnych, powtarzalnych sytuacjach i kontekstach.

Poziom III

- ♦ Próby samodzielnego oceniania własnego zachowania i zaangażowania w zadanie po odbyciu dyżurów (np. bardzo się starałam, ciężko pracowałam).

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI W ZADANIU

Każda aktywność o charakterze pracy sprzyja powstawaniu warunków do rozwiązywania różnego rodzaju problemów, np. polecenia, zadania.

- **Samodzielne wywiązywanie się z zadania**

Rozwiązywanie zadań stawianych wariantowo, np.:

Poziom I

- ♦ Zapnij guziki. Jeżeli sobie nie poradzisz, poproś starszą koleżankę albo podejdź do mnie.

Poziom II

- ♦ Ułóż klocki w kolejności od największego do najmniejszego. Jeżeli nie potrafisz, zajrzyj do koperty ze wzorem. Jeżeli nadal będzie ci trudno, podejdź do mnie.

Poziom III

- ♦ Ułóż pajaca z figur geometrycznych. Jeżeli sobie nie poradzisz, zajrzyj do kopert ze wzorem. Jeżeli dalej nie będziesz umiał tego zrobić, przyjdź do mnie.

POLECANA LITERATURA

- Kuszak K., *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań 2006.
- Wierucka J., Centner-Guz M., *Praca – pasja działania – samodzielność*, [w:] Grzeszkiewicz B. (red.), *Współczesność i przyszłość edukacji elementarnej*, Print Group, Szczecin 2006.

Obszar III: Odkrywanie znaczenia zdrowia, ruchu, higieny i bezpiecznego zachowania się

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

ZDROWIE	• wiedza na temat zdrowia • profilaktyka • zdrowe i racjonalne odżywianie
AKTYWNOŚĆ RUCHOWA	• postawa ciała • mała motoryka • duża motoryka • aktywność odtwórcza • aktywność twórcza • taniec i ruch sceniczny
HIGIENA I NAWYKI HIGIENICZNE	• słuchu • wzroku • jamy ustnej • rąk • ubrania • miejsca pracy
BUDOWA CIAŁA	• funkcje podstawowych organów
ZASADY BEZPIECZEŃSTWA	• szkodliwość mediów • szkodliwe zabawki i narzędzia • niebezpieczne urządzenia elektryczne • groźne spotkania z nieznanym • niebezpieczeństwa ulicy • szkodliwe produkty i środki chemiczne • zakazane zabawy
REKREACJA	• wypoczynek • sport

Wiek przedszkolny to faza największej ruchliwości i ekspansywności w znaczeniu fizycznym, psychicznym i społecznym. Wpływają na to przebiegające wówczas trzy procesy: rozwój funkcji lokomocyjnych, rozwój funkcji komunikacyjnych i rozwój wyobraźni.

Szybki wzrost i duża potrzeba ruchu powodują, że dziecko w wieku przedszkolnym jest narażone zarówno na urazy, jak i na przeciążenia. W następstwie częstych wypadków dochodzi do wtórnych ograniczeń możliwości ekspresji ruchowej i samodzielnego zaspokajania pragnień ruchowych.

Opieka nad dzieckiem musi z jednej strony pobudzać jego aktywność ruchową, zaspokajając „głód ruchu” (około piątego roku życia dziecko wchodzi w szczytowy okres motoryczności), a z drugiej strony ukierunkować pobudzenia ruchowe i emocjonalne. Edukacja musi obejmować wsparcie w nabywaniu samodzielności, co jest trudne w tym wieku, a szczególnie u dzieci nadpobudliwych, które charakteryzują się wyjątkową impulsywnością.

ZDROWIE

• Wiedza na temat zdrowia

Poziom I

- ◆ Bezpieczne poruszanie się w budynku i w ogrodzie przedszkolnym.
- ◆ Nieoddalanie się z określonych pomieszczeń i poza wyznaczony teren.
- ◆ Zgłaszanie nauczycielce dolegliwości i złego samopoczucia u siebie i innych.

Poziom II

- ◆ Poznawanie zasad sprzyjających zdrowiu i zachowań mu zagrażających.
- ◆ Korzystanie z opieki i rad osób starszych.

Poziom III

- ◆ Świadome niewyrządzanie szkody sobie i innym.
- ◆ Stosowanie środków ostrożności chroniących przed zarażeniem się i zarażaniem innych, np. zasłanianie ust w czasie kaszlu i kichania, korzystanie z chusteczek higienicznych.

• Profilaktyka

Poziom I

- ◆ Opanowywanie umiejętności prawidłowego siedzenia przy stoliku.
- ◆ Zachęcanie do profilaktycznych wizyt u stomatologa.

Poziom II

- ◆ Unikanie przyjmowania przez dłuższy czas jednej pozycji, np. siedzącej.
- ◆ Poszerzanie wiedzy na temat higieny jamy ustnej podczas wizyt u stomatologa.

Poziom III

- ◆ Rozumienie znaczenia doboru odpowiedniego krzesła do pracy przy stoliku.
- ◆ Świadome kontrolowanie swojej postawy, np. podczas siedzenia na krześle, zabaw na dywanie.
- ◆ Dostrzeganie potrzeby badań profilaktycznych (stomatologicznych, okulistycznych, laryngologicznych).
- ◆ Poddawanie się koniecznym zabiegom, np. szczepieniom ochronnym.
- ◆ Poznanie zawodu aptekarza (wycieczka do apteki i muzeum farmacji).

• Zdrowe i racjonalne odżywianie

Poziom I

- ◆ Przełamywanie niechęci do niektórych potraw.
- ◆ Opanowywanie umiejętności dokładnego gryzienia i przeżuwania.
- ◆ Zachęcanie do spożywania urozmaiconych potraw.

Poziom II

- ◆ Dostarczanie organizmowi odpowiednich składników odżywczych.
- ◆ Rozumienie znaczenia niektórych składników i potraw dla zdrowia.
- ◆ Podejmowanie decyzji co do ilości niektórych składników zjadanego posiłku.

Poziom III

- ◆ Znajomość zasad racjonalnego odżywiania.
- ◆ Rozumienie znaczenia ograniczenia niektórych produktów, np. słodczy, chipsów, hamburgerów.
- ◆ Rozumienie konieczności odpowiedniego przygotowania żywności do spożycia.

AKTYWNOŚĆ RUCHOWA

Aktywność ruchowa jest niezbędnym czynnikiem pełnego, prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego dziecka. Jest ona wypadkową warunków predyspozycji oraz nabytych umiejętności. Trudno jest ocenić, które z tych czynników mają decydujący wpływ na osiągnięcia z zakresu umiejętności ruchowych. Przyjęto, iż obie te grupy są ważne i rzutują na poziom sprawności. Wszechstronny i harmonijny rozwój organizmu opiera się na codziennych zamierzonych czynnościach angażujących aparat ruchu, tj. układ kostno-stawowo-więzadłowy oraz mięśniowy. Podczas ćwiczeń doskonali swoje funkcje narządy wewnętrzne, a szczególnie układ krążenia, oddechowy i nerwowy.

- **Postawa ciała, duża motoryka, mała motoryka (patrz także rozdział: przygotowanie do pisania i czytania, doświadczanie samodzielności, wartości estetyczne)**

Poziom I–III

- ◆ Uczestniczenie w ćwiczeniach porannych i ćwiczeniach gimnastycznych w zależności od sprawności dzieci i stopnia trudności ćwiczeń.
- ◆ Uczestniczenie w ćwiczeniach korekcyjnych prowadzonych przez nauczyciela lub specjalistę.
- ◆ Uczestniczenie w zabawach i ćwiczeniach na wyczuwanie swoich rąk, dłoni, palców.
- ◆ Codzienne wykonywanie „gimnastyki” oczu.

Poziom I

- ◆ Zachęcanie do podejmowania zabaw związanych z ruchem (zabawy indywidualne i samorzutne).
- ◆ Codzienne zabawy w ogrodzie umożliwiające różnorodne formy ruchu.
- ◆ Zachęcanie do przyjmowania i utrzymywania prawidłowej pozycji podczas stania, chodzenia, siedzenia na krześle, na ławeczce, na dywanie.

Poziom II

- ◆ Zachęcanie do podejmowania zabaw związanych z ruchem (zabawy indywidualne, samorzutne, zespołowe, zorganizowane).
- ◆ Zabawy w sali i ogrodzie przedszkolnym z wykorzystaniem przyborów i niektórych przyrządów.

Poziom III

- ◆ Branie udziału w zabawach i ćwiczeniach związanych z ruchem z elementami współzawodnictwa.
- ◆ Uczestniczenie w zbiorowych zabawach organizowanych przez nauczyciela z elementami współzawodnictwa.
- ◆ Samodzielne projektowanie i organizowanie zabaw w małych zespołach zgodnie z doświadczeniem i zainteresowaniem dziecka.
- ◆ Wykorzystanie w ciągu dnia (wybiórczo) oraz w zestawach ćwiczeń porannych i gimnastycznych następujących rodzajów zabaw i ćwiczeń:
 - kształtujących postawę,
 - dużych grup mięśniowych,
 - orientacyjno-porządkowych,
 - w chodzeniu i bieganiu,

- z elementami skoku i podskoku,
- równoważnych,
- na czworakach, z elementami mocowania i pełzania,
- z elementami rzutu, chwytu, celowania, toczenia i noszenia,
- z elementami wspinania się i zstępowania,
- uspokajających i relaksacyjnych,
- spacerów, wycieczek,
- zabaw i gier ruchowych w terenie z elementami krycia się, tropienia, podchodów i łatwych zwiadów,
- na śniegu, lodzie i wodzie oraz na boisku (próby jazdy na rowerach, hulajnogach).
- ♦ Wzmacnianie układu kostnego, oddechowego i układu krążenia przez proste ćwiczenia izometryczne i oddechowe.

● **Aktywność odtwórcza**

Poziom I

- ♦ Ruch przy muzyce – wykonanie określonego impulsu ruchowego.

Poziom II–III

- ♦ Systematyczny udział w zabawach ruchowych i ćwiczeniach: rytmicznych, naśladowczych, pantomimicznych, z towarzyszeniem dźwięku.

● **Aktywność twórcza**

Poziom II–III

- ♦ Posługiwanie się pomysłowością i wyobraźnią twórczą wyrażoną w swobodnym ruchu poprzez wykorzystanie metody gimnastycznych i gimnastyczno-muzycznych zadań twórczych R. Labana, A. M. Kniessów, C. Orffa pozwalających na wyrażenie własnej indywidualności.

● **Taniec i ruch sceniczny**

Poziom I

- ♦ Udział w opowieściach ruchowych, gdy tłem są bajki, opowiadania, historyjki.
- ♦ Udział w zabawach ilustrowanych ruchem do treści piosenek.

Poziom II

- ♦ Udział w prostych zabawach ruchowych z elementami tańca.

Poziom III

- ♦ Udział w zabawach inscenizowanych z elementami tańca. Uczenie się prostych tańców ludowych.

HIGIENA I NAWYKI HIGIENICZNE

● **Słuchu**

Poziom I

- ♦ Pozwalanie dorosłym na pomoc w myciu uszu.
- ♦ Zachęcanie do pozwolenia laryngologowi na obejrzenie uszu.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie w otoczeniu zjawisk akustycznych, będących przyczyną zmęczenia i zde-nerwowania (krzyk dzieci, głośna muzyka, pracujące maszyny, hałas z ulicy).
- ◆ Chronienie uszu przed wiatrem i mrozem.

Poziom III

- ◆ Rozumienie konieczności mówienia umiarkowanym głosem, korzystania z cichych zabawek, środków audiowizualnych ustawionych na umiarkowaną głośność.
- ◆ Rozumienie zakazu krzyczenia koledze do ucha.

● **Wzroku**

Poziom I

- ◆ Oglądanie książek, rysowanie itp. w miejscach dobrze oświetlonych.

Poziom II

- ◆ Chronienie wzroku przed silnym działaniem światła, np. światła słonecznego, świecącej się żarówki, noszenie latem czapek z daszkiem.
- ◆ Poznawanie różnych rodzajów okularów i ich przeznaczenia.

Poziom III

- ◆ Rozumienie potrzeby noszenia okularów przepisanych przez okulistę.
- ◆ Niewyśmiewanie się z dzieci noszących okulary.
- ◆ Przestrzeganie zasad bezpiecznej zabawy w okularach.

● **Jamy ustnej**

Poziom I

- ◆ Poznawanie podstawowych zabiegów higienicznych (płukanie ust, mycie zębów).

Poziom II

- ◆ Prawidłowe mycie zębów.

Poziom III

- ◆ Przestrzeganie zasad mycia zębów po każdym posiłku.

● **Rąk i innych części ciała**

Poziom I

- ◆ Mycie rąk z przestrzeganiem kolejnych etapów tej czynności.
- ◆ Prawidłowe wycieranie nosa.
- ◆ Posługiwanie się grzebieniem.

Poziom II

- ◆ Mycie rąk po każdym skorzystaniu z toalety.
- ◆ Chronienie miejsc skaleczonych przed zabrudzeniem.

Poziom III

- ◆ Samodzielne mycie twarzy, szyi.

● **Ubrania**

Poziom I

- ◆ Niekorzystanie z przedmiotów osobistych należących do innych osób.

Poziom II

- ♦ Wybieranie rodzaju ubrania stosownie do pory roku i pogody.
- ♦ Przestrzeganie zasady odkładania zdjętej odzieży na wyznaczone miejsce.
- ♦ Przebijanie się w strój gimnastyczny do ćwiczeń.
- ♦ Dbanie o czystość własnego ciała, bielizny, odzieży, butów.

Poziom III

- ♦ Kontrolowanie swojego wyglądu.
- ♦ Kształtowanie nawyku poprawiania wyglądu ubrania.

• **Miejsca pracy**

Poziom I

- ♦ Ścieranie rozlanej wody i herbaty.

Poziom II

- ♦ Dbanie o swoje zdrowie przez przestrzeganie zasady czystości pomieszczeń.

Poziom III

- ♦ Pomoc w systematycznym wietrzeniu pomieszczeń przedszkolnych.

BUDOWA CIAŁA

• **Funkcje podstawowych organów**

Poziom I

- ♦ Odkrywanie poprzez ćwiczenia i urządzenia, np. stetoskop, wagę, ciśnieniomierz, niektórych części ciała i narządów człowieka (serce, płuca, żołądek, kości).

Poziom II

- ♦ Poznawanie i nazywanie niektórych układów i narządów ciała człowieka na fotografiach, schematach i zdjęciach rentgenowskich, np. układ kostno-szkieletowy, krwionośny.

Poziom III

- ♦ Korzystanie z różnych źródeł informacji (książek, atlasów anatomicznych dla dzieci, filmów edukacyjnych) w celu poznania funkcji układów i narządów człowieka, np. układu krwionośnego, pokarmowego.

ZASADY BEZPIECZEŃSTWA

• **Szkodliwość mediów**

Poziom I

- ♦ Korzystanie z komputera i telewizora pod kontrolą dorosłych.

Poziom II

- ♦ Poznanie niektórych zagrożeń związanych z nadużywaniem mediów np. wady postawy, otyłość, rozdrażnienie, wady wzroku, złe wykorzystanie czasu.
- ♦ Dbanie o właściwą postawę podczas oglądania programów telewizyjnych.
- ♦ Przestrzeganie czasu oglądania programów telewizyjnych lub grania w gry komputerowe.

Poziom III

- ◆ Rozumienie, że nadmierne granie w gry komputerowe i oglądanie programów telewizyjnych i filmów szkodzi zdrowiu.
- ◆ Uświadamianie, że świat pokazywany w reklamach nie jest rzeczywisty.
- ◆ Rozumienie znaczenia doboru programów telewizyjnych do wieku.
- ◆ Zgłaszanie dorosłym obecności scen agresywnych w grach komputerowych i filmach przeznaczonych dla dzieci.

● **Szkodliwe zabawki i narzędzia**

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zakazu wkładania czegokolwiek do uszu, ust i nosa.

Poziom II

- ◆ Korzystanie z zabawek, narzędzi i przyborów zgodnie z zasadami ich użytkowania.

Poziom III

- ◆ Zgłaszanie nauczycielowi zabawek zepsutych i niebezpiecznych.

● **Niebezpieczne urządzenia elektryczne**

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zakazu używania gniazdek elektrycznych.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie sytuacji zagrażających zdrowiu i życiu, np. podchodzenie do pracujących maszyn i urządzeń, zabawy urządzeniami elektrycznymi pod napięciem.

Poziom III

- ◆ Przestrzeganie zakazu manipulowania urządzeniami elektrycznymi zasilanymi z sieci.

● **Groźne spotkania z nieznajomym**

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zakazu wychodzenia z przedszkola z nieznaną osobą.

Poziom II

- ◆ Zachowywanie ostrożności w mało znanym lub obcym środowisku społecznym, w kontaktach z nieznanymi osobami.

Poziom III

- ◆ Kierowanie się zasadą ograniczonego zaufania od osób nieznanymi.

● **Niebezpieczeństwa ulicy**

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zasady ruchu prawą stroną chodnika.
- ◆ Opieka osób dorosłych (trzymanie za rękę, dziecko idzie od wewnętrznej strony chodnika). Przechodzenie przez jezdnię w miejscach oznaczonych w towarzystwie dorosłych.
- ◆ Zauważanie i nazywanie znaków drogowych znajdujących się w pobliżu przedszkola, wyjaśnianie ich treści i roli.

Poziom II

- ◆ Znajomość elementarnych zasad ruchu drogowego, np. korzystanie z oznakowanych przejść dla pieszych bez sygnalizacji świetlnej.
- ◆ Poznanie zasad zachowania się podczas indywidualnych i zbiorowych wycieczek ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji będących najczęstszymi przyczynami wypadków.
- ◆ Poznanie i nazywanie znaków drogowych i informacyjnych.

Poziom III

- ◆ Rozumienie zagrożeń związanych z zabawą w pobliżu ulicy.
- ◆ Rozumienie zakazu zbliżania się do nieznanych zwierząt, np. bezpańskiego psa.
- ◆ Świadome przestrzeganie zasad ruchu drogowego (np. poruszanie się lewą stroną szosy noszenie przepasek odbłaskowych).
- ◆ Poznanie zasad bezpiecznego podróżowania różnymi środkami transportu (rower – kask rowerowy; łódź – kamizelka ratunkowa; samochód – fotelik, pasy).
- ◆ Poznanie i nazywanie znaków drogowych ostrzegawczych.

● **Szkodliwe produkty i środki chemiczne**

Poziom I

- ◆ Przestrzeganie zakazu brania do rąk znalezionych czy nieznanych przedmiotów i roślin.

Poziom II

- ◆ Zachowanie ostrożności w zetknięciu z nieznanymi środkami chemicznymi, lekarskami i produktami spożywczymi oraz wobec nieznanych roślin (owoce, grzyby).

Poziom III

- ◆ Rozumienie zakazu kontaktu z niebezpiecznymi środkami chemicznymi, lekarskami, produktami spożywczymi.

● **Zakazane zabawy**

Poziom I

- ◆ Bezpieczne i ostrożne zachowanie się w zabawie.
- ◆ Zgłaszanie nauczycielce dolegliwości i skaleczeń.
- ◆ Unikanie zabawy z ogniem, zbliżania się do przedmiotów grożących oparzeniem.

Poziom II

- ◆ Reagowanie na sytuacje zagrażające bezpieczeństwu innych dzieci, np. niebezpieczne zabawy, uszkodzona zabawka grożąca skaleczeniem i zgłaszanie ich nauczycielce.
- ◆ Unikanie zabaw w miejscach niedozwolonych, np. w pobliżu jezdni, terenów wojskowych itp.

Poziom III

- ◆ Kontrolowanie i ocenianie bezpieczeństwa miejsca zabawy.
- ◆ Zdawanie sobie sprawy z zagrożeń wynikających z przebywania w pobliżu zbiorników wodnych, kąpeli w nich oraz ślizgania się na zamrożonej powierzchni.

REKREACJA

● Wypoczynek

Poziom I

- ◆ Akceptowanie potrzeby odpoczynku.
- ◆ Udział w wędrówkach pieszych.
- ◆ Uczestniczenie w ćwiczeniach relaksacyjnych zmniejszających stres i agresję, wyostrażających spostrzeganie, uczących ciszy i koncentracji przy wykonywaniu zadania.

Poziom II

- ◆ Udział w technikach relaksacyjnych i rozumienie ich znaczenia dla funkcjonowania organizmu.
- ◆ Planowanie, organizowanie zabaw na świeżym powietrzu i uczestniczenie w nich.

Poziom III

- ◆ Uczestniczenie w podchodach i łatwych zwiadach w terenie, połączonych z wykonywaniem zadań i pokonywaniem przeszkód.

● Sport

Poziom I

- ◆ Podejmowanie aktywności ruchowej z dowolnie wybranym przyborem lub zabawką (piłka, kółko). Przyglądanie się na podwórku starszym kolegom podejmującym zabawy ruchowe.

Poziom II

- ◆ Uprawianie sportu przez dzieci, np. hulajnoga, rower, gra w koszykówkę (np. mała liga przedszkolaków).

Poziom III

- ◆ Poznawanie różnych dyscyplin sportowych. Interesowanie się znanymi sportowcami.

POLECANA LITERATURA

- Erket A., *Dzieci potrzebują ciszy. Zabawy relaksacyjne na wiosnę, lato, jesień, zimę*, Jedność, Kielce 1999.
- Gniewkowski W., Włażnik K., *Wychowanie fizyczne*, WSiP, Warszawa 1985.
- Tuszyńska-Bogucka W., *Media – przyjaciel czy wróg? Program informacyjno-edukacyjny*, Wydawnictwo empi2, Poznań 2006.
- Włażnik K., *Wychowanie fizyczne w przedszkolu*, WSiP, Warszawa 1980.

Obszar IV: Poznawanie i rozumienie świata przyrody

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

KOSMOS	• gwiazdozbiory • Układ Słoneczny
ZIEMIA	• budowa Ziemi • ogień • powietrze • woda • ziemia jako gleba • zjawiska atmosferyczne • flora i fauna w ekosystemach • człowiek jako opiekun i niszczytel przyrody • ochrona środowiska
FAUNA	• fauna a pory roku • poznanie fauny niedostępnej bezpośredniemu doświadczeniu • cykle rozwojowe wybranych zwierząt • zawody związane ze zwierzętami • hodowle zwierząt • pojęcia przyrodnicze • ciekawostki przyrodnicze
FLORA	• flora a pory roku • kącik przyrody • historia roślin • rośliny ogrodu botanicznego • zawody związane z roślinami • pojęcia przyrodnicze • ciekawostki przyrodnicze

Ważnym elementem rozwoju dziecka jest kontakt z naturą. Intensywnie rozwijające się fizycznie i umysłowo dziecko w wieku przedszkolnym jest ciekawe świata. Chce badać, poznawać, odkrywać i poszukiwać. Do takich działań potrzebuje większej niż dom przestrzeni. Tę przestrzeń stwarza mu środowisko przyrodnicze, np. łąka, las, park, skwer. Przedszkole, wychodząc naprzeciw potrzebom poznawczym dziecka, codziennie organizuje kontakt bezpośredni lub pośredni ze środowiskiem przyrodniczym. Edukacja ekologiczna poprzez liczne spotkania dziecka z przyrodą ma prowadzić do nabywania przez nie świadomości, że wszystko w naturze jest ostatecznie ze sobą powiązane.

KOSMOS

● Gwiazdozbiory

Poziom I

- ◆ Obserwowanie przestrzeni kosmicznej (niebo w dzień i w nocy).
- ◆ Wyodrębnianie elementów widocznych na niebie w dzień i w nocy (Słońce, Księżyc w różnych fazach, gwiazdy, chmury, opady atmosferyczne, satelity, meteoryty, komety, pojazdy latające, ptaki).
- ◆ Symboliczne budowanie przestrzeni kosmicznej (na tkaninie w kształcie koła dziecko układa przygotowane przez nauczyciela elementy przestrzeni kosmicznej).

Poziom II

- ◆ Wyodrębnienie z przestrzeni kosmicznej elementów najbardziej interesujących dzieci, np. gwiazdozbiory i Układ Słoneczny.
- ◆ Poznanie nazw i kształtów wybranych gwiazdozbiorów (np. Wodnik, Baran, Koziorożec).
- ◆ Odwzorowywanie układów gwiazd w gwiazdozbiorach z gotowych elementów (kształtów gwiazd dużych i małych).
- ◆ Snucie fantazji na temat życia w kosmosie.

Poziom III

- ◆ Poznawanie historii powstania kosmosu.
- ◆ Poszukiwanie informacji na temat kosmosu w faktach i mitach (opowiadanie, legenda, baśń, film).

● Układ Słoneczny

Poziom I

- ◆ Poznawanie Układu Słonecznego (wygląd, wielkość planet, kolory planet, nazwy planet) poprzez filmy, makiety, fotografie, schematy, obrazki.

Poziom II

- ◆ Nazywanie i określanie charakterystycznych cech planet Układu Słonecznego.
- ◆ Konstruowanie Układu Słonecznego z zachowaniem odpowiednich proporcji między planetami.

Poziom III

- ◆ Poznawanie w zabawie odległości planet od Słońca i jej wpływu na temperaturę na planetach. Poznawanie i uświadomienie zależności między położeniem Ziemi względem Słońca a życiem na naszej planecie (wędrówka Ziemi wokół Słońca a pory roku i pory dnia).
- ◆ Zainteresowanie teorią heliocentryczną Mikołaja Kopernika.

ZIEMIA

● Budowa Ziemi

Poziom I

- ◆ Obserwowanie powierzchni Ziemi w naturalnych warunkach . Poznanie kształtu Ziemi – globus.

Poziom II

- ◆ Poznawanie budowy Ziemi (wnętrze i powierzchnia).
- ◆ Określanie cech skał lub kamieni (duży – mały, kanciasty – okrągły, gładki – szorstki, kolorowy – jednobarwny, lekki – ciężki).
- ◆ Zwrócenie uwagi na niepowtarzalność, wyjątkowość kamieni. Dostrzeganie, poznawanie i gromadzenie skał i minerałów (kamienie szlachetne).
- ◆ Poznawanie budowy wulkanów.

Poziom III

- ◆ Klasyfikowanie skał: magmowe, osadowe i metamorficzne (bez nazywania) – wyjaśnianie ich pochodzenia. Poznawanie sposobów wykorzystania skał w przemyśle budowlanym, kosmetycznym, elektronicznym, jubilerstwie (biżuteria, zegarki kwarcowe), malarstwie i rzeźbiarstwie.
- ◆ Uświadamianie konieczności wykorzystywania i oszczędzania zasobów przyrody.

● **Ogień**

Poziom I

- ◆ Doświadczenie ognia jako źródła ciepła i światła (świeczka, ognisko, kominek, piec).
- ◆ Wsluchiwanie się w odgłosy wydawane przez ogień.

Poziom II

- ◆ Poznawanie i doświadczenie źródła ognia (zapalniczka, zapalka, błyskawica, krzemień, iskra, promień słoneczny). Określanie charakterystycznych cech odgłosów wydawanych przez ogień (pykanie, strzelanie, syczenie).
- ◆ Poznawanie sposobów wykorzystania ognia przez człowieka (gotowanie, ogrzewanie, oświetlanie). Uświadamianie związku między dymem a ogniem.

Poziom III

- ◆ Definiowanie ognia (czym jest ogień, jak powstaje, co potrafi).
- ◆ Poznanie historii wykorzystywania ognia przez człowieka na przestrzeni dziejów.
- ◆ Dostrzeganie niszczącego wpływu ognia oraz poznanie i stosowanie zasad bezpiecznego używania ognia.
- ◆ Wyszukiwanie informacji związanych z zawodami ludzi wykorzystujących w swojej pracy ogień (kowal, hutnik, kucharz, garncarz).

● **Powietrze**

Poziom I

- ◆ Określanie charakterystycznych cech powietrza (lekkie – ciężkie, smak, zapach).
- ◆ Wyjaśnianie, do czego człowiek potrzebuje powietrza.
- ◆ Nabieranie przekonania, że oddychanie odbywa się za pomocą powietrza.
- ◆ Wsluchiwanie się w odgłosy wydawane przez powietrze.
- ◆ Obserwowanie działania wiatru.
- ◆ „Zabawy wiatrem”: dmuchanie w kłaczki waty, piórka.

Poziom II

- ◆ Postrzeganie powietrza jako źródła tlenu – bez powietrza nie ma życia.
- ◆ Ustalanie, czego może dokonać powietrze.

- ◆ Respektowanie siły wiatru podczas przebywania na dworze.
- ◆ Dowiadywanie się, kiedy powietrze jest brudne i co je oczyszcza.
- ◆ Uświadamianie znaczenia powietrza dla roślin, zwierząt i człowieka.
- ◆ Zabawy na wietrze: obserwowanie, opisywanie, malowanie poruszających się chmur.
- ◆ Określanie charakterystycznych cech odgłosów wydawanych przez powietrze (szmer , szum, wycie, wiatru).

Poziom III

- ◆ Definiowanie i ustalanie, do czego jest potrzebne powietrze, skąd się bierze, jakie ma cechy?
- ◆ Zabawy na wietrze: puszczenie przedmiotów z wiatrem (latawce).
- ◆ Dostrzeganie związków i zależności między powietrzem a zjawiskami atmosferycznymi takimi jak wędrownka chmur, burza, wiatr, huragan, trąba powietrzna.
- ◆ Wskazywanie niszczącego wpływu powietrza na życie przyrody (huragan, halny tornado, trąba powietrzna).
- ◆ Poznawanie urządzeń wykorzystujących wiatr (elektrownie wiatrowe) i powietrze (odkurzacz, suszarki, opona).
- ◆ Wyszukiwanie informacji związanych z zawodami ludzi wykorzystujących w swojej pracy powietrze (lotnik, żeglarz).

● **Woda**

Poziom I

- ◆ Dowiadywanie się, skąd pochodzi woda (źródło, strumyk, rzeka, jezioro, morze, ocean), dokąd płynie, do czego jest potrzebna człowiekowi woda (mycie, gotowanie, picie).
- ◆ Obserwowanie wody przez lupę.
- ◆ Określanie charakterystycznych cech wody (barwa, konsystencja, zapach, temperatura). Wsluchiwanie się w odgłosy wydawane przez wodę.
- ◆ Poznanie wody jako źródła przyjemności (zabawy z wodą: puszczenie statków , pływanie i tonięcie przedmiotów , przelewanie wody w naczyniach, pranie, bańki mydlane, dmuchanie do wody).

Poziom II

- ◆ Postrzeganie wody jako źródła życia, uświadczenie jej znaczenia dla roślin, zwierząt i człowieka.
- ◆ Badanie wody przez lupę.
- ◆ Poznanie obiegu wody w przyrodzie.
- ◆ Stany skupienia wody.
- ◆ Określanie charakterystycznych cech odgłosów wydawanych przez wodę (szemranie, siąpienie, kapanie, pluskanie, szum, huczenie).
- ◆ Dowiadywanie się, kiedy woda jest brudna i co ją oczyszcza.
- ◆ Przeprowadzanie doświadczeń z wodą (poznawanie cech wody np. przyjmuje kształt naczynia; zmiany stanu skupienia; mieszaniny, zawiesiny i roztwory, oczyszczanie wody).
- ◆ Definiowanie i ustalanie, czym jest woda.
- ◆ Ustalanie, czego może dokonać woda.
- ◆ Respektowanie siły wody podczas przebywania na dworze.
- ◆ Zabawy z wodą: obserwowanie i opisywanie płynięcia przedmiotów w strumieniach, tonięcia i unoszenia się przedmiotów na wodzie.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie związków i zależności między wodą a zjawiskami atmosferycznymi takimi jak parowanie, tworzenie się chmur, szadź, śnieg, lód, sople lodowe.
- ◆ Wyjaśnianie, dlaczego istnieje woda słodka i słona.
- ◆ Poszukiwanie różnych rodzajów wody: opadowa, powierzchniowa, źródłana, gazowana.
- ◆ Wskazywanie niszczącego wpływu wody na życie przyrody (powódzie, podtopienia).
- ◆ Poznawanie urządzeń wykorzystujących wodę (elektrownie wodne, młyny).
- ◆ Wyszukiwanie informacji o zawodach związanych z wodą (żeglarz, ratownik).
- ◆ Obserwowanie gwiazdek śniegowych przy pomocy lupy i mikroskopu.

● **Ziemia jako gleba**

Poziom I

- ◆ Doświadczanie gleby poprzez zmysły (zapach, wygląd, faktura, sypkość).
- ◆ Badanie gleby (kolor, odcień, wzór).

Poziom II

- ◆ Poznanie cech gleby (rodzaje gleby: glina, piasek, próchnica, czarnoziem).
- ◆ Badanie, co znajduje się w glebie. Nauczyciel przygotowuje łopatkę i sitko oraz wyznacza miejsce poszukiwań w ogrodzie, gdzie wcześniej umieszcza ukryte „skarby” (dziecko prowadzi „poszukiwania archeologiczne” szczątków roślin, zwierząt, skamielin, skał, minerałów).

Poziom III

- ◆ Poszukiwanie skarbów ziemi (bogactwa naturalne: sól, węgiel, siarka, złoto, ropa naftowa, gaz ziemny, geotermia, źródła mineralne).
- ◆ Poznanie sposobów wykorzystania bogactw naturalnych w przemyśle chemicznym, farmaceutycznym, spożywczym, budowlanym, elektrycznym, elektronicznym (produkty ropopochodne, węglopochodne).

● **Zjawiska atmosferyczne**

Poziom I

- ◆ Obserwowanie i porównywanie różnych rodzajów deszczu (kapuśniaczek, ulewa) i opadów atmosferycznych (grad, śnieg).

Poziom II

- ◆ Poznawanie w bezpośrednim kontakcie zjawisk atmosferycznych:
 - Jesień – słoty i jesienny wiatr, mgły i błoto na drodze, obniżanie się temperatury, szybki zmrok, szary krajobraz.
 - Zima – długie noce, krótkie dni, zamarzanie wody, zmiana konsystencji gleby (grudki), powstawanie sopli lodowych i ich topnienie pod wpływem słońca, zmiana krajobrazu spowodowana opadami śniegu.
 - Wiosna – roztopy, dłuższe dni, silne oddziaływanie promieni słonecznych, częste zmiany atmosferyczne charakterystyczne dla przedwiośnia (poznawanie przysłów związanych z porami roku, np. „W marcu jak w garncu”, „Kwiecień-plecień, bo przeplata trochę zimy, trochę lata”).

- Lato – burza, tęcza, ulewa, długie dni i krótkie noce, wysoka temperatura szczególnie w godzinach południowych, susza.

Poziom III

- ♦ Rozumienie przyczyn zjawisk atmosferycznych, np. topnienia śniegu, powstawania tęczy.

● **Flora i fauna w ekosystemach**

Poziom I

- ♦ Rozróżnianie i nazywanie ekosystemów w najbliższej okolicy.

Poziom II

- ♦ Obserwowanie, wyodrębnianie, nazywanie, działanie w obrębie ekosystemów dostępnych bezpośredniej obserwacji (las, łąka, staw, ogród, pole, sad, park).

Poziom III

- ♦ Poznawanie i nazywanie ekosystemów dalszych: morze, góry, ocean.
- ♦ Poznawanie świata zwierząt, rozróżnianie i nazywanie wybranych przedstawicieli gatunków zwierząt i warunków ich życia w wybranych ekosystemach.
- ♦ Odkrywanie zależności w ekosystemach (np. spulchnianie gleby przez dżdżownicę, niszczenie szkodników przez ptaki, zapylanie kwiatów przez owady).

● **Człowiek jako opiekun i niszczyciel przyrody**

Poziom I

- ♦ Poznawanie negatywnego wpływu człowieka na przyrodę (np. zaśmiecanie najbliższej okolicy).

Poziom II

- ♦ Dostrzeganie estetycznych walorów przyrody będących wynikiem pracy człowieka: rabatki przy domach, przystrzyżone żywopłoty, ukwiecone balkony.
- ♦ Ukazanie roli zwierząt w życiu człowieka: zwierzę jako przyjaciel i obrońca, jako siła robocza, jako źródło pożywienia i surowców.
- ♦ Ukazanie roli roślin w życiu człowieka: rośliny jako źródło tlenu, pożywienia, substancji leczniczych, surowców przemysłowych.
- ♦ Ukazanie, że człowiek, korzystając z różnych środowisk przyrodniczych, potrafi je utrzymywać i pielęgnować (np. pomoc zwierzętom zimą, dokarmianie, lecznice dla zwierząt); marnotrawić i oszczędzać (bezdusznie wycinać lasy, wypalać trawy, oszczędzać, np. drewno, prąd elektryczny); być odpowiedzialnym i niszczyć (sadzić i wyrąbywać lasy), bezdusznie zabijać i leczyć (kłusownictwo, pomoc potrzebującym zwierzętom sytuacji zagrożenia, np. tunele dla żab).

Poziom III

- ♦ Dowiadanie się o idei ruchu ekologicznego i działaniach zmierzających do ochrony środowiska, np. zakładanie filtrów przemysłowych, używanie nawozów naturalnych, utylizacja śmieci, oczyszczanie ścieków.
- ♦ Poznanie stworzonych przez człowieka rezerwatów, parków krajobrazowych i narodowych. Poznanie ich funkcji i znaczenia.

• Ochrona środowiska

Poziom I

- ♦ Udział w utrzymywaniu porządku w swoim środowisku życia (czysta sala). Ścieranie kurzy na mokro, wycieranie butów, mycie zabawek, zbieranie papierków.
- ♦ Poznawanie sposobów ochrony przyrody w codziennym życiu (co się dzieje z zawartością kosza na śmieci?).
- ♦ Oszczędne gospodarowanie materiałami pochodzenia naturalnego (papier, drewno).
- ♦ Segregowanie śmieci i odpadów.
- ♦ Powstrzymywanie się od niepotrzebnego zrywania roślin, nieniszczenie drobnych zwierząt takich jak mrówki itp.
- ♦ Kształtowanie pozytywnego obrazu świata poprzez organizowanie warunków do bezpośrednich doświadczeń, związanych z zabawą i przeżyciami wspierającymi postrzeganie, że „jestem częścią świata”.

Poziom II

- ♦ Poznawanie i czytanie znaków ekologicznych.
- ♦ Zabawy i ćwiczenia ukazujące problemy związane z zanieczyszczeniem i porządkowaniem świata przyrody.
- ♦ Podejmowanie działań w celu ochrony przyrody.
- ♦ Poznawanie rodzajów odpadków i ich sposobów segregacji (co się dzieje z odpadkami?).
- ♦ Poznawanie znaczenia roślin jako źródła świeżego powietrza.
- ♦ Poznawanie przyczyn zanieczyszczania środowiska.
- ♦ Dostrzeganie ważności tego problemu.

Poziom III

- ♦ Kształtowanie zachowań i rozwijanie pozytywnej świadomości ekologicznej poprzez badanie, eksperymentowanie, przetwarzanie, obserwowanie, dziwienie się, zbieranie, porządkowanie.
- ♦ Uczenie się myślenia w kategoriach zależności: przyrody i środowiska, świata roślin, zwierząt, człowieka i rzeczy. Np.: Dlaczego piorun uderza w najwyższe miejsce?
- ♦ Uwrażliwienie dzieci na zagadnienia marnotrawstwa i konsumpcji: Co jest potrzebne do życia? Czy ludzie potrzebują wszystkiego, co sobie kupują? Czy zawsze kupujesz tylko potrzebne rzeczy? Czy kupujesz coś dlatego, że mają to wszyscy? Dlaczego niekiedy nie powinno się czegoś kupować?

FAUNA

• Fauna a pory roku

Poziom I

- ♦ Obserwowanie i dostrzeganie niektórych zwierząt w naturalnym środowisku (np. żywopłot miejscem schronienia dla ptaków).
- ♦ Poznawanie odgłosów zwierząt, np. zabawa dydaktyczna „Przy wodopoju – nasłuchiwanie odgłosów zwierząt”.
- ♦ Rozróżnianie zapachów przyrody, np. zapach psa, konia.

Poziom II

- ◆ Prowadzenie obserwacji zwierząt żyjących na wolności w najbliższym otoczeniu.
- ◆ Dostrzeganie i opisywanie wpływu zmian pór roku na przyrodę poprzez bezpośrednią obserwację w terenie.

Poziom III

- ◆ Obserwowanie, dostrzeganie, opisywanie, kojarzenie aktywności zwierząt z określoną porą roku. Gromadzenie wiedzy na ten temat z różnych źródeł.
- ◆ Podczas organizowanych przez nauczycielkę spacerów i wycieczek rozpoznawanie śladów pozostawionych przez zwierzęta (na śniegu, trawie).
- ◆ Obserwowanie zjawisk związanych z porami roku:
 - Wiosna – przylot ptaków (pierwszy zwiastun: pliszka siwa w lutym), odlot ptaków (np. gil), zakładanie gniazd, budzenie się zwierząt (niedźwiedzia, żaby, jaszczurki), linienie zwierząt, ich wzmożona aktywność (saren, zajęcy, owadów – muchy, komary), narodziny młodych (szczenięta, kocięta, cielęta, kurczęta), wykluwanie się ptaków w gniazdach, opiekowanie się potomstwem, przemiany rozwojowe niektórych zwierząt (np. żaby, motyla, chrabąszcza).
 - Lato – wyróżnianie charakterystycznych cech zwierząt, budowa, odżywianie, poruszanie się, funkcje poszczególnych części ciała zwierząt hodowlanych (pies, kot, koń, owca, królik, kura, kaczka, gęś) i dziko żyjących w Polsce w różnych ekosystemach.
 - Jesień – zmiana barwy sierści i upierzenia, odloty ptaków (np. bociany, żurawie), przeloty i przyloty (np. gil, wrony), gromadzenie pożywienia (wiewiórka), hibernacja (niedźwiedź, nietoperz, żaba, pszczoła).
 - Zima – aktywne życie zwierząt (sarny, bobry, rysie, wilk), poszukiwanie pożywienia przygotowanego przez ludzi w karmniku i paśniku (sikorka, wróbel, gil, sarna, dzik, jelen), sen zimowy (owady, ryby, gady, niektóre ssaki, np. niedźwiedź, jeż).

- **Poznanie fauny niedostępnej bezpośrednio poznaniu poprzez filmy i programy komputerowe, obrazki, fotografie, atlasy, albumy.**

Poziom I

- ◆ Wygląd wybranych zwierząt.

Poziom II

- ◆ Sposób życia mrówek, biedronki, niedźwiedzia, szpaka, szczupaka, żaby, jaszczurki, ważki.

Poziom III

- ◆ Sposób życia zwierząt w oceanie.
- ◆ Jak powstało życie na Ziemi?

- **Poznanie bezpośrednio cyklu rozwojowego wybranych zwierząt**
(od skrzeku do żaby, od jaja do kury)

Poziom I–III

- ◆ Układanie i opowiadanie historyjek obrazkowych ukazujących np. cykle rozwojowe zwierząt (I. kury, II. żaby, węża, żółwia, III. motyla, ryby).

Poziom I

- ♦ Obserwowanie przez lupę i nazywanie wybranych okazów zwierząt.

Poziom II

- ♦ Poznawanie, nazywanie takich zwierząt jak np. biedronka, mucha, komar , gąsienica oraz określanie cech wybranych zwierząt, np. pancerz żółwia, pióro ptaka, dziób ptaka poprzez obserwację za pomocą lupy.

Poziom III

- ♦ Poznawanie, nazywanie i klasyfikowanie gromad zwierząt bliskich doświadczeniu dziecka (np. mięczaki, skorupiaki, owady, płazy, ryby, gady, ptaki, ssaki) oraz poznawanie budowy ciała ich przedstawicieli (np. ślimak, rak, motyl, szczupak, żaba, jaszczurka, wróbel, pies) charakterystycznych dla ww. gromad.

● **Zawody związane ze zwierzętami**

Poziom I

- ♦ Poznawanie zawodów związanych bezpośrednio z przyrodą (leśnik, pszczelarz, rolnik, weterynarz, ornitolog).

Poziom II

- ♦ Poznawanie narzędzi i maszyn stosowanych przez człowieka w kontaktach ze zwierzętami.

Poziom III

- ♦ Poznawanie czynności ludzi wobec zwierząt uwarunkowanych zmianami pór roku, jak np. zabezpieczenie niektórych zwierząt domowych przed zimą (ocieplenie budy psa), dokarmianie zwierząt dziko żyjących przez leśników, myśliwych i rolników.

● **Hodowle zwierząt**

Poziom I–III

- ♦ Określanie warunków niezbędnych do życia wszystkich organizmów żywych.

Poziom I

- ♦ Prowadzenie hodowli rybek w akwarium.

Poziom II

- ♦ Prowadzenie hodowli ptaków – kanarki, papugi.

Poziom III

- ♦ Prowadzenie hodowli: świnka morska, królik lub innych zwierząt przebywających w przedszkolu na stałe lub okresowo.

Poziom I–III

- ♦ W miarę możliwości rozwijanie umiejętności obserwowania i tropienia zwierząt bez ich płoszenia oraz odnajdowania i rozpoznawania śladów na ziemi i śniegu.

● **Pojęcia przyrodnicze**

Poziom III

- ♦ Poznawanie wybranych pojęć przyrodniczych, np. ssaki, owady, ryby, zwierzęta hodowlane, zwierzęta udomowione, dinozaury.

- **Ciekawostki przyrodnicze**

- ◆ Zainteresowanie dzieci przyrodą poprzez przedstawienie im ciekawostek i „cudów przyrody” (np. bóbr, biały jeleń, dziobak, perliczka, wieloryb, delfin, nietoperz, pstrąg, krokodyl nilowy, aligator, karaś, organizacja życia rodziny mrówek i pszczoł).
- ◆ Przewycięzanie przesądów związanych ze zwierzętami, jak np. czarny kot, nietoperz.
- ◆ Interesowanie się gatunkami wymarłymi, np. dinozaury, bizona.
- ◆ Interesowanie się życiem chronionych gatunków zwierząt, np. orzeł, bóbr.

FLORA

- **Flora a pory roku**

Poziom I

- ◆ Poznawanie, nazywanie, porównywanie, opisywanie owoców, nasion, korzeni, liści roślin jadalnych. Poznawanie wyglądu liści, kory, skórki owoców za pomocą lupy.
- ◆ Obserwowanie roślin wybranych roślin w naturalnych środowiskach w różnych porach roku (drzewo w pobliżu przedszkola).
- ◆ Rozróżnianie zapachów przyrody, np. zapach grzybów, kwiatów.
- ◆ Towarzyszenie nauczycielowi w hodowli roślin (hodowla cebuli).
- ◆ Poznawanie sposobów wykorzystania owoców i innych roślin: spożywanie przetworów towarzyszenie nauczycielowi w wykonywaniu sałatki owocowej.
- ◆ Uświadamianie istnienia roślin szkodliwych dla ludzi.

Poziom II

- ◆ Poznanie budowy kwiatu i jego znaczenia dla powstania owocu.
- ◆ Zapoznanie się z budową wybranych owoców (jabłko, śliwka, arbuz).
- ◆ Wyróżnianie części jadalnych owoców.
- ◆ Poznanie wybranych gatunków roślin występujących na terenie przedszkolnym i w jego najbliższym otoczeniu.
- ◆ Szukanie pary dla rośliny poprzez wyróżnianie jednej cechy: kwiat, liść.
- ◆ Poznawanie budowy liścia, kwiatu, wyglądu kory różnych drzew , korzenia, łodygi poprzez obserwację za pomocą lupy i mikroskopu.
- ◆ Kojarzenie roślin z określoną porą roku, np. leśne jagody , poziomki – lato; grzyby – jesień; przebiśnieg, krokus – wiosna.
- ◆ Zakładanie hodowli roślin takich jak rośliny doniczkowe cebulowe, pietruszka, mar - chowka. Prowadzenie obserwacji w celu poznania warunków niezbędnych do wzrostu roślin (pod gołym niebem, pod dachem).
- ◆ Sporządzanie surówek i sałatek z warzyw i owoców przy asyście nauczyciela.
- ◆ Porównywanie grzybów jadalnych i trujących.

Poziom III

- ◆ Poznawanie budowy drzew, krzewów, roślin zielnych (korzenie, pień, korona, gałęzie, liście, kwiaty, owoce, nasiona na przykładzie kasztanowca, porzeczki, pomidora; korzenie, liście na przykładzie rośliny dwuletniej – buraka (należy pamiętać o dwóch fazach rozwoju).
- ◆ Poznanie roślin leczniczych i trujących.

- ◆ Kojarzenie aktywności roślin z określoną porą roku:
 - Wiosna – rozkwit przyrody, wzrost roślin, pojawienie się pąków, kwitnienie roślin.
 - Lato – wzrost roślin, różnorodność barw, zapachów, bujny rozkwit flory.
 - Jesień – pojawienie się owoców, żółknięcie liści, zmiana barwy (wrzosa), plony sadowych pól, zabezpieczenie niektórych roślin przed zimą.
 - Zima – uśpienie roślin (drzewa, krzewy, trawy), rośliny zimozielone.
- ◆ Zakładanie i prowadzenie, z pomocą nauczyciela, doświadczalnych hodowli własnych roślin (jedna roślina – jedno dziecko), wzbogacających wiedzę dzieci o życiu i potrzebach roślin (uprawa, pielęgnacja, obserwacja, uogólnianie, wnioskowanie).
- ◆ Kojarzenie, uogólnianie na temat zależności między roślinami a owadami poprzez doświadczanie i eksperymentowanie.

● **Kącik przyrody**

- ◆ Prowadzenie kącików przyrody z uwzględnieniem pór roku.

Poziom I

- ◆ Towarzyszenie nauczycielowi w zbieraniu okazów i prowadzeniu hodowli roślin i zwierząt.

Poziom II

- ◆ Zbieranie, klasyfikowanie, określanie charakterystycznych cech okazów w kąciku przyrody
- ◆ Prowadzenie hodowli. Gromadzenie informacji o zbiorach i prowadzonej hodowli.

Poziom III

- ◆ Prowadzenie doświadczeń i eksperymentów związanych z hodowlą roślin.

● **Historia roślin**

Poziom I

- ◆ Poznanie przykładów roślin dziko żyjących i hodowanych przez człowieka.

Poziom II

- ◆ Poznanie roślin nierosnących w Polsce w naturalnych warunkach, lecz w cieplarni lub w kąciku przyrody, np. drzewa oliwkowe, cytrusowe, kakaowiec, migdałowiec.

Poziom III

- ◆ Poznanie historii wybranych roślin obecnie uprawianych w Polsce, np. pomidor, cebula, ziemniak.

● **Rośliny ogrodu botanicznego**

- ◆ Poznawanie flory niedostępnej bezpośredniemu poznaniu poprzez wycieczki do cieplarni, ogrodu botanicznego, arboretum, filmy i programy komputerowe.

Poziom I

- ◆ Treści: wzrost, kwitnienie i powstawanie owoców.

Poziom II

- ◆ Treści: dzungla; życie roślin wodnych w rzece, oceanie.

Poziom III

- ◆ Treści: lasy tropikalne, pustynie.

- **Zawody związane z roślinami**

Poziom I

- ◆ Poznanie zawodów związanych bezpośrednio z przyrodą (leśnik, rolnik, botanik, sadownik, ogrodnik, drwal, młynarz).

Poziom II

- ◆ Poznanie narzędzi i maszyn stosowanych przez człowieka w kontaktach z przyrodą (traktor, pług, brony, widły, grabie).

Poziom III

- ◆ Poznanie czynności ludzi uwarunkowanych zmianami pór roku:
 - Wiosna: w polu, w ogrodzie – orka, siew; w sadzie – sadzenie, przycinanie gałęzi, szczepienie, niszczenie szkodników; na działce przedszkolnej – grabienie, wyznaczanie grządek, sianie, sadzenie, podlewanie, wyrywanie chwastów.
 - Lato: w polu – żniwa, zbiór warzyw (marchew, kalafior, sałata) i owoców (truskawki, maliny, porzeczki); na łące – sianokosy; w ogrodzie – zbieranie ziół leczniczych i przyprawowych, warzyw, kwiatów, owoców; w sadzie – zbieranie wczesnych owoców, opryski; na działce przedszkolnej – zbieranie kwiatów, ziół i warzyw.
 - Jesień: w polu – wykopki, orka, siew; w sadzie i ogrodzie – zbiory owoców i warzyw; kopanie, nawożenie, ochrona roślin przed zimą (okrywanie pni drzew); na działce przedszkolnej – zbieranie kwiatów, ziół i warzyw, przechowywanie plonów, robienie przetworów i ich magazynowanie.
 - Zima: pozyskiwanie włókna z roślin włóknistych, oleju z oleistych.

- **Pojęcia przyrodnicze**

Poziom III

- ◆ Poznanie pojęć przyrodniczych: drzewa liściaste, drzewa iglaste, krzewy, grzyby.

- **Ciekawostki przyrodnicze**

- ◆ Poznanie bogactwa roślin na Ziemi. Zainteresowanie dzieci przyrodą poprzez przedstawienie im ciekawostek i „cudów przyrody” (np. rosiczka, agawa, paproć). Dostrzeganie zmian w zabarwieniu liści, np. nierówne odbarwianie się liści na jednym drzewie.

POLECANA LITERATURA

- Wilken H., *Dzieci stają się przyjaciółmi przyrody. Edukacja ekologiczna w przedszkolu i szkole podstawowej*, Jedność, Kielce 2004.
- Jaszczyszyn E., *Edukacja ekologiczna w przedszkolu*, Stowarzyszenie na rzecz Ekorozwoju „Agro-Grup”, Białystok 2003.
- Gałczyńska T. (red.), *Ten piękny, tajemniczy świat. Edukacja ekologiczna w przedszkolu*, UNEP/GRID, Warszawa 1997.

Obszar V: Poznawanie środowiska społecznego

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

ADAPTACJA	• do nowości • do środowiska społecznego • do ról społecznych • do środowiska przyrodniczego • do środowiska technicznego
STRUKTURA I WIĘZI RODZINNE	• stopień pokrewieństwa • kontakty z rodzicami • kontakty ze starszymi członkami rodziny • kontakty z rodzeństwem
KULTURA RODZINY	• formy zachowania • zwyczaje i tradycje, religia • czas wolny • obowiązki • kultura stołu
DOM RODZINNY	• miejsce zamieszkania • warunki lokalowe • urządzenie wnętrza
RELACJE SPOŁECZNE	• relacje w grupie przedszkolnej • konflikty • akceptacja potrzeb innych i zachowania empatyczne • kompromis • kultura bycia • współpraca i współdziałanie • relacje sąsiedzkie
POZYCJE I ROLE SPOŁECZNE	• związane z wiekiem i grupą społeczną • przedszkolaka • klienta i konsumenta
STRUKTURA SPOŁECZEŃSTWA	• przedstawiciele władzy państwowej • przedstawiciele władzy terenowej
ZAWODY I FUNKCJE	• zawody w środowisku bliższym i dalszym

Spółeczeństwo i jego kultura nadaje kształt dzieciństwu i wpływa na przyszłość dziecka. Wiek przedszkolny jest fazą przejściową między życiem w środowisku domowym a życiem w środowisku pozadomowym. Wejście w nową społeczność umożliwia dziecku osiągnięcie większej autonomii, rozwijanie wewnętrznego poczucia kontroli, poczucia wpływu na rezultat własnych i cudzych działań, poczucia skuteczności działania, tolerancji na zachowania i postawy rówieśników, umiejętności współpracy, inicjatywy i chęci przekształcania zastanego stanu rzeczy, zdolności dostosowania się do nowych warunków które nie zawsze są możliwe do przewidzenia, chęci rywalizacji i podejmowania ryzyka, zwiększanie motywacji do uzyskiwania osiągnięć, uświadamianie sensu aktów komunikacyjnych w zależności od kontekstu zadaniowego, interpersonalnego i kulturowego.

ADAPTACJA

• Do nowości

Poziom I–III

- ♦ Poznawanie nowego środowiska, jakim jest dla dziecka przedszkole i uczestniczenie w nowych sytuacjach społecznych wspólnie z rodzicami. (Program adaptacyjny , organizowany w przedszkolu dla dzieci nowo przyjętych i ich rodziców w miesiącach czerwiec – wrzesień).
- ♦ Próby akceptowania nowych sytuacji, osób, rzeczy, pomieszczeń.

• Do środowiska społecznego

Poziom I

- ♦ Rozbudzanie poczucia przynależności do miejsca (moje przedszkole, mój znaczek, półka, segregator, wizytówka).
- ♦ Rozpoznawanie swoich nauczycieli – opiekunów w przedszkolu.
- ♦ Nabywanie przekonania o konieczności przestrzegania zasady nieoddalania się od nauczyciela i w razie potrzeby zwracania się do osób sprawujących opiekę.

Poziom II

- ♦ Komunikowanie się w grupie poprzez uczestniczenie w zabawach swobodnych organizowanych przez nauczyciela i innych formach aktywności.
- ♦ Podporządkowywanie się dzieciom pełniącym dyżur.
- ♦ Pytanie o innych w grupie przedszkolnej i używanie imion najbliższych kolegów.
- ♦ Ufne nawiązywanie kontaktów z pracownikami przedszkola.

Poziom III

- ♦ Integrowanie się z grupą poprzez zabawy , ćwiczenia, tańce integracyjne, zaczerpnięte np. z pedagogiki zabawy, metody W. Sherborne.
- ♦ Podejmowanie zabaw w zespole lub z całą grupą.
- ♦ Reagowanie na wezwania i polecenia nauczyciela.
- ♦ Pomaganie innym (np. w odkręceniu kranu, nalewaniu zupy , sprzątnięciu zabawek, zapięciu guzików, nalaniu soku do kubka).

• Do ról społecznych

Poziom I

- ♦ Akceptowanie roli przedszkolaka, kolegi przy pomocy rodziców (w czasie programu adaptacyjnego).

Poziom II

- ♦ Próby odgrywania roli przedszkolaka, kolegi wsparte motywacją zewnętrzną nauczyciela.

Poziom III

- ♦ Samodzielne przyjmowanie roli pomocnika.

• Do środowiska przyrodniczego i technicznego

Poziom I

- ♦ Poznawanie nowego środowiska (np. toalet, sali, ogrodu przedszkolnego) z aktywnym wsparciem rodziców (w czasie programu adaptacyjnego).

Poziom II

- ◆ Zaciekawienie dziecka wybranymi elementami nowego środowiska.
- ◆ Korzystanie z elementów środowiska technicznego, np. toalety , windy, schodów pod kontrolą nauczyciela.

Poziom III

- ◆ Samodzielne korzystanie ze środowiska przedszkolnego w miarę swoich potrzeb, np. szatni, kancelarii.

STRUKTURA I WIĘZI RODZINNE

● **Stopień pokrewieństwa**

Poziom I

- ◆ Nazywanie członków własnej rodziny , np. mama, tata, dziadek, siostra, brat, ciocia, wujek. Poznawanie imion członków rodziny.
- ◆ Przedstawianie się własnym imieniem i nazwiskiem.

Poziom II

- ◆ Określanie stopnia pokrewieństwa członków własnej rodziny.
- ◆ Nazywanie członków dalszej rodziny (kuzyn, prababcia, pradziadek, stryj).
- ◆ Oglądanie rodzinnych zdjęć, dzielenie się w grupie rodzinnymi przeżyciami.

Poziom III

- ◆ Próby określania uczuć do swoich najbliższych.
- ◆ Nazywanie imieniem i nazwiskiem członków rodziny.

● **Kontakty z rodzicami**

Poziom I

- ◆ Codzienne rozmowy z rodzicami.
- ◆ Nazywanie prac domowych członków rodziny.
- ◆ Asystowanie przy pracach domowych.

Poziom II

- ◆ Obserwowanie i rozpoznawanie czynności gospodarczych wykonywanych przez członków rodziny oraz narzędzi i urządzeń ułatwiających im pracę.
- ◆ Uzmysławianie konieczności czynnego udziału w życiu rodzinnym.
- ◆ Doraźne pomaganie w pracach domowych.
- ◆ Okazywanie rodzicom uczuć miłości, szacunku i przywiązania w codziennych sytuacjach.

Poziom III

- ◆ Uczestniczenie w uroczystościach związanych z tradycjami rodzinnymi.
- ◆ Interesowanie się pracą zawodową rodziców. Uczestniczenie w życiu rodziny (przyjmowanie na siebie obowiązków). Wypowiadanie się na temat rodziny.
- ◆ Przeżywanie nastroju oczekiwania i branie czynnego udziału w przygotowaniu uroczystości przedszkolnych z udziałem rodziców i członków rodziny np. Dzień Matki, Dzień Babci i Dziadka, Dzień Ojca, Dzień Dziecka.

- **Kontakty ze starszymi członkami rodziny**

Poziom I

- ◆ Poznawanie (wyglądu, cech charakteru) członków rodziny podczas codziennych czynności oraz spotkań integracyjnych, np. z okazji Dnia Dziadka i Babci, imienin, urodzin.
- ◆ Poznawanie ulubionych zabaw dziadków z dzieciństwa (np. gra w klasy, gra w chowanego, „Jaworowi ludzie”, „Stary niedźwiedź mocno śpi”, „Mam chusteczkę haftowaną”, „Mało nas do pieczenia chleba”, „Rolnik sam w dolinie”).
- ◆ Budzenie zaciekawienia pamiątkami zgromadzonymi przez dziadków, np. fotografia, album, kufer, chusta, zegarek, bujany fotel, okulary, order, koronki.

Poziom II

- ◆ Poznawanie prac wykonywanych przez ludzi starszych w rodzinie.
- ◆ Porównywanie wyglądu dziecka i człowieka starszego.
- ◆ Poznanie ról społecznych poprzez uczestniczenie w sytuacjach wymagających zaopiekowania się ludźmi starszymi.
- ◆ Porównywanie zabawek współczesnych i zabawek dziadków (szmaciana lalka, kapsle, papierowe samoloty, harmonijka, ołowiane żołnierzyki, drewniany konik).
- ◆ Poznawanie ulubionych zajęć, hobby i marzeń dziadków. Rozwijanie uczucia przywiązania do dziadków.
- ◆ Porównywanie własnych strojów i strojów dziadków z dzieciństwa na podstawie fotografii.

Poziom III

- ◆ Poznawanie zawodów dziadków.
- ◆ Poznawanie potrzeb i oczekiwań ludzi starszych w rodzinie.
- ◆ Poznawanie własnych możliwości i umiejętności ludzi starszych podczas wykonywania prac wspólnie z dziadkami, np. majsterkowanie, gotowanie.
- ◆ Rozumienie konieczności wypełniania różnych obowiązków, zależnych od roli dziecka w rodzinie bliskiej (wnuk, prawnuk) i dalszej (kuzyn, bratanek, siostrzeniec).

- **Kontakty z rodzeństwem**

Poziom I

- ◆ Poznawanie rodzeństwa (imiona, wiek, płeć, cechy wyglądu).

Poziom II

- ◆ Porównywanie rodzeństwa do siebie (wygląd, ulubione zajęcia, zabawki, zabawy).
- ◆ Okazywanie uczuć.

Poziom III

- ◆ Próby opieki nad młodszym rodzeństwem pod kontrolą dorosłych.
- ◆ Rozumienie znaczenia takich określeń i gestów jak: pocieszanie, przytulanie, głaskanie.

KULTURA RODZINY

- **Formy zachowania**

Poziom I

- ◆ Uczenie się sposobów wyrażania miłości do rodziców, np. czułe pożegnania, powitania.

Poziom II

- ◆ Rozróżnianie zachowań akceptowanych i nieakceptowanych w rodzinie.

- ♦ Rozumienie zachowań członków rodziny . Docenianie znaczenia rodziny . Okazywanie serdeczności członkom rodziny. Dzielenie się z rodzicami przeżyciami z przedszkola.

Poziom III

- ♦ Docenianie troski rodziców w codziennych sytuacjach.
- ♦ Okazywanie szacunku, respektowanie potrzeb i praw innych członków rodziny np. prawa do spokoju, odpoczynku.

• **Zwyczaje, tradycje, religie**

Poziom I

- ♦ Uczestniczenie w uroczystościach świeckich i religijnych w rodzinie.

Poziom II

- ♦ Zadawanie pytań o zwyczaje w rodzinie.
- ♦ Aktywna pomoc w przygotowywaniu uroczystości rodzinnych.
- ♦ Interesowanie się panującymi w rodzinie zwyczajami związanymi z wybranymi świętami i uczestniczenie w przygotowaniach do nich.

Poziom III

- ♦ Odnajdowanie podobieństw w obchodach świąt religijnych i uroczystości rodzinnych w cyklu rocznym.
- ♦ Poznawanie gustów członków rodziny i samodzielne przygotowanie prezentów.

Dobrym sposobem transmisji kultury są różne formy wspólnego aktywnego spędzania czasu przez rodziców i dzieci.

• **Czas wolny**

Poziom I

- ♦ Spędzanie czasu z rodziną.

Poziom II

- ♦ Współorganizowanie czasu spędzanego z rodzeństwem, np. proponowanie zabaw.

Poziom III

- ♦ Uczestniczenie w wyjazdach rodzinnych, wycieczkach, pobytach u krewnych.
- ♦ Wspólne wybieranie sztuk teatralnych i filmów oglądanych z rodziną.
- ♦ Towarzyszenie w przygotowaniu uroczystości rodzinnych.

• **Obowiązki**

Poziom I

- ♦ Włączanie się w prace domowe z inspiracji rodziców.

Poziom II

- ♦ Podejmowanie obowiązków w domu rodzinnym.

Poziom III

- ♦ Pomaganie rodzicom w pracach domowych.
- ♦ Opiekowanie się młodszym rodzeństwem.
- ♦ Pomoc ludziom starszym w rodzinie.

- **Kultura stołu**

Poziom I

- ◆ Doświadczenie wspólnych spotkań członków rodziny przy stole.

Poziom II

- ◆ Próby pomocy rodzicom w nakrywaniu do stołu.
- ◆ Opowiadanie przy stole, co się wydarzyło w przedszkolu.

Poziom III

- ◆ Nakrywanie do stołu.
- ◆ Prowadzenie rozmowy podczas posiłku.
- ◆ Posługiwanie się sztućcami.
- ◆ Sprzątanie po posiłku.

DOM RODZINNY

- **Miejsce zamieszkania**

Poziom I

- ◆ Określanie własnego miejsca zamieszkania (miasto, miasteczko, wieś).

Poziom II

- ◆ Podawanie adresu (miejscowość, ulica).

Poziom III

- ◆ Podawanie dokładnego adresu zamieszkania.

- **Warunki lokalowe**

Poziom I

- ◆ Opisywanie swojego mieszkania.

Poziom II

- ◆ Nazywanie pomieszczeń w mieszkaniu, np. pokój dziecienny, pokój dzienny, sypialnia, kuchnia, łazienka, określanie ich funkcji.

Poziom III

- ◆ Nazywanie pomieszczeń w mieszkaniu lub domu, np. salon, przedpokój, spiżarnia, składzik, piwnica, garaż i określanie ich funkcji.

- **Urządzenie wnętrza**

Poziom I

- ◆ Wyróżnianie, nazywanie, opisywanie domowych urządzeń technicznych i mebli.

Poziom II

- ◆ Nazywanie i pokazywanie funkcji urządzeń technicznych i mebli.

Poziom III

- ◆ Poznawanie urządzeń wykorzystywanych w gospodarstwie domowym i zasad obsługi niektórych z nich, np. telewizor, odkurzacz, lodówka w towarzystwie dorosłego.

RELACJE SPOŁECZNE

• Relacje w grupie przedszkolnej

Poziom I

- ♦ Nawiązywanie kontaktów z innymi dziećmi.
- ♦ Zapraszanie do zabawy.

Poziom II

- ♦ Przestrzeganie norm i zachowań regulujących współzycie w grupie, gwarantujących dzieciom dobre samopoczucie w przedszkolu, np. na zasadzie „kontraktu” wypracowanego wspólnie z dziećmi. Okazywanie sympatii.
- ♦ Pomoc słabszym, oferowanie pomocy podczas zabawy. Używanie zwrotu typu: Jak mogę ci pomóc?

Poziom III

- ♦ Uświadomienie poczucia przynależności do wspólnoty dziecięcej, jaką jest grupa poprzez podejmowanie wspólnych zadań i prac.
- ♦ Próby radzenia sobie z pominięciem lub odrzuceniem przez rówieśników w zabawie.
- ♦ Reagowanie w sposób akceptowany społecznie, odrzucanie reakcji agresji, wycofania się, braku działania.

• Konflikty

Poziom II

- ♦ Doświadczenie sposobu rozwiązywania niektórych sytuacji konfliktowych podczas zabawy i codziennego życia.

Poziom III

- ♦ Nabywanie umiejętności rozwiązywania konfliktów poprzez odpowiednie komunikaty słowne i pozawerbalne.
- ♦ Kreatywne zachowanie podczas konfliktu, radzenie sobie z własnymi emocjami.

• Akceptacja potrzeb innych i zachowania empatyczne

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie potrzeb innych członków grupy.
- ♦ Dostrzeganie różnic i podobieństw w wyglądzie i zachowaniu rówieśnika.
- ♦ Słuchanie potrzeb i pragnień innych.

Poziom II

- ♦ Rozumienie sensu istnienia zasad i norm grupowych.
- ♦ Rozumienie zachowania innych poprzez analizę twarzy i postawy ciała.

Poziom III

- ♦ Świadome zachowywanie się w grupie przedszkolnej z uwzględnieniem potrzeb innego dziecka.
- ♦ Okazywanie pomocy słabszym i młodszym czy nowo przybyłym do przedszkola.

• Kompromis

Poziom III

- ♦ Uczenie się dochodzenia do kompromisu podczas wykonywania zadań w parze, w zespole i przyjmowanie różnych pozycji społecznych (lidera, członka zespołu) podczas pracy.

- **Kultura bycia**

Poziom I

- ◆ Stwarzanie okazji do używania form grzecznościowych.

Poziom II

- ◆ Używanie form grzecznościowych.
- ◆ Poznawanie i przestrzeganie niektórych norm obowiązujących w życiu przedszkolnym i domowym.

Poziom III

- ◆ Rozumienie znaczenia nieprzerywania rozmowy w sposób nieakceptowany społecznie.

- **Współpraca i współdziałanie**

Poziom I

- ◆ Stwarzanie okazji do dokonywania wyborów i zdawania sobie sprawy z ich konsekwencji.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie potrzeby wspólnego opracowania zasad i norm grupowych.
- ◆ Próby czekania na swoją kolej.

Poziom III

- ◆ Opracowanie, spisanie, wizualizacja zasad grupowych i ich przestrzeganie.
- ◆ Podejmowanie i realizowanie różnych zadań zespołowych – wspólne rozwiązywanie problemów.
- ◆ Podejmowanie działań na rzecz grupy i przedszkola: utrzymywanie porządku, podejmowanie prac społecznie użytecznych, hodowlanych i gospodarczych.

- **Relacje sąsiedzkie**

Poziom I

- ◆ Poznanie sąsiadów.
- ◆ Stosowanie zwrotów powitalnych i pożegnalnych.
- ◆ Budzenie zaciekawienia zainteresowaniami sąsiadów.

Poziom II

- ◆ Uświadomienie znaczenia pozytywnych relacji z sąsiadami.

Poziom III

- ◆ Podejmowanie działań na rzecz sąsiadów.

STRUKTURA SPOŁECZEŃSTWA

- **Przedstawiciele władzy państwowej**

Poziom II

- ◆ Obserwowanie poprzez kontakt z telewizją i filmem pracy ludzi różnych zawodów związanych z władzą państwową (prezydent, sędzia).

Poziom III

- ◆ Interesowanie się różnymi stanowiskami związanymi z władzą państwową (prezydent, premier, senator, poseł).

- **Przedstawiciele władzy terenowej**

Poziom III

- ◆ Zwiedzanie i omawianie miejsc ważnych dla lokalnej społeczności, np. Urzędu Gminy
- Interesowanie się pracą różnych przedstawicieli władz (wojewoda, prezydent miasta, burmistrz, wójt, sołtys).

ZAWODY I FUNKCJE

- **Zawody w środowisku bliższym i dalszym**

Poziom I

- ◆ Podpatrywanie pracy ludzi w różnych zawodach (kucharz, nauczyciel, sekretarka) i na różnych stanowiskach (np. dyrektor przedszkola, pracownik przedszkola).

Poziom II

- ◆ Poznawanie różnych funkcji pełnionych przez ludzi, np. prezes firmy, komendant straży pożarnej.

Poziom III

- ◆ Wskazywanie na społeczną użyteczność pracy ludzi na różnych stanowiskach.
- ◆ Poznawanie atrybutów charakterystycznych dla danego zawodu.
- ◆ Poznawanie zawodu po atrybutach.

POLECANA LITERATURA

- Grzeszkiewicz B., *Preorientacja zawodowa dzieci w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 2004.
- Lubowiecka J. *Przystosowanie psychospołeczne dzieci do przedszkola*, WSiP, Warszawa 2000.

Obszar VI: Poznawanie ojczyzny i świata

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

MOJA MIEJSCOWOŚĆ	• położenie geograficzne • mieszkańcy, zajęcia ludności • sztuka ludowa • tradycje i zwyczaje regionalne • bogactwa regionu • uroczystości w regionie • patriotyzm lokalny, historia regionu
POLSKA – PAŃSTWO	• mieszkańcy • sztuka, tradycje i zwyczaje narodowe • patriotyzm narodowy
EUROPA – KONTYNENT	• krainy geograficzne i państwa Europy • mieszkańcy Europy • patriotyzm globalny
ŚWIAT	• kontynenty • mieszkańcy

Budzenie się uczuć patriotycznych polega na pojawianiu się u człowieka poczucia przynależności i tożsamości narodowej. Jednym z zadań wychowania obywatelskiego i patriotycznego jest rozwijanie w dziecku poczucia odpowiedzialności za region, kraj, świat oraz szacunku do tego, co zostało mu dane w dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym.

W związku z procesem demokratyzacji życia społecznego istotną staje się edukacja międzykulturowa, rozumiana jako zdolność do spotkania i wzajemnego zrozumienia „Innego” mającego takie same prawa niezależnie od pochodzenia społecznego, poglądów politycznych, wyznania, języka, płci, koloru skóry i rasy. Współczesne przedszkole uwzględnia wielokulturowość wychowanków, a nauczyciel zna i pokazuje dzieciom symbole różnych kultur, wyznań, kody, którymi się one posługują.

Ojczyzna to środowisko przyrodnicze, ale również to, co tworzą ludzie, którzy w tym otoczeniu żyją i pracują dla wspólnego dobra, natura i kultura. Patriotyzm to odpowiedzialność za małą ojczyznę, region, kraj i świat, ponieważ wszelkie zasoby Ziemi są wspólnym dobrem mieszkańców regionu, kraju, Europy i świata. Odpowiedzialność jest podstawą kształtowania krytycznej, ideowo świadomej miłości do ojczyzny.

Wprowadzanie dziecka w świat kultury, obyczajowości, tradycji, norm, zwyczajów, historii, świąt, literatury, muzyki wzbudza emocje, rozbudza ciekawość świata, uwrażliwia na wartości i kształtuje postawy patriotyczne i obywatelskie.

MOJA MIEJSCOWOŚĆ

• Położenie geograficzne

Poziom I

- ♦ Budzenie zaciekawienia krajobrazem znajdującym się w najbliższym otoczeniu.

Poziom II

- ♦ Podawanie pełnej nazwy miejscowości.
- ♦ Poznanie charakterystycznych cech krajobrazu, np. pagórki, góry, wąwozy.

Poziom III

- ◆ Poznawanie miejsca regionu na mapie Polski.
- ◆ Przyporządkowywanie nazw do miejsca zamieszkania, np. nazwa miasta, miasteczka, osady, wsi; nazwa rzeki, jeziora, parku, zabytków.

● **Mieszkańcy, zajęcia ludności**

Poziom I

- ◆ Budzenie poczucia identyfikacji ze swoją miejscowością – „Jestem mieszkańcem mojej miejscowości”.

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia mieszkańcami własnej miejscowości, ich zainteresowaniami i wykonywanymi zawodami.

Poziom III

- ◆ Określanie typowych zajęć ludności danej miejscowości.
- ◆ Poznawanie znaczących postaci historycznych i współczesnych.

● **Sztuka ludowa**

Poziom I

- ◆ Uczestniczenie w wybranych obrzędach ludowych organizowanych w lokalnym środowisku.
- ◆ Oglądanie postaci w strojach ludowych i najbardziej typowych wytworów sztuki ludowej własnego regionu.
- ◆ Wykonywanie prac plastycznych tematycznie związanych z obchodzonymi świętami.

Poziom II

- ◆ Poznawanie elementów ludowej sztuki zdobniczej własnego regionu w powiązaniu z obchodzonymi świętami.
- ◆ Próby naśladowania w twórczości plastycznej ornamentów występujących w sztuce ludowej własnego regionu.
- ◆ Poznawanie i nauka regionalnych piosenek i tańców.

Poziom III

- ◆ Poznawanie zwyczajów kulturowych w lokalnym środowisku związanych z obchodzonymi świętami.
- ◆ Słuchanie legend i podań związanych z wybranymi lokalnymi obyczajami i tradycjami.
- ◆ Uczestniczenie w przedstawieniach, pokazach z udziałem zespołów ludowych.
- ◆ Poznawanie przysłów ludowych nawiązujących do aktualnych wydarzeń, sytuacji i pór roku.
- ◆ Rozpoznawanie i określanie cech charakterystycznych regionalnego stroju ludowego.
- ◆ Ozdabianie gotowych przedmiotów, np. desek, tkaniny ornamentami najczęściej spotykanymi w swoim regionie.
- ◆ Organizowanie kącika ludowego własnego regionu.

● **Tradycje i zwyczaje regionalne**

Poziom I

- ◆ Towarzyszenie dorosłym w przygotowywaniu np. ozdób choinkowych, pisanek, kartek świątecznych charakterystycznych dla regionu. Dowiadanie się, dlaczego je wykonujemy.

Poziom II

- ◆ Poznawanie historii niektórych czynności, np. jak dawniej wyrabiano chleb.

Poziom III

- ◆ Włączanie się do przygotowań świątecznych – samodzielne wykonywanie elementów dekoracyjnych, pomaganie w pracach porządkowych, w przygotowaniach specjalnych potraw.

- **Bogactwa regionu**

Poziom III

- ◆ Poznanie bogactw regionu, np. urodzajna gleba, węgiel kamienny, źródła wody mineralnej.

- **Uroczystości w regionie**

Poziom I

- ◆ Przeżywanie nastroju oczekiwania i zaciekawienia uroczystościami w rodzinnej miejscowości. Oglądanie dekoracji w trakcie spacerów.

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia uroczystościami organizowanym w miejscowości, np. dożynki, festyny.

Poziom III

- ◆ Uczestniczenie w akcjach charytatywnych organizowanych w regionie.

- **Patriotyzm lokalny, historia regionu**

Poziom I

- ◆ Poznanie znanych zabytków w mojej miejscowości.

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia historią ludzi i miejsc w najbliższej okolicy.

Poziom III

- ◆ Poznawanie faktów z historii własnej miejscowości.
- ◆ Odwiedzanie skansenów, muzeów regionalnych.
- ◆ Poznawanie zabytkowych domów i chat wiejskich.

POLSKA – PAŃSTWO

- **Krainy geograficzne i województwa**

Poziom I

- ◆ Nazywanie najbliższej miejscowości, rzeki.
- ◆ Poznawanie nazwy państwa.

Poziom II

- ◆ Podawanie nazw charakterystycznych miejsc w Polsce.
- ◆ Zaciekawianie miastem wojewódzkim.

Poziom III

- ◆ Przyporządkowywanie do województw nazw, stolic, charakterystycznej roślinności, typowych zwierząt.
- ◆ Zaznajomienie z nazwą stolicy państwa, ważniejszych rzek, gór.
- ◆ Poznawanie nazwy i elementów historii ważniejszych miast w województwie.
- ◆ Zwracanie uwagi na różnorodność regionów.

- **Mieszkańcy**

Poziom I

- ◆ Poznawanie słowa „Polak”.

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia rówieśnikami mieszkającymi w Polsce.

Poziom III

- ◆ Poznanie gwary, zwyczajów mieszkańców różnych regionów Polski.

- **Sztuka, tradycje i zwyczaje narodowe**

Poziom I

- ◆ Poznawanie piosenek i tańców narodowych, np. polonez.

Poziom II

- ◆ Przygotowywanie teatrzyków i inscenizacji nawiązujących do obchodzonych świąt.
- ◆ Obserwowanie przygotowań do oficjalnych świąt państwowych i religijnych, np. dekorowanie pomieszczeń przedszkola, wystroj ulic.

Poziom III

- ◆ Poznawanie zwyczajów ludowych i obrzędów o zasięgu ogólnopolskim np. śmigus-dynus. Poznawanie wybranych świąt państwowych i zwyczajów z nimi związanych.

- **Patriotyzm narodowy**

Poziom I

- ◆ Uświadamianie, że jestem Polakiem i mieszkam w Polsce.
- ◆ Poznawanie barw narodowych i hymnu.
- ◆ Słuchanie opowiadań, wierszy, bajek, piosenek nawiązujących do aktualnie obchodzonych świąt. Uczenie się na pamięć krótkich utworów. Przygotowywanie się do uroczystości przedszkolnych związanych ze świętami państwowymi.

Poziom II

- ◆ Przeżywanie nastroju odświętności w czasie świąt narodowych.
- ◆ Zainteresowanie wydarzeniami w Polsce i na świecie.
- ◆ Słuchanie i uczenie się okolicznościowych wierszy i piosenek.

Poziom III

- ◆ Rozumienie znaczenia flagi, godła, hymnu dla tożsamości narodowej.
- ◆ Rozumienie słowa „ojczyzna”.
- ◆ Prowadzenie rozmów na tematy okolicznościowe związane z zainteresowaniami dzieci dotyczącymi aktualnych wydarzeń w kraju.

EUROPA – KONTYNENT

- **Krainy geograficzne i państwa Europy**

Poziom I

- ◆ Budzenie zainteresowania wybranym państwem Europy poprzez wykorzystanie osobistych doświadczeń dzieci, np. wyjazdy wakacyjne z rodzicami.

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia najbliższymi państwami Europy..

Poziom III

- ◆ Poznawanie elementarnych wiadomości na temat państw UE.
- ◆ Przyporządkowywanie do krajów Europy typowych roślin i zwierząt.
- ◆ Poznanie niektórych elementów kultury, znanych budowli, ciekawostek kulinarnych różnych krajów.

● **Mieszkańcy Europy**

Poziom I

- ◆ Poznawanie nazwy „Europejczyk”.

Poziom II

- ◆ Budzenie zainteresowania życiem rówieśników w innych krajach.
- ◆ Uświadomienie różnorodności językowej.
- ◆ Zabawy i zabawki dzieci w różnych krajach.

Poziom III

- ◆ Nawiązywanie kontaktów z dziećmi z innych przedszkoli UE.

● **Patriotyzm globalny**

Poziom III

- ◆ Poznawanie znaczenia pojęcia „Unia Europejska”.
- ◆ Poznanie znaków i symboli UE (flagi, hymnu).

ŚWIAT

● **Kontynenty**

Poziom II

- ◆ Budzenie zaciekawienia kontynentami na globusie i mapie puzzlowej świata.

Poziom III

- ◆ Przyporządkowywanie do kontynentów typowych roślin i zwierząt, ras ludzi.

● **Mieszkańcy**

Poziom II

- ◆ Poznawanie typowych zabaw dzieci z wybranego kontynentu.

Poziom III

- ◆ Poznawanie typowych zabaw dzieci z wybranych kontynentów.
- ◆ Poszerzenie słownictwa o nazwy i ich znaczenie: Afrykańczyk, Australijczyk.
- ◆ Poznawanie życia ludzi z Dalekiej Północy, Dalekiego Wschodu.

POLECANA LITERATURA

- Kamińska K., *W stronę wielokulturowości w edukacji przedszkolnej*, WSiP, Warszawa 2005.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Piórkowska E. G., *Program edukacji regionalnej „Mała ojczyzna”*, Stowarzyszenie na Rzecz Ekorozwoju „Agro-Grup”, Białystok 2003.

Obszar VII: Wprowadzanie w kulturę życia.

Poznanie wartości etycznych i estetycznych

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

WARTOŚCI ETYCZNE	• prawda, uczciwość, mądrość • dobro, miłość, przyjaźń • obowiązek, odpowiedzialność • szacunek, godność • szczęście, optymizm
EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA	• symbole i znaki • święta i tradycje
WARTOŚCI ESTETYCZNE	• piękno • harmonia • plastyka: – rysowanie – malowanie – grafika – fotografia – lepienie – techniki mieszane – twórczość plastyczna inspirowana • architektura: – zabytki – nowoczesne obiekty – osiedla • literatura • teatr • muzyka

Wychowanie ku wartościom to pomoc w rozwijaniu wrażliwości etycznej. Do pielęgnacji tych umiejętności konieczna jest wrażliwość na to, co w życiu niezbędne.

Wartości przede wszystkim muszą być praktykowane. Wpojone i stosowane wartości tworzą nasz charakter. To od niego zależy, jakich dokonujemy wyborów, kim się otaczamy, jaki mamy stosunek do świata, jakie stawiamy sobie cele, co jest dla nas w życiu najważniejsze. Wartości wzmacniają wolę, dynamizują myślenie, uruchamiają ludzką motywację, budują życie duchowe, kreują tożsamość indywidualną.

Poznanie wartości przez dziecko pozwala mu na uczestniczenie w życiu społecznym i rozpoznanie siebie. Za pomocą reakcji otoczenia, np. komentarzy dorosłych i własnych doświadczeń dziecko zaczyna sprawnie odróżniać dobro od zła i odrzucać negatywne zachowania, a naśladować zachowania akceptowane społecznie.

WARTOŚCI ETYCZNE

● Prawda, uczciwość, mądrość

Poziom I

- ♦ Analiza własnych zachowań przy pomocy dorosłego, np. w zabawie, na spacerze.

Poziom II

- ♦ Analiza zachowań bohaterów prostych utworów literackich słuchanych czy przedstawianych przy pomocy obrazków, pacynek, kukielek.

Poziom III

- ♦ Poznawanie przejawów nieuczciwości w życiu codziennym (zabieranie przedmiotów należących do innych, kłamstwo) oraz analiza tych zachowań.
- ♦ Próby oceny zachowania bohaterów utworów literackich, np. *Kłamczucha*, *Samochwała*, *Pchła szachrajka*, *Pippi Pończoszanka*.
- ♦ Określanie i dostrzeganie negatywnych zachowań w scenkach dramatycznych, np. „Kto rozlał wodę?”.
- ♦ Dostrzeganie wartości uczciwości poprzez analizę zachowania bohaterów w utworach literackich, np. *Dwie Dorotki*, *Kubuś Puchatek*, *Dziewczynka z zapalkami*.

● Dobro, miłość, przyjaźń

Wrażliwość dziecka rodzi się dzięki zaspokojonej potrzebie miłości. Dorosli – rodzice, wychowawca, członkowie rodziny – powinni swoim postępowaniem pomagać dziecku w jego rozwoju duchowym i moralnym.

Poziom I

- ♦ Spontaniczne pomaganie innym i odczuwanie z tego satysfakcji. Okazywanie uczuć miłości i szacunku w stosunku do członków rodziny.

Poziom II

- ♦ Przyjmowanie w zabawach pozytywnych postaw obserwowanych w środowisku.

Poziom III

- ♦ Rozpoznawanie i wybieranie sposobów postępowania, które są ukierunkowane na czynienie dobra: pomoc, reakcja na wygraną lub przegraną, aktywne słuchanie, negocjacje.

● Obowiązek, odpowiedzialność

Poziom I

- ♦ Poznawanie znaczenia dotrzymywania słowa podczas wykonywania zadania lub zabawy.

Poziom II

- ♦ Okazywanie radości i zadowolenia z dobrze spełnionych obowiązków, dyżurów.
- ♦ Rozwijanie uczciwości i obowiązkowości podczas wywiązywania się z zadań.

Poziom III

- ♦ Dostrzeganie konsekwencji braku odpowiedzialności za swoje zdrowie i bezpieczeństwo (ubiór niedostosowany do pogody, złe odżywianie), budzenie wrażliwości poprzez rozmowy (Co się stanie, gdy wyjdiesz na mróz bez czapki i rękawic? Co się może zdarzyć, gdy na plaży ktoś rozbije szklaną butelkę? Co się stanie, gdy nie będziesz mył zębów?).

- **Szacunek, godność**

Godność ludzka jest zasadniczą normą ładu społecznego, a szacunek służy ochronie tej najważniejszej, najbardziej delikatnej części „ja” człowieka. Szacunek to podstawa wszystkich wartości moralnych. Dla dzieci zrozumiałą będzie następująca definicja: szacunek jest to grzeczność połączona z troską o uczucia i dobro drugiej osoby. Każdy człowiek, który ma szacunek do siebie i innych, powinien dbać o to, by jego język określał go jako człowieka kulturalnego.

Poziom III

- ◆ Poznanie wartości godności i jej niezależności od płci, wieku, kondycji fizycznej, stanu posiadania poprzez:
 - zabawy w uprzejme zwroty (Dokończ zdanie: „Czy byłaby pani tak uprzejma, aby...”),
 - kontakt z literaturą, np. *Brzydkie kaczątko, Muminki, Kubuś Puchatek, Kwoka, Zajączek z rozbitego lusterka,*
 - zabawy w ważne słowa (dziękuję, przepraszam, proszę, czy mogę).
- ◆ Uczestniczenie w akcjach ekologicznych promujących szacunek do Ziemi i przyrody.

- **Szczęście, optymizm**

Poziom II

- ◆ Określanie sytuacji, w których dziecko czuje się szczęśliwe.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie, że szczęście wiąże się nie tylko ze światem konsumpcji.

EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA

Wprowadzanie w świat innych kultur odbywa się poprzez przekaz osobowy nauczyciela i tworzenie otoczenia sprzyjającego rozumieniu i przeżywaniu zwyczajów, wartości, obrzędów. Organizowanie otoczenia odbywa się przez spotkania z przedstawicielami mniejszości, kącik różnych wyznań, wspólne przeżywanie świąt i uroczystości.

- **Symbole i znaki**

Poziom I

- ◆ Umożliwianie kontaktu z kulturą mniejszości narodowych i przedmiotami kultury religijnej różnych wyznań dzieci uczęszczających do grupy przedszkolnej.

Poziom II–III

- ◆ Poznawanie symboliki obrzędów, zwyczajów, rekwizytów, znaków, gestów religijnych poprzez pokaz, rozmowę, modlitwę.

- **Święta i tradycje**

Poziom I–III

- ◆ Poznawanie treści zwyczajów, obrzędów, tradycji religijnych związanych z obchodzonymi świętami w rodzinach dzieci z grupy przedszkolnej.
- ◆ Uczestniczenie w świątach, zwyczajach i obrzędach. Składanie życzeń okolicznościowych, przygotowanie np. potraw, kartek świątecznych, stroików i upominków.

WARTOŚCI ESTETYCZNE

Edukacja do wartości estetycznych uruchamia poczucie piękna i harmonii. Bezpośredni kontakt z pięknem pozwala zebrać wiele doświadczeń zmysłowych. Wartości estetyczne są bazą dla ludzkiego zadowolenia. Tam, gdzie brakuje estetycznego spojrzenia, otoczenie nie zyskuje na wartości lub ją traci.

● Piękno

Poziom I

- ◆ Dostrzeganie piękna przyrody, krajobrazu w różnych porach roku.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie piękna i wartości sztuki, techniki.
- ◆ Pokazywanie piękna i brzydoty w otaczającym świecie.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie walorów estetycznych strojów z różnych epok (wycieczka do muzeum) i budynków (spacer).
- ◆ Analizowanie piękna na bazie utworów literackich (*Brzydkie kaczątko, Calineczka, Królowa Śniegu, Spóźniony słowik, Idzie niebo ciemną nocą*) oraz fotografii przyrody i krajobrazu.

● Harmonia

Poziom I

- ◆ Obserwowanie wspólnie z dorosłymi harmonii barw i kształtów w przyrodzie, przysłuchiwanie się wyrażanym przez dorosłych opiniom i wrażeniom.

Poziom II

- ◆ Szukanie w otoczeniu związków między barwą, kształtem a dźwiękiem, np. pszczoła, kwiat, odgłos lotu.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie harmonii barw w różnych porach roku, np. koloryt jesiennywrzosey, barwy liści, owoce i nasiona różnych drzew (kasztany, jarzębina, żółędzie).
- ◆ Dostrzeganie harmonii dźwięków w muzyce.
- ◆ Obserwowanie i podziwianie piękna i harmonii barw, form i kształtów: zjawisk atmosferycznych (śnieg, deszcz, ulewa, burza, poranek, zmierzch, tęcza); przyrody naturalnej (las, łąka, jezioro, morze w różnych porach roku i porach dnia); przyrody aranżowanej (skwer, ogród, park, kwietnik).

● Plastyka

Kontakt dziecka ze sztuką i kulturą kształci jego osobowość w sferze intelektualnej, moralno-społecznej oraz rozwija wyobraźnię i postawę twórczą. Dziecko, jako kreator i konsument kultury, żyje w czasach obrazu, a nie słowa. Szczęólnego znaczenia nabierają obecnie kody wizualne i sztuki plastyczne. Język sztuk plastycznych wymaga uprzyśtępnienia i przeniesienia na inne sfery życia dziecka. Tworzenie prac plastycznych z wykorzystaniem różnych technik wymaga od dziecka spostrzegawczości, pamięci wzrokowej, wyobraźni. Kształcenie plastyczne powinno obejmować również rozwijanie poczucia piękna kształtów i barw.

Aktywność plastyczna kształci również pewność i samodzielność w realizacji zadań i rozwiązywaniu problemów, umiejętność werbalnego opisu zjawisk i doświadczeń estetycznych, rozwój indywidualnych zdolności plastycznych, wrażliwość percepcyjną na zjawiska wizualne i pozawizualne, innowacyjność i kreatywność w rozwiązywaniu problemów, umiejętność planowania pracy.

RYSOWANIE

Poziom I

- ◆ Rysowanie na różnych formatach papieru – kredkami, flamastrami, kredą.
- ◆ Rysowanie kredą na tablicy, asfalcie; patykami na ziemi i w piasku.
- ◆ Rysowanie na arkuszach różnego kształtu i koloru.

Poziom II

- ◆ Rysowanie patykiem na podkładzie z farby klejowej, plasteliny.
- ◆ Rysowanie kredą na tablicy, asfalcie; patykami na ziemi i piasku.
- ◆ Tworzenie i nazywanie własnych obrazów.

Poziom III

- ◆ Nabywanie umiejętności rysowania obrazów z tłem z wykorzystaniem całej powierzchni.
- ◆ Rysowanie świecą i kolorowanie całej powierzchni kredkami ołówkowymi.
- ◆ Rysowanie na podkładzie farby klejowej lub plasteliny patykami różnej grubości, grzebieniem czy innymi narzędziami.
- ◆ Odrysowywanie kształtów, zamalowywanie kredkami i wycinanie.
- ◆ Kalkowanie obrazków.

MALOWANIE

Poziom I

- ◆ Malowanie farbą plakatową lub klejową – palcami, całą dłonią, pędzlem na kartonach lub folii o różnych powierzchniach.

Poziom II

- ◆ Malowanie farbami i różnymi grubościami pędzli.

Poziom III

- ◆ Malowanie farbami na różnych powierzchniach i kształtach podkładów – karton, płótno, tektura, gazeta – różnymi narzędziami. Malowanie przy sztalugach, na podłodze, przy stolikach. Zestawianie i mieszanie barw.

GRAFIKA

Poziom III

- ◆ Posługiwanie się wybranymi technikami graficznymi, np. monotypia.

FOTOGRAFIKA

Poziom I–III

- ◆ Przeglądanie i analizowanie własnych fotografii od urodzenia do chwili obecnej oraz zmian w wyglądzie członków rodziny w danym okresie, np. „Ciągłe rosnę i zmieniam się”.

Poziom III

- ◆ Rejestrowanie wydarzeń z życia rodziny, zabaw z kolegami przy asyście dorosłych.

LEPIENIE

Poziom I–III

- ◆ Lepienie z piasku, śniegu.
- ◆ Lepienie dowolnych form z masy solnej, papierowej lub gliny.
- ◆ Dzielenie na części, zlepianie, spłaszczanie, drażnienie otworów, łączenie z innym materiałem.

Poziom II

- ◆ Lepienie z gliny i plasteliny prac na dowolny i na określony temat. Malowanie swoich ulepień.
- ◆ Formowanie ulepień palcami i dłońmi, łączenie z innymi materiałami i malowanie.

Poziom III

- ◆ Tworzenie mozaik z kamieni, mandali z piasku, kamiennych figurek (kojarzenie kształtu kamienia ze zwierzęciem, twarzą, przedmiotem oraz wzmocnienie kształtu przez pomalowanie tego kamienia).
- ◆ Lepienie z gliny, masy solnej, modeliny, plasteliny, ciastoliny form płaskich i przestrzennych.

TECHNIKI MIESZANE – EKSPERYMENTOWANIE Z BARWĄ, PŁAMĄ, LINIĄ, KSZTAŁTEM, MATERIAŁEM, KOMPOZYCJĄ

Widzenie barw u dzieci zależy od wieku, płci i doświadczeń edukacyjnych. Barwy wykorzystane do tworzenia poszczególnych kącików pracy w oddziale przedszkolnym powinny wiązać się z określonym typem działalności. Inaczej będzie zaaranżowany kącik techniki, a inaczej kącik plastyczny, gdzie barwa, faktura i kształt odgrywają kluczową rolę w akcie tworzenia.

Ciekawe i stymulujące przedmioty oraz materiały (cekiny koraliki, gumki, skrawki tkanin, kalka techniczna, tektura falista) inspirują dzieci do odkrywania rzeczywistości i rozwijają wyobraźnię dziecka. Poprzez szeroki wachlarz materiałów dziecko może zaspokajać potrzebę kreacji świata. Działalność plastyczna podejmowana spontanicznie może mieć dla dziecka właściwości terapeutyczne, a dla nauczyciela być świetnym narzędziem diagnostycznym. Przedmioty (rzeźby, płaskorzeźby, sitodruk) i materiały (głina, gips, masa solna, masa papierowa) rzadko spotykane w życiu codziennym dziecka stymulują je do zadawania pytań o nazwę, sposób wykorzystania, przyczynę i skutek, przeznaczenie wytworu, przewidywanie, projektowanie i wykorzystanie.

Poziom I

- ◆ Wycinanie, nacinanie, rozciniwanie, wydzieranie, darcie i łączenie klejem papieru z innymi materiałami.
- ◆ Układanie kompozycji z figur geometrycznych, tworzywa przyrodniczego.
- ◆ Nawlekanie koralików, guzików.
- ◆ Tworzenie obrazków z gotowych elementów.
- ◆ Stemplowanie stemplami gotowymi i z różnego rodzaju materiałów.
- ◆ Poznanie, odróżnianie i nazywanie barw podstawowych.

Poziom II

- ◆ Eksperymentowanie z kolorami (mieszanie barw).
- ◆ Stemplowanie na różnych formatach i kształtach kartonów stemplami gotowymi i wykonanymi z materiału przyrodniczego.
- ◆ Tworzenie dowolnych kompozycji.
- ◆ Wycinanie i wydzieranie z papieru.
- ◆ Łączenie elementów klejem.
- ◆ Poznawanie właściwości papieru.

Poziom III

- ◆ Operowanie różnymi formami linii, plam i kształtów w zależności od narzędzia (różne rozmiary pędzli, ołówki, patyki, kredki).
- ◆ Układanie ruchomych i naklejanych na kartkach wzorów i mozaik z figur geometrycznych i materiału przyrodniczego.
- ◆ Stemplowanie gotowymi i samodzielnie wykonanymi z różnych materiałów stempli.
- ◆ Ozdabianie swoich prac, dekoracji, okładek własnych książek.
- ◆ Stemplowanie w układzie pasowym, kole, kwadracie.
- ◆ Wydzieranie i komponowanie ze skrawków papieru i tekstyliów obrazu lub wypełnianie nimi konturów.
- ◆ Wycinanie nożyczkami po linii prostej, kolistej, łamanej prostych kształtów.
- ◆ Wykonywanie wycinanek płaskich i form przestrzennych z papieru.
- ◆ Wykorzystywanie kwadratów i kół do wykonywania prac techniką origami.
- ◆ Tworzenie ornamentów.
- ◆ Tworzenie mandali różnymi technikami.

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA INSPIROWANA MUZYKĄ, LITERATURĄ I PRZYRODĄ

Poziom I

- ◆ Gromadzenie materiału przyrodniczego i wykorzystanie do łączenia z innymi technikami.
- ◆ Dywan dźwięków (rysowanie dźwięków na kartkach).

Poziom II

- ◆ Malowanie muzyki, np. natężenia, nastroju, przeżywanych emocji.

Poziom III

- ◆ Wyrażanie swoich przeżyć i wiedzy o świecie w pracach inspirowanych np. wycieczką do kwitnącego sadu, obejrzeniem *Damy z łasiczką*, wysłuchaniem *Marsza tureckiego*.

● **Architektura**

ZABYTKI

Poziom I

- ◆ Poznawanie charakterystycznych dla danej miejscowości zabytków.

Poziom II

- ◆ Poznawanie obiektów charakterystycznych dla stolicy państwa, np. Zamek Królewski.

Poziom III

- ◆ Poznawanie obiektów charakterystycznych dla stolic województw, np. Wawel.
- ◆ Uwrażliwianie na piękno zabytku, jego detali.

NOWOCZESNE OBIEKTY, OSIEDLA

Poziom I

- ◆ Nazywanie nowoczesnych obiektów architektonicznych w najbliższej okolicy.

Poziom II

- ◆ Opisywanie wyglądu budynków nowoczesnych.

Poziom III

- ◆ Odróżnianie architektury współczesnej od zabytkowej.

● **Literatura**

Poznanie literatury jest związane z wszystkimi obszarami edukacji dziecka zamieszczonymi w programie.

Poziom I

- ◆ Słuchanie artystycznie czytanej przez nauczyciela literatury dziecięcej.
- ◆ Ilustrowanie treści pacynkami, sylwetami, obrazkami.
- ◆ Poznanie klasycznej literatury dziecięcej i zainteresowanie nią dzieci.
- ◆ Przeglądanie książek i domyślanie się tematyki na podstawie okładki i ilustracji.
- ◆ Samodzielne oglądanie książek obrazkowych.
- ◆ Wyszukiwanie na obrazkach przedmiotów, postaci. Nazywanie ich i określanie wykonywanych przez nie czynności.
- ◆ Odkładanie książek na półkę w kącie książek.
- ◆ Korzystanie z książek po umyciu rąk.

Poziom II

- ◆ Doskonalenie umiejętności uważnego słuchania dłuższych form literackich opowiadanych i czytanych. Dłuższe skupianie uwagi na słowie mówionym.
- ◆ Spontaniczna i zorganizowana aktywność ruchowa dziecka wynikająca z treści poznanych utworów literackich.
- ◆ Pomaganie dziecku w poznawaniu różnych postaw bohaterów literackich i filmowych oraz w podejmowaniu próby ich oceny i uzasadniania stanowiska.
- ◆ Rozpoznawanie wydarzeń przedstawionych na ilustracjach w książkach dla dzieci.
- ◆ Poznanie różnych gatunków utworów literackich.
- ◆ Odbieranie tekstów literackich poprzez słuchowiska radiowe, film.
- ◆ Wypowiadanie się na temat treści czasopism dla dzieci i książek.
- ◆ Rozwiązywanie prostych zagadek literackich z użyciem rekwizytów (np. pantofelek, ołowiany żołnierz). Rozbudzenie zainteresowań dzieci literaturą i poezją dla dzieci.
- ◆ Uczenie się zasad prawidłowego korzystania z książek.
- ◆ Tworzenie okazji do odtwarzania treści poznanej literatury w zabawach.
- ◆ Analiza utworów literackich pod kątem nastroju. Wyodrębnianie głównego bohatera.
- ◆ Wykorzystywanie fragmentów wierszy do ćwiczeń artykulacyjnych i oddechowych.

Poziom III

- ◆ Doskonalenie umiejętności uważnego słuchania dłuższych form literackich odtwarzanych z różnych środków audiowizualnych i oglądania widowisk teatralnych.

- ♦ Pomaganie dziecku w poznawaniu i rozumieniu różnych postaw bohaterów literackich i teatralnych.
- ♦ Dostrzeganie piękna w utworach literackich.
- ♦ Tworzenie i ilustrowanie własnych książeczek.
- ♦ Słuchanie dłuższych, realistycznych i fantastycznych opowiadań i baśni o złożonej akcji.
- ♦ Słuchanie utworów literackich w artystycznym wykonaniu.
- ♦ Wdrażanie do poszanowania książek. Posługiwanie się zakładką przy oglądaniu.
- ♦ Reperowanie książek zniszczonych.
- ♦ Odróżnianie książek do kolorowania, z kartami pracy od książek do czytania.
- ♦ Rozwiązywanie zagadek literackich o złożonej treści.
- ♦ Próby samodzielnego układania zagadek dotyczących wybranych bohaterów literackich.
- ♦ Udział w zabawach i grach dydaktycznych związanych z literaturą.
- ♦ Określanie cech charakterystycznych postaci niektórych utworów literackich, wyszukiwanie cech przeciwstawnych, np. *Dwie Dorotki*, *Kot w butach*.
- ♦ Poznawanie poezji (metafory, wyrazy dźwiękonaśladowcze, rytmy, porównania).
- ♦ Zabawy w rymowanki.

● **Teatr**

Zabawy w teatr łączące ekspresję werbalną, ruchową, muzyczną i techniczną.

Poziom I

- ♦ Teatr pacynek.
- ♦ Odgrywanie krótkich scenek teatralnych.
- ♦ Ilustrowanie krótkiego tekstu za pomocą ruchu.
- ♦ Zabawy teatralne – naśladowanie jednej wybranej postaci, nadawanie znaczeń przedmiotom i zabawkom w zabawach teatralnych.

Poziom II

- ♦ Teatr żywego aktora. Inscenizowanie krótkich form literackich.
- ♦ Budzenie ciekawości teatrem poprzez oglądanie przedstawień i teatrzyków kukiełek kojących na terenie przedszkola.
- ♦ Inscenizowanie treści samodzielnie lub z kolegami zgodnie ze słowami narratora.
- ♦ Swobodne poruszanie się w przestrzeni.

Poziom III

- ♦ Teatr kukiełkowy.
- ♦ Inscenizacje w oparciu o teksty własne.
- ♦ Przygotowywanie przedszkolnego teatru w małych zespołach.
- ♦ Wykonywanie własnych kukiełek, pacynek i sylwet. Nabywanie doświadczeń w posługiwaniu się pacynkami, kukiełkami i sylwetami.
- ♦ Organizowanie kąca teatralnego, „garderoby teatralnej”.
- ♦ Projektowanie strojów do odgrywanych ról, dobieranie rekwizytów do postaci.
- ♦ Ćwiczenia w używaniu ruchów, gestów i mimiki.
- ♦ Poznawanie pomieszczeń teatralnych (kasa, widownia, scena, garderoby balkon, kulisy), dostrzeganie elementów wystroju (np. kurtyna, balustrady, obicia mebli, kandelabry, lambrekiny).
- ♦ Dostrzeganie związku między gestem, ruchem, słowem.
- ♦ Poznanie funkcji i znaczenia rekwizytów (np. korony, maski).

● Muzyka

Edukacja muzyczna w każdym przedszkolu przebiega nieco odmiennie. Dobór form, treści i metod pracy z dziećmi uzależniony jest od pr edyspozycji dzieci oraz wrażliwości muzycznej nauczycieli. Istotne jest, aby wszelka aktywność spontaniczna i or ganizowana przynosiła dzieciom radość i wzbogacała wewnętrznie.

Poziom I

- ◆ Wysłuchiwanie i nazywanie różnych zjawisk akustycznych z otoczenia, np. warkot pojazdów, plusk deszczu, śpiew ptaków.
- ◆ Odróżnianie głosów, np. zwierząt: kot, krowa; ludzkich: głos męski, kobiecy, dziecięcy.
- ◆ Poznanie w otoczeniu przedmiotów wydających dźwięki, np. folia, papier, sztucce, klocki.
- ◆ Naśladowanie różnych odgłosów z otoczenia za pomocą głosu, ruchu, dźwięku przedmiotów.
- ◆ Słuchanie śpiewu nauczyciela i z nagrań prostych dziecięcych piosenek.
- ◆ Śpiewanie zbiorowe prostych piosenek w skali od d do a.
- ◆ Podejmowanie zabaw rytmicznych, ilustrowanych ruchem do piosenek z akompaniamentem instrumentów melodycznych czy perkusyjnych oraz bez akompaniamentu a przy śpiewie nauczyciela.
- ◆ Poznanie instrumentów perkusyjnych np. grzechotki, kołatki i granie na nich.
- ◆ Uczestniczenie w krótkich koncertach organizowanych na terenie przedszkola.

Poziom II

- ◆ Rozpoznawanie i nazywanie różnych zjawisk akustycznych z otoczenia, określanie ich źródła i natężenia, np. głośny warkot pojazdów na ulicy , cichy plusk deszczu za oknem.
- ◆ Słuchanie śpiewu nauczyciela i z nagrań piosenek dziecięcych. Prowadzenie rozmów na temat ich treści, nastroju.
- ◆ Rozpoznawanie znanych piosenek nuconych lub granych na instrumencie.
- ◆ Uczestniczenie w zabawach muzyczno-rytmicznych umożliwiających rozróżnianie i nazywanie dźwięków cichych i głośnych, wysokich i niskich, szybkich i wolnych.
- ◆ Rozróżnianie i nazywanie kilku instrumentów perkusyjnych i wykorzystywanie ich w zabawach muzyczno-rytmicznych.
- ◆ Rozróżnianie głosów wybranych instrumentów muzycznych i prawidłowe ich nazywanie.
- ◆ Śpiewanie zbiorowe i indywidualne piosenek w skali od d do h łączących się treścią z omawianą tematyką.
- ◆ Rytmizacja prostych tekstów lub fragmentów piosenek.
- ◆ Zabawy przy śpiewie nauczycielki, akompaniamentie instrumentów lub muzyce z nagrań z wykorzystaniem zabawek lub rekwizytów, np. lalka, czapka żołnierza.
- ◆ Uczenie się zabaw z elementami tańca.
- ◆ Poznanie kolejnych instrumentów perkusyjnych, np. tamburyna, pudełek akustycznych i granie na nich.
- ◆ Uczestniczenie w krótkich koncertach muzycznych or ganizowanych na terenie przedszkola.
- ◆ Krótkie rozmowy na temat ich treści.

Poziom III

- ◆ Rozpoznawanie i nazywanie różnych zjawisk akustycznych z otoczenia, określanie ich źródła i natężenia i kierunku dochodzenia, np. Kto, co wydaje taki dźwięk? Jest głośny czy cichy? Skąd dochodzi? Jest daleko czy blisko?
- ◆ Rozwiązywanie zagadek muzycznych.
- ◆ Słuchanie śpiewu nauczyciela i z nagrań.
- ◆ Słuchanie dziecięcych utworów instrumentalnych.
- ◆ Śpiewanie piosenek zespołowo i solo w skali od d do c.
- ◆ Rozróżnianie tempa, dynamiki i wysokości dźwięków, próby ich ilustrowania gestami i ruchem.
- ◆ Rytmizowanie tekstów piosenek i własnych krótkich tekstów.
- ◆ Układanie własnych melodii do krótkich tekstów.
- ◆ Rozpoznawanie i nazywanie instrumentów perkusyjnych dostępnych w przedszkolu.
- ◆ Instrumentacja znanych piosenek.
- ◆ Ilustrowanie wierszy i opowiadań dziecięcych instrumentami perkusyjnymi.
- ◆ Improwizacje ruchowe i rytmiczne przy muzyce.
- ◆ Inscenizowanie treści piosenek.
- ◆ Nauka prostych tańców ludowych, płaśów i układów rytmicznych.
- ◆ Aktywne uczestniczenie w koncertach organizowanych na żywo i słuchanie nagrań.

POLECANA LITERATURA

- Berg H. K., *Maria Montessori – poszukiwanie życia razem z dziećmi. Odpowiedzi na aktualne pytania pedagogiczne*, Jedność, Kielce 2007.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, WSiP, Warszawa 1985.
- Kielar-Turska M., Przetacznik-Gierowska M., *Dziecko jako odbiorca literatury*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1992.
- Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat Książki, Warszawa 2007.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzynarodowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

**Obszar VIII: Rozbudzanie ciekawości poznawczej.
Rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych**

Mapa pojęć ogólnych dla poziomu I, II, III

CIEKAWOŚĆ POZNAWCZA

**WRAŻENIA, SPOSTRZEŻENIA, WYOBRAŻENIA,
MOWA I MYŚLENIE**

KSZTAŁTOWANIE POJĘĆ

PROBLEMY I ZADANIA NA MIARĘ PRZEDSZKOLAKA

UWAGA

PAMIĘĆ

WYOBRAŻNIA

Rozbudzanie ciekawości ściśle wiąże się z możliwością wyboru zadania oraz czasu i sposobu realizacji (potrzeba wolności), motywacją wewnętrzną wywołaną zaciekawieniem, a nie motywacją zewnętrzną, poczuciem sprawstwa i zwiększeniem własnych kompetencji, klimatem porozumienia (bezpieczeństwo, otwartość, ciepło, swoboda, ekspresja w formie i treści).

Na rozwój sfery poznawczej dziecka składają się zmiany w obrębie takich procesów poznawczych jak: odbiór wrażeń, spostrzeżeń, myślenie, mowa, uwaga, pamięć, wyobrażenia.

Bezpośrednie sensoryczne poznawanie rzeczywistości ma charakter złożony, opiera się bowiem na odbiorze bodźców przez narządy zmysłu dziecka – poznawaniu wielozmysłowym i tworzeniu się wrażeń, a następnie spostrzeżeń.

Rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych odbywa się w toku każdej działalności, a treści dotyczące szczególnie mowy i myślenia można odnaleźć w obszarze od IX do XIII.

WRAŻENIA, SPOSTRZEŻENIA, WYOBRAŻENIA, MOWA I MYŚLENIE

Bogactwo spostrzeżeń wyzwala w świadomości dziecka wyobrażenia, które są wynikiem czynności percepcyjnych, np. wystarczy zapach cytryny, aby mieć jej wyobrażenie (jaki ma kształt, kolor, fakturę powierzchni, jak smakuje). Wyobrażenia są procesem pośrednim między spostrzeżeniami a pojęciami. Przechodzenie od operowania konkretami do korzystania z ich wyobrażeń oraz tworzenia się dzięki mowie uogólnień coraz wyższego rzędu stanowi wskaźnik rozwoju myślenia. Jest to myślenie konkretno-wyobrażeniowe. Cechy myślenia dziecka to: artyficyzizm, animizm, antropomorfizm.

W okresie przedszkolnym zachodzi również interioryzacja mowy. Posługiwanie się mową w kontaktach z innymi ludźmi jest czynnością zewnętrzną, która wtórnie ulega

uwewnętrznieniu i staje się czynnością wewnętrzną – myśleniem. Dzięki niej możliwe staje się zdawanie innym relacji ze swoich czynności i ich efektów. Dziecko ponadto może przekazywać informacje o czynnościach i zjawiskach teraźniejszych, minionych, przyszłych oraz wyrazić swe plany dotyczące przyszłości.

• **Ujmowanie relacji przestrzennych, czasowych, przyczynowo-skutkowych, ilościowych**

Poziom I

- ◆ Poznawanie przestrzeni w działaniu, np. obserwowanie jadącego pociągu, samochodu, lecącego samolotu.
- ◆ Ogólna orientacja w położeniu przedmiotów w przestrzeni (blisko, daleko, wysoko, nisko) i kierunku ruchu (w tył, w przód, na dół, do góry, w bok) podczas zabaw w aranżacji przestrzeni, zabaw ruchowych, zabaw ilustrowanych ruchem do piosenki.
- ◆ Rozróżnianie globalne wielkości przedmiotów (małe, duże), np. segregowanie piłek i innych przedmiotów.
- ◆ Śledzenie poruszających się obiektów w sali przedszkolnej i na ulicy.
- ◆ Zwracanie uwagi na prędkość znikania przedmiotów z pola widzenia.
- ◆ Określanie położenia przedmiotu w fazie początkowej i końcowej, np. obserwowanie ruchu drogowego, zabawki puszczonej w ruch, śledzenie biegu kolegi.
- ◆ Porównywanie czasu trwania czynności (długo, krótko) takich jak zabawy i ćwiczenia ruchowe, czynności dnia codziennego.
- ◆ Określanie kolejności pojawiania się zdarzeń w czasie układania serii obrazków przedstawiających pojedynczy zmieniający się przedmiot.
- ◆ Nabywanie umiejętności przyporządkowywania przyczyny do widocznego skutku w sytuacjach naturalnych, np. nierówna powierzchnia stołu – rozlany kompot, rozbite jajko – żółta plama na podłodze.
- ◆ Globalne określanie ilości przedmiotów w koszyku, na talerzu (dużo, mało, tyle samo).
- ◆ Wyodrębnianie jednego lub dwóch elementów zbioru, np. gruszka czerwona spośród wszystkich gruszek.

Poziom II

- ◆ Poznawanie przestrzeni w działaniu, np. podczas sprzątania, nakrywania do stołu, ubierania się i rozbierania.
- ◆ Zdobywanie orientacji w położeniu (wyżej, niżej, przede mną, za mną, bliżej) i kierunku ruchu przedmiotów (z boku, z prawej, przed siebie, w tył), np. zabawa w polecenia („Idź przed siebie...”; „Weź piłkę i idź do...”).
- ◆ Określanie cech (wielkości, długości, szerokości, wysokości), np. zabawek i przedmiotów codziennego użytku.
- ◆ Porównywanie przedmiotów ze względu na wymienione cechy.
- ◆ Zestawianie przedmiotów w pary na zasadach kontrastu.
- ◆ Śledzenie i porównywanie tempa poruszających się przedmiotów, np. obserwacja ruchu drogowego, zabawa w toczenie piłek, taniec bączków.
- ◆ Obserwowanie przebytej drogi przedmiotów poruszających się po tym samym torze z różną prędkością.
- ◆ Porównywanie ich położenia względem określonego punktu (półmetek, meta), np. zabawa w wyścigi pojazdów.

- ◆ Obserwowanie cykliczności czynności i zjawisk, np. wyjście do przedszkola i przyjście do domu, obiad, kolacja.
- ◆ Porównywanie prędkości pojazdów, np. samochodów sterowanych elektrycznie.
- ◆ Łączenie czynności i zjawisk w czasie, np. śniadanie – rano. Porównywanie czasu trwania różnych czynności, np. ile czasu trwa gotowanie jajka.
- ◆ Ustalenie kolejności występowania czynności i zdarzeń w czasie, np. układanie historyjki obrazkowej składającej się z dwóch-trzech obrazków.
- ◆ Stosowanie określeń: teraz, potem.
- ◆ Ujmowanie zależności przyczynowo-skutkowych własnych działań (nożyczki – wycinanie, nawlekanie igły – szycie), zjawisk przyrody (burza – deszcz).
- ◆ Wyjaśnianie przyczyn zjawisk.
- ◆ Ilościowe ujmowanie zbiorów i ich porównywanie (tyle, więcej, mniej, tyle samo).
- ◆ Tworzenie szeregów, wskazywanie kolejności elementów w szeregu, np. pierwszy, trzeci.
- ◆ Tworzenie par, trójek, np. zabawa w sklep.

Poziom III

- ◆ Doskonalenie umiejętności określania położenia przedmiotów w przestrzeni w odniesieniu do siebie oraz kierunku ruchów przedmiotów np. obserwowanie pojazdów na skrzyżowaniu (pojechał do..., przyjechał z...), zabawa w polecenia (Daj mi książkę, która leży nade mną, za mną, przede mną, na stoliku).
- ◆ Określanie długości, szerokości, wysokości przedmiotów mierzonych dowolną miarą.
- ◆ Śledzenie i porównywanie tempa poruszających się przedmiotów, zwierząt, ludzi w sytuacjach naturalnych i zabawowych.
- ◆ Porównywanie przebytej drogi w tę i z powrotem, np. podczas spaceru.
- ◆ Porównywanie ruchu i położenia trzech przedmiotów poruszających się po tym samym torze.
- ◆ Określanie zależności między tempem poruszania się obiektu a długością przebytej drogi, np. jedno dziecko porusza się na hulajnodze, a drugie idzie lub biegnie.
- ◆ Określanie faz różnych zdarzeń i czynności, np. planowanie pracy podczas gotowania obiadu.
- ◆ Dostrzeganie przyczyn i skutków w działaniu ludzi, związków między przyczyną a skutkiem w przyrodzie, np. ocieplenie – pojawienie się kwiatów.
- ◆ Wykrywanie zależności przyczynowo-skutkowych między zdarzeniami przedstawionymi na obrazku. Układanie historyjki obrazkowej składającej się z trzech-pięciu obrazków.
- ◆ Stosowanie określeń związanych z chronologią (teraz, najpierw, potem, na początku, na końcu, zanim to się stało).
- ◆ Określanie, co mogło się stać po skończeniu tych zdarzeń.
- ◆ Obserwowanie następstwa zjawisk przyrody, np. pór roku.
- ◆ Przeliczanie elementów zbioru, przeliczanie po przekształceniu (odjęciu, dołożeniu).
- ◆ Porównywanie liczebności zbiorów, np. zabawa w sprzedawanie.
- ◆ Tworzenie szeregu i ustalanie miejsca liczby w szeregu, obserwowanie zmian po przekształceniu.

● **Rozwijanie wyobrażeń i umiejętności operowania nimi**

Poziom I

- ◆ Obserwowanie obiektów rzeczywistych (samochód) i ich modeli (samochód-zabawka).
- ◆ Wykonywanie działań na modelach lub przedmiotach, np. klocki Lego.

- ♦ Naśladowanie czynności dorosłego lub rówieśnika pod nieobecność wzoru, np. zabawy naśladowcze.
- ♦ Naśladowanie ruchu i odgłosu zwierząt, np. opowieści ruchowe.
- ♦ Rysowanie, lepienie, wyrażanie ruchem przedmiotów wyobrażonych.
- ♦ Wyobrażanie sobie przedmiotów na podstawie obserwowanych ich dużych części, np. pestka śliwki, brzoskwini, ćwiartka lub połówka pomidora.
- ♦ Dopasowywanie figury do otworu, np. zabawki manipulacyjne.
- ♦ Przedstawianie ruchu przedmiotów w zabawie tematycznej i ruchowej.
- ♦ Operowanie obrazami i próby tworzenia konstrukcji zgodnie z określonymi warunkami, np. układanie mozaiki według wzoru.

Poziom II

- ♦ Obserwowanie modeli rzeczywistych przedmiotów i wykonywanie na nich działań, np. zabawa samochodem w określonej scenerii (dywan z ulicami miasta).
- ♦ Naśladowanie czynności pod nieobecność wzoru, np. zabawy inscenizowane, odgrywanie ról bohaterów wierszy i piosenek.
- ♦ Przekształcanie figury wyjściowej w zadaną, np. ulepienie kuli, z kartki prostokątnej wycięcie koła.
- ♦ Utrwalanie wyobrażeń wyglądu przedmiotów, zwierząt, roślin w zabawach ruchowych, rysunkach, konstrukcjach, słowach.
- ♦ Wyobrażanie sobie przedmiotów na podstawie obserwowanych drobnych części, np. puzzle, pocięty obrazek, worek, np. z makiem lub fasolą.
- ♦ Dopasowywanie figur do matryc lub klocków do otworów.
- ♦ Przedstawienie przedmiotów w ruchu, słowach, np. zabawy ruchowe, ćwiczenia plastyczne, językowe opisy. Opisywanie stanu początkowego i końcowego przekształcenia (woda w kubku, owoce w kompcie).
- ♦ Wyobrażanie sobie i tworzenie nowych przedmiotów zgodnie z określonymi warunkami, np. inne wykorzystanie talerza, łyżki wazowej.

Poziom III

- ♦ Obserwowanie modeli rzeczywistych i słowne określanie działań na tych modelach, np. sporządzanie instrukcji.
- ♦ Przekształcanie figury wyjściowej w zalecaną, np. z prostokąta dwa trójkąty z kwadratu dwa prostokąty.
- ♦ Tworzenie figur drogą przekształcania, np. z drutu, sznurówki, koralików, geoplany.
- ♦ Utrwalenie wyobrażeń przedmiotów w zabawach ruchowych, np. „Niedźwiedzie”, „Baletnica”, „Kula śniegowa”, „Powódź”, rysunkach, konstrukcjach, słowach.
- ♦ Wyobrażanie sobie obiektów we wzajemnych powiązaniach, np. dostrzeganie zmiany układu elementów w szeregu – Co się zmieniło? Gdzie się zmieniło?
- ♦ Wyobrażanie sobie przekształceń przedmiotów w rysunkach, np. połączenie dwóch zwierząt oraz słowach, np. neologizmy, humorystyczne przedstawienie postaci lub przedmiotów.
- ♦ Opisywanie stanu początkowego, końcowego i pośredniego na bazie treści historyjki obrazkowej, wydarzeń w opowiadaniu.
- ♦ Opowiadanie i porządkowanie kilku historyjek obrazkowych.
- ♦ Przewidywanie zakończeń historyjek obrazkowych (ostatni obrazek schowany).
- ♦ Wybieganie myślą poza treść historyjki i tworzenie dalszego ciągu wydarzeń, np. Jak to było, zanim...

- ◆ Utrwalenie obrazów różnych ruchów przedmiotów i zależności kinematycznych, np. pantomima, obrazy słowne.
- ◆ Wyobrażanie sobie ruchów nieznanymi przedmiotów, np. lot UFO, fruwiący stół.
- ◆ Wyobrażanie sobie i tworzenie przedmiotów zgodnie z warunkami. Zadania w sferze manipulacyjnej i percepcyjnej, prace plastyczne (Nauczyciel rysuje słońce. Dorysuj przygodę dzieci).
- ◆ Łączenie w dowolny sposób kilku figur geometrycznych w obraz.

KSZTAŁTOWANIE POJĘĆ

Rozwój pojęć przechodzi przez trzy etapy: kojarzenie nazw z odpowiadającymi im przedmiotami, tworzenie „przedpojęć” na podstawie znajomości cech zewnętrznych przedmiotów (pojęcia elementarne), kształtowanie pojęć naukowych.

Etapy kształtowania pojęć:

- analiza wstępna (zestawienie danego zjawiska lub przedmiotu z innymi w celu wyodrębnienia go),
- generalizacja (wyszukiwanie cech wspólnych dla danych przedmiotów i zjawisk),
- różnicowanie (wyszukiwanie cech różniących przedmioty lub zjawiska),
- synteza (zdefiniowanie danego pojęcia na podstawie znajomości istotnych cech),
- zastosowanie (wykorzystanie pojęcia w nowych sytuacjach).

Poziom I

- ◆ Wyróżnianie części w całości, np. nos – twarz.
- ◆ Porównywanie przedmiotów i wykrywanie różnic między obiektami należącymi do różnych zbiorów i tego samego (samochód – lalka) (kot – pies).
- ◆ Budowanie szeregów różniących się wielkością, np. zabawki manipulacyjne, klocki, figury geometryczne.
- ◆ Łączenie przedmiotów w grupy według kryterium podanego przez nauczyciela (kształt, kolor), segregowanie zabawek.
- ◆ Nazywanie grup przedmiotów jednorodnych (piłki, samochody).

Poziom II

- ◆ Wyróżnianie części w całości (liść – drzewo).
- ◆ Porównywanie przedmiotów i wykrywanie różnic między obiektami należącymi do różnych zbiorów i tego samego (świerk, dąb, kasztanowiec).
- ◆ Ujmowanie wyraźnych i konkretnych podobieństw między przedmiotami i osobami (jabłko – gruszka; ja – rówieśnik).
- ◆ Łączenie przedmiotów w grupy na podstawie cech percepcyjnych (kolor, kształt, funkcja), segregowanie zabawek, klocków, figur geometrycznych.
- ◆ Układanie kilku przedmiotów w szereg metodą prób i błędów, np. zabawki manipulacyjne.
- ◆ Uogólnianie w formie definicji użytkowych (stół – służy do jedzenia).
- ◆ Ustalanie równoliczności zbiorów metodą przyporządkowywania bez konieczności dostrzegania stałości ilości zbiorów.
- ◆ Przygotowanie do tworzenia pojęć: grupowanie przedmiotów, nadawanie im znaków i nazw, np. porządki w sali – zabawki, klocki, samochody.

Poziom III

- ◆ Wyróżnianie części w całości, np. oko u konia.

- ♦ Tworzenie z części całości, np. puzzle, rozcięte obrazki, składane zabawki, klocki lego. Porównywanie, dostrzeganie różnic między elementami zbioru, np. wielkość, grubość.
- ♦ Ujmowanie podobieństw między elementami zbioru: wykrywanie wspólnych cech percepcyjnych (kolor, kształt).
- ♦ Tworzenie grup przedmiotów przy uwzględnieniu jednocześnie kilku kryteriów (kolor, kształt, grubość – kod matematyczny).
- ♦ Układanie w szereg większej liczby przedmiotów metodą czynnego eksperymentowania, np. szeregowanie 10 i więcej przedmiotów od największego do najmniejszego.
- ♦ Ustalenie równoliczności zbioru metodą przyporządkowania.
- ♦ Ujmowanie stałej ilości elementów w zbiorze przy zmianie rozłożenia ich w przestrzeni, np. kółka duże rozłożone i złożone w stosie.
- ♦ Uogólnianie w formie definicji użytkowych i opisowych zawierających cechy istotne i nieistotne, np. stół jest okrągły i drewniany, ma cztery nogi.
- ♦ Grupowanie przedmiotów i nadawanie im nazw (ptaki, skały, żywioły) i włączanie nowych elementów pasujących do grupy.
- ♦ Próby abstrahowania od cech nieistotnych (ptaki mają pióra i latają).
- ♦ Rozumienie stałości ilości elementów w zbiorze bez względu na sposób ich uporządkowania (klocki rozsypane na stole i ułożone w pociąg).

PROBLEMY I ZADANIA NA MIARĘ PRZEDSZKOLAKA

W rozwiązywaniu problemów przez dzieci ważne jest, aby nauczyciel stwarzał sytuacje wyzwalające spontaniczne zachowania dzieci związane z opracowaniem zadania. Dziecko ma aktywnie badać rzeczywistość przy stymulacji nauczyciela. Doświadczenia w sferze manipulacyjnej, sensorycznej i werbalnej muszą być przeniesione w sferę ruchów ciała i powiązane z przeżyciami. Zdobyte wiadomości muszą znaleźć zastosowanie w rozwiązywaniu praktycznych problemów.

Nowość, zaskakujący charakter problemów i zadań prowokuje dzieci do stawiania pytań. Pytania pozostawione bez odpowiedzi zniechęcają do zadawania ich w przyszłości, ponieważ dziecko nie osiąga celu.

• Rodzaje problemów:

DYSKUSYJNE

Poziom I

- ♦ W co należy się ubrać, wychodząc na spacer?

Poziom II

- ♦ Jakie ubranie należy założyć w deszczowy dzień?

Poziom III

- ♦ Co myślicie na temat zabawy w wojnę?

INTERPRETACYJNE

Poziom I–II

- ♦ Co trzeba zrobić, jeśli komuś jest potrzebny przedmiot należący do kogoś innego lub przez niego w danej chwili używany?

Poziom III

- ♦ Co sądzą dzieci na temat zabierania zabawek?

MANIPULACYJNE

Poziom I

- ♦ Jak zbudować wieżę, aby się nie przewróciła? Jak zapiąć guziki, buty na rzepy?

Poziom II

- ♦ Gdzie zbudować garaż? Jak zbudować dom? Jak zamieść śmieci na szufelkę?

Poziom III

- ♦ Jak zbudować windę w garażu? Jak zbudować dom ze schodami? Jak zasznurować buty?

STRATEGICZNE

Poziom I

- ♦ W jakiej kolejności należy nałożyć produkty na kanapkę? Jak nakryć do stołu?

Poziom II

- ♦ Jak rozsmarować na chlebie masło? Jak położyć serwetki, aby każde dziecko siedzące przy stole miało serwetkę przy swoim talerzu?

Poziom III

- ♦ Jak rozsmarować masło wyjęte z zamrażarki? Jak posługiwać się wazą przy stole?

• **Zadania na miarę przedszkolaka**

ZADANIA W SYTUACJACH NATURALNYCH

Poziom I

- ♦ Zobacz, tu jest pętka. Spróbuj zawiesić na niej kurtkę. Możesz także zawiesić na wieszaku.
- ♦ Zapraszam do rozstawienia kubeczków i talerzyków. Może ktoś włoży serwetki do serwetnika.

Poziom II

- ♦ Jaki masz znaczek? Jaki miałeś poprzednio?

Poziom III

- ♦ Po czym poznamy, że zbliża się pora śniadania? Co musimy zrobić?

ZADANIA W SYTUACJACH WZMACNIANYCH PRZEZ NAUCZYCIELKĘ

Poziom I

- ♦ Wczoraj dostaliśmy nową lalkę. Jak ją nazwiemy? Ma taką wesołą minę.

Poziom II

- ♦ Weźcie w rękę piasek z piaskownicy. Jaki jest? Można z niego ulepić ciekawe budowle.

Poziom III

- ♦ Otrzymaliśmy kawałki różnego rodzaju tkanin. Jakie one są? Z których można uszyć letnią sukienkę dla lalki i spodenki dla misia?

ZADANIA W SYTUACJACH CELOWO ZORGANIZOWANYCH PRZEZ NAUCZYCIELA

Poziom I

- ♦ Za chwilę wejdziemy do ogrodu. Poproszę, aby każdy znalazł dwa liście.

Poziom II

- ♦ Za chwilę wejdziemy do ogrodu. Poproszę, aby każdy znalazł trzy liście, każdy liść w innym kolorze.

Poziom III

- ♦ Za chwilę wejdziemy do ogrodu. Poproszę, aby każdy zespół znalazł okazy przedstawione na obrazku (kora, nasiona, liście, gałęzie).

UWAGA

Czynnościom spostrzegania, podobnie jak i innym pr ocesom poznawczym, towarzyszy uwaga. Współcześnie traktuje się ją jako umiejętność leżącą u podstaw wszelkiej aktywności jednostki (zewewnętrznej i wewnętrznej).

Rozwijaniu uwagi dowolnej sprzyjają gry i zabawy dydaktyczne, ruchowe wymagające przestrzegania reguł i pokonywania przeszkód w dążeniu do celu, oraz własne zainteresowania dziecka wyrażane np. w zabawie, zbieractwie, kolekcjonerstwie, słuchaniu czy w zajęciach dydaktycznych.

Poziom I

- ♦ Utrzymywanie kontaktu wzrokowego z rozmówcą.

Poziom II–III

- ♦ Skupianie uwagi na rzeczach i dostrzeganie ich cech.
- ♦ Skupianie uwagi na osobach i dostrzeganie ich wyglądu, czynności.
- ♦ Skupianie uwagi na gestach rąk, mimice twarzy, postawie ciała, np. opowieści pantomimiczne.
- ♦ Koncentrowanie się na poleceniach, informacjach, treściach książek, filmach.
- ♦ Ćwiczenie uwagi poprzez: zabawy z wyłączeniem zmysłu wzroku, zabawy z identyfikowaniem przedmiotów znajdujących się w woreczkach, pojemnikach, pudełkach, szukanie wskazanych przedmiotów w otoczeniu, szukanie różnic w serii przedmiotów po przekształcaniu serii, ćwiczenia z odrysowywaniem, zamalowywaniem i wycinaniem konturów, zabawy w kalkowanie.

PAMIĘĆ

Najbardziej intensywny rozwój pamięci ma miejsce w wieku przedszkolnym. Przedszkolak rzadko spotyka się z zadaniami polegającymi na zapamiętaniu informacji. Typową cechą jego pamięci jest gromadzenie doświadczeń w toku różnych form aktywności. Mimo wolny charakter pamięci sprawia, że dziecko ku zdziwieniu dorosłych ujawnia informacje, które nie były do niego kierowane. Pod koniec wieku przedszkolnego rozwija się u dziecka zdolność do świadomego zapamiętywania i przypominania, czyli pamięć dowolna.

Poziom I–II

- ♦ Zapamiętywanie: wyglądu przedmiotów, kilku przedmiotów, kolejności przedmiotów, kolejności dźwięków, kolejności gestów, kolejności zdarzeń, kilku obrazków, serii figur geometrycznych pokazywanych jednocześnie, kilku obrazków pokazywanych kolejno.
- ♦ Zapamiętywanie imion rówieśników.
- ♦ Zapamiętywanie krótkich wierszyków, rymowanek, przysłów.
- ♦ Oglądanie przedmiotów, a potem wyszukiwanie ich spośród innych.
- ♦ Słuchanie opisu prostych czynności, a potem samodzielne wykonywanie ruchów w czynnościach.

Poziom III

- ◆ Zapamiętywanie poleceń, zadań, informacji, szeregów dźwiękowych.
- ◆ Włączanie informacji w system własnej wiedzy i wykorzystanie jej w odpowiednim momencie.
- ◆ Zapamiętywanie wierszyków, wyliczanek i krótkich opowiadań z powtarzającymi się słowami, fragmentami.
- ◆ Próby układania opowiadań, wierszyków i wyliczanek z powtarzającym się motywem.
- ◆ Ćwiczenie pamięci poprzez:
 - Podawanie nazw przedmiotów ustawionych w szereg po odwróceniu od nich wzroku.
 - Podawanie imion bohaterów przedstawień wystawianych lub oglądanych poprzedniego dnia.
 - Podawanie imion bohaterów opowiadania, wiersza, bajki prezentowanego poprzedniego dnia przez nauczyciela.
 - Podawanie imion i nazwisk autorów ulubionych książek.
 - Zapamiętywanie i odtwarzanie krótkich przepisów kulinarnych, instrukcji czynności.

WYOBRAŹNIA

Wyobraźnia dziecka pracuje na materiałach zdobytych z rzeczywistości zewnętrznej, które organizuje, porządkuje i przekształca z myślą o realizacji własnego projektu, o ekspresji wewnętrznego świata.

Rozwijanie wyobraźni odbywa się poprzez wykorzystanie osobistych doświadczeń i informacji, wyzwalanie wewnętrznego świata dziecka, błędzenie eksperymentalne.

Przykładowe ćwiczenia wyobraźni:

- Opowiedz, co możesz mieć w głowie przed snem, w czasie snu.
- Opowiedz historię: „W jaskini skarbów mojego dziadka”.
- Powiedz: Co by było, gdyby na świecie nie było Słońca?
- Wymyśl: Jak uruchomić łyżeczkę, aby jeździła, latała? Jak mogą się bawić małe pomidorki? Do czego można wykorzystać stółek kuchenny?
- Narysuj i namaluj: dno morza, środek nieba, rajskiego ptaka, różowy świat, kolorowy śnieg, kolorowego kota, księżycową noc, noc polarną, ulubioną planetę.
- Zaśpiewaj zdanie o powietrzu, kocią piosenkę.
- Wyklaszcz i wystukaj: jak porusza się karawana po pustyni, jak jeź chodzą po lesie, jak puka dzięcioł.
- Pokaż: Jak się poruszasz w butach siedmiomilowych? Jak lata czarodziejski dywan?
- Zagraj na flecie tak jak wiatr.

POLECANA LITERATURA

- Al-Khamisy D., *Rozwijanie pojęć przyrody nieożywionej u dzieci sześciolletnich*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1996.
- Adamek I., *Rozwiązywanie problemów przez dzieci*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1997.
- Waloszek D., *Rola zadań w wychowaniu dzieci w wieku przedszkolnym*, ODN, Zielona Góra 1993.
- Waloszek D., *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Wspomaganie dzieci w rozwoju do skupienia uwagi i zapamiętywania*, WSiP, Warszawa 2005.

Obszar IX: Poznawanie świata symboli i znaków

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

SYMBOLE WIZUALNE	• obraz • fotografia • grafika • malarstwo • mandale • pismo • rzeźba • reklama • film • maski • piktogramy
ARCHITEKTURA	• w Polsce • na świecie
ŻYWIOŁY	• woda • ziemia • ogień • powietrze
KODY	• matematyczny • liczba • koło • cyfra
UBIÓR	• związany z postaciami z bajek • związany z tradycją
RUCH	• gesty • mimika
PRZEDMIOTY	• codziennego użytku • rytualne
ROŚLINY I ZWIERZĘTA	• związane z baśniami i bajkami • związane z tradycją
BARWA I DŹWIĘK	• znaki dźwiękowe • umowne sygnały • instrumenty muzyczne • rytmy • symbolika barw
ZAPACH	• rozpoznawanie i interpretacja zapachów

Dziecko cechuje intensywny rozwój zdolności do symbolicznego ujmowania rzeczywistości. Okazją do stosowania oznaczników są zabawy symboliczne, rysowanie, mowa (patrz rozdziały: rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych, poznawanie znaczenia języka w porozumiewaniu się i uczestnictwie w kulturze).

Zgodnie z myślą Konfucjusza: „Znaki i symbole rządzą światem, a nie słowa czy prawa”. Symbole są najważniejszą częścią tożsamości kulturowej, wypełniają treścią każdy fragment życia. Czerpią inspiracje ze wszystkich dostępnych źródeł ożywionych i nieożywionych, przejawiają się w każdej formie, jako obrazy, metafory, dźwięki, gesty, jako osoby w mitach, legendach, rytuałach i obyczajach. Od najwcześniejszych czasów symbolika jest obecna w każdej kulturze, strukturze społecznej, religijnej, kształtuje wszystkie systemy pojęć oraz rzutuje na ludzką wizję wszechświata i na nasze w nim miejsce. Znaki są integralną częścią świata, w którym żyjemy. Mają zastosowanie w rozmaitych aspektach ludzkich doświadczeń: przyziemnych i uświęconych, tymczasowych i odwiecznych. Pojawiają się w społecznościach ludzkich, naturze, w mitach i świętych tradycjach oraz cyklu ludzkiego życia. Są także symbole abstrakcyjne, które mają bardzo złożone znaczenie, np. krzyż, wąż, tęcza.

Każde dziecko powinno czuć się pewnie w przestrzeni przedszkola i rozumieć umowne znaki i rytuały przyjęte podczas pracy i zabawy w grupie.

SYMBOLE WIZUALNE

- **Obraz, fotografia, grafika, malarstwo, mandale, pismo, rzeźba, reklama, film, maski, piktogramy:** pasy na jezdni (przejście dla pieszych), sygnały graficzne: koło (ustawienie się dzieci w kole), dwie kreski równoległe (ustawienie się w dwuszeregu), znaki na samochodach (jako symbol marki), logo (określona firma), zdjęcia przodków w albumie (ciągłość trwania rodziny), pomniki: Syrenki (Warszawa), maska (połączenie człowieka z naturą), maska wenecka (przeobrażanie się w inną postać, karnawał), maska afrykańska (łączność z przodkami), nazwy, jak np. flaga Polski, godło kraju, znaki astronomiczne, serce (miłość), koło (krąg życia, koło fortuny), znaki drogowe, znaki pogody.

Poziom I

- ◆ Poznawanie niektórych symboli (flaga, godło).
- ◆ Rozpoznawanie znaczków (np. dyrektor, kuchnia) w przedszkolu.
- ◆ Zapamiętywanie znaczka identyfikacyjnego i określanie na jego podstawie miejsca w szatni, szuflady w sali, ręcznika w łazience.
- ◆ Reagowanie na proste znaki umowne stosowane przez nauczyciela.
- ◆ Oznaczanie wspólnie z nauczycielem kącików zainteresowań.
- ◆ Poznawanie prostych znaków drogowych i rozumienie ich znaczenia.

Poziom II

- ◆ Poznanie konwencjonalnych znaków w otoczeniu (park, przejazd kolejowy, zoo).
- ◆ Orientowanie się w znaczkach rozpoznawczych innych dzieci.
- ◆ Wyrażanie nastroju lub uczucia.
- ◆ Poznawanie znaków w najbliższym otoczeniu społecznym (pocztą, apteką).
- ◆ Orientowanie się w innych znakach będących w przedszkolu (nazwa grupy).
- ◆ Stosowanie i rozumienie niektórych symboli używanych w przedszkolu.
- ◆ Przedstawianie treści wierszy za pomocą obrazu.
- ◆ Przedstawianie wrażeń i przeżyć związanych z obejrzaną książką, filmem za pomocą wybranych symboli.
- ◆ Odczytywanie pogody w oparciu o piktogramy.
- ◆ Próby wymyślania w zabawie znaków informujących o niebezpieczeństwie, np. truciźna, głęboka woda, ślisko na chodniku.
- ◆ Znajomość znaków własnego kraju i regionu (godło, flaga, herb miasta).

Poziom III

- ◆ Proponowanie przez dzieci oznaczeń różnych miejsc w sali i ogrodzie w sposób komunikatywny dla innych. Wzbogacanie oznaczeń stosowanych w sali przedszkolnej.
- ◆ Nadawanie nazw kompozycjom.
- ◆ Dokonywanie skojarzeń i operowanie symbolem podczas układania zagadek.
- ◆ Interpretowanie własnych rysunków i wytworów.
- ◆ Niekonwencjonalne używanie symboli i znaków, np. jako scenografia, jako list, sygnał w zabawach ruchowych, rekwizyt w opowieściach ruchowych i zabawach tematycznych.

ARCHITEKTURA

- **W Polsce i na świecie** : zamek (potęga), dom (schronienie, rodzina), Pałac Kultury , Zamek Królewski (Warszawa), Brama Krakowska (Lublin), Barbakan, Sukiennice (Kraków), Ratusz z koziołkami (Poznań), wieża Eiffła (Paryż).

Poziom I

- ♦ Poznanie charakterystycznych obiektów architektonicznych w najbliższym otoczeniu.

Poziom II

- ♦ Rozumienie i używanie wybranych symboli.

Poziom III

- ♦ Kojarzenie symbolu z miejscem, sytuacją i szersze rozumienie znaczenia.

ŻYWIOŁY

- **Ziemia, ogień, woda, powietrze** : ziemia (matka, władza), światło (życie), ogień (moc twórcza, niszczycielska, siła wyobraźni, ciepło, energia, światło, przemiana, miłość), woda (życie, oczyszczenie, chaos, dynamika życia, siła), wiatr (zmiana, życiowa energia), powietrze (duch, siła życia).

Poziom I

- ♦ Odczytywanie pogody na podstawie ruchu chmur i drzew, rodzajów chmur. Wyrażanie nastroju lub uczucia z użyciem symboli.

Poziom II

- ♦ Kojarzenie symboli z rzeczywistymi przedmiotami: jak go można wykorzystać? co można z niego zrobić?
- ♦ Wyszukiwanie podobieństw między przedmiotami, barwami i zjawiskami, np. czerwień – ogień.

Poziom III

- ♦ Odczytywanie pogody po sposobie unoszenia się dymu z ogniska lub z komina.

KODY

- **Matematyczny, liczba, koło, cyfra** : = (równość), + (dołożenie), – (odejmowanie), koło (krąg życia, doskonałość), liczba (ilość elementów w zbiorze), 1 (początek ciągu liczbowego).

Poziom III

- ♦ Rozumienie znaczenia wybranych kodów.

UBIÓR

- **Związany z postaciami z bajek, związany z tradycją**: czerwony kapturek (bajka), kostiumy karnawałowe, maska (bal), chusta (mężatka).

Poziom I

- ♦ Dobieranie ubrania do zabawy, czynności lub pogody.

Poziom II

- ◆ Rozumienie, dlaczego należy wybrać takie a nie inne ubranie (uroczystość, kino, teatr , zabawy na śniegu).

Poziom III

- ◆ Wyrażanie nastroju lub uczucia przez ubranie.

RUCH

- **Gesty, mimika**: kręcenie głową (dezaprobatą), kiwanie głową (aprobatą), machanie ręką (pożegnanie, powitanie, tupanie nogą, rozłożenie rąk (bezradność), uśmiech (radość, przyzwolenie), płacz (żał), podniesione brwi (zdziwienie), wydęte policzki (obrażanie się), uścisk dłoni (powitanie), szczerzenie zębów , przez psa (niebezpieczeństwo).

Poziom I

- ◆ Odbieranie i rozumienie treści przekazywanych przez ruch.
- ◆ Przedstawianie treści wierszy, piosenek za pomocą gestów w zabawach ilustrowanych ruchem.

Poziom II

- ◆ Odbieranie, rozumienie i wyrażanie treści poprzez gest i mimikę, np. zabawy dramatyczne.

Poziom III

- ◆ Ekspresyjne wyrażanie siebie np. prezentowanie własnego nastroju, stanu emocjonalnego, wykonywanej pracy poprzez gesty i mimikę.

PRZEDMIOTY

- **Codziennego użytku, rytualne**, np.: diament (grec. *adamas* – ten, który jest nie do pokonania), jabłko (owoc zakazany , grzech), mapa (poszukiwanie), różaniec (modlitwa), zegar (czas, rytm życia), klucze (dom), brama (wejście), berło, tron, korona (władza), pierniki (T oruń), pierścień (miłość), dywan (życie rodzinne), kadzidło (oczyszczenie), lizak policyjny , sygnalizacja świetlna (zatrzymanie pojazdu), tort, świece (urodziny).

Poziom I

- ◆ Poznawanie znaczenia niektórych przedmiotów i wykorzystywanie ich w zabawach tematycznych i w teatrze, np. berło, korona.

Poziom II

- ◆ Wykorzystywanie symboli w inscenizacjach.
- ◆ Kojarzenie symboli z rzeczywistymi przedmiotami: jak go można wykorzystać? co można z niego zrobić?

Poziom III

- ◆ Wykonywanie zadań wymagających percepcji materiału symbolicznego, np. zapalanie świecy na cmentarzach, układanie kamieni na cmentarzach żydowskich.

ROŚLINY I ZWIERZĘTA

- **Związane z baśniami i bajkami, związane z tradycją**, np.: o rzeź (moc, wolność, dobry wzrok), sowa (mądrość), słoń (siła), pies (wierność), niedźwiedź (siła i moc uzdrawiająca), renifer (św. Mikołaj), bociany (Polska), dąb (siła), róża (miłość), koniczyzna (szczęście), warzywa (zdrowie), jemiola (miłość), słonecznik (zwrócony do słońca).

Poziom I

- ♦ Słuchanie opowiadań, baśni i dostrzeganie poznanych symboli.

Poziom II

- ♦ Słuchanie legend, bajek i rozumienie znaczenia symboli.
- ♦ Odkodowywanie i kodowanie cech bohaterów przypisanych do postaci z bajek, np. wilk – zły, lis – przebiegły, sowa – mądra.

Poziom III

- ♦ Ekspresja werbalna, ruchowa, teatralna z wykorzystaniem symboli.

BARWA

- **Symbolika barw**, np.: czerwień (krew, ostrzeżenie, miłość), purpura (władza), szary (starość), błękit (pustka, nieskończoność).

Poziom I

- ♦ Rozpoznawanie i reagowanie na umowny znak w zabawach orientacyjno-porządkowych, zawodach, grach.
- ♦ Rozpoznawanie i odczytywanie symboliki barw narodowych.

Poziom II

- ♦ Wyrażanie stanów emocjonalnych za pomocą barw.
- ♦ Wyszukiwanie podobieństw między przedmiotami, barwami i zjawiskami, np. żółty jak słońce, zielony jak trawa, kolorowy jak tęcza.
- ♦ Odczytywanie pór roku z barw (barwy nieba, roślin, ziemi).
- ♦ Odczytywanie z kolorystyki krajobrazu temperatury powietrza, np. biel śniegu – zimno, szary – chłód, plucha.

Poziom III

- ♦ Określanie barw ciepłych i zimnych.
- ♦ Odczytywanie pogody w oparciu o kolorystykę nieba.

DŹWIĘK

- **Znaki dźwiękowe, umowne sygnały, instrumenty muzyczne, rytmy**, np.: szelest papierka (rozwijanie cukierka), płacz (krzywda), sygnały do marszu, biegu, podskoków, tykanie zegara (upływ czasu), bicie dzwonów (południe), śmiech (radość).

Poziom I

- ♦ Rozpoznawanie i rozumienie sygnałów dźwiękowych (straż pożarna, pogotowie, policja, sygnał telewizyjny).

- ◆ Wykorzystywanie znaków słuchowych w zabawach ruchowych.
- ◆ Rozpoznawanie i reagowanie na umowny sygnał.

Poziom II

- ◆ Rozumienie treści przekazywanych przez znaki słuchowe.

Poziom III

- ◆ Interpretowanie treści przekazywanych przez znaki słuchowe.
- ◆ Dokonywanie skojarzeń i operowanie symbolem podczas układania zagadek z udziałem instrumentów muzycznych.
- ◆ Wyrażanie nastroju lub uczucia.

ZAPACH

Interpretowanie zapachów, np. zapach chleba (piekarnia), zapach ciasta (podwieczorek), zapach obiadu (obiad), perfumy (mama).

Poziom I–II

- ◆ Rozpoznawanie treści przekazywanych przez wrażenia zapachowe.

Poziom III

- ◆ Interpretowanie znaków w szerszym kontekście.

POLECANA LITERATURA

- O'Connell M., Airey R., *Ilustrowana encyklopedia. Znaki i symbole*, Bellona, Warszawa 2008.

Obszar X: Poznawanie znaczenia języka w porozumiewaniu się i uczestnictwie w kulturze

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

KOMPETENCJE JĘZYKOWE	• wymowa • słownictwo • gramatyka
KOMPETENCJE KOMUNIKACYJNE	• społeczne użycie języka • sytuacyjne użycie języka • celowe, pragmatyczne użycie języka
KOMPETENCJE KULTUROWE	• rytuały • obrzędy • gwary
KULTURA ŻYWEGO SŁOWA	• akcent • pauza • ton • natężenie • tempo • artykulacja • barwa
UMIEJĘTNOŚCI NARRACYJNE	• rozumienie opowiadań • opowiadania twórcze

Nabywanie kompetencji językowych i komunikacyjnych ma charakter społeczno-kulturowy i odbywa się w procesie socjalizacji. Środowiskiem przyczyniającym się do rozwoju tych kompetencji poza rodziną jest przedszkole. Przedszkole ma pełnić funkcję wspierającą i stymulującą dziecko oraz jego środowisko rodzinne.

Celem działań podejmowanych przez rodzinę i przedszkole względem dziecka jest nabywanie przez niego kompetencji komunikacyjnych, czyli całego zakresu wyuczonych zachowań, za pomocą których może ono skutecznie komunikować się z otoczeniem.

KOMPETENCJE JĘZYKOWE

• Wymowa

Rozwijanie kompetencji językowych w zakresie wymowy poprzez: rozwijanie słuchu, poprawne wymawianie wszystkich głosek i grup spółgłoskowych, doskonalenie umiejętności wyrazistego mówienia przez stosowanie ćwiczeń ortofonicznych: ćwiczenia oddechowe, logorytmiczne, usprawniające motorykę narządów mowy fonacyjne, artykulacyjne, słuchowe (rozwijanie słuchu fizycznego, muzycznego, fonematycznego), dawanie wzoru poprawnej wymowy przez nauczyciela.

Nauczyciel, stosując wyżej wymienione ćwiczenia, uwzględnia aktualny rozwój dziecka i jego strefę najbliższego rozwoju.

• Słownictwo

Wzbogacanie słownictwa biernego i czynnego jako warunku osiągnięcia gotowości słownikowo-pojęciowej umożliwiającej uczestnictwo w procesie komunikacji z innymi, rozumienia wypowiedzi innych i czytanego tekstu. Rozumienie, że słowo jest narzędziem wyrażania wiedzy, intencji i emocji.

Poziom I

- ◆ Nazywanie przedmiotów codziennego użytku, maszyn i urządzeń.
- ◆ Nazywanie różnych materiałów (papier, drewno, plastik, tkaniny, szkło).
- ◆ Nazywanie podstawowych czynności ludzi i zwierząt.
- ◆ Stosowanie określeń opisujących właściwości oraz cechy ludzi, przedmiotów i zjawisk atmosferycznych.
- ◆ Nazywanie znanych roślin i zwierząt oraz środowisk przyrodniczych.
- ◆ Nazywanie zawodów.
- ◆ Nazywanie środków lokomocji.
- ◆ Nazywanie kolorów i kształtów.

Poziom II

- ◆ Tworzenie neologizmów i alternatywnych nazw dla przedmiotów.
- ◆ Tworzenie zdrobnień i zgrubień (nosek – nochal).
- ◆ Uściślanie znaczenia słów.
- ◆ Rozpoznawanie i używanie słów wieloznacznych (np. zamek), bliskoznacznych (dom, posiadłość, chata) i o znaczeniu przeciwnym (białe, czarne).
- ◆ Stosowanie określeń sposobów (jak), miejsca (gdzie), czasu (kiedy).
- ◆ Posługiwanie się pojęciami ogólnymi.

Poziom III

- ◆ Klasyfikowanie treści na podstawie związków przynależności, podrzędności, nadrzędności (historyjki obrazkowe, gry dydaktyczne, np. „Kwartety”, „Telegra”).
- ◆ Dokonywanie uogólnień w wypowiedzi (pojęcia ogólne, np. meble, naczynia).
- ◆ Rozpoznawanie nowych słów i posługiwanie się nimi.
- ◆ Odwoływanie się do archaizmów, np. ciżemka, chata, kwiecie.
- ◆ Rozszerzanie słownictwa w zakresie pojęć matematycznych.

● **Gramatyka**

Doskonalenie poprawnej pod względem gramatycznym mowy poprzez stosowanie form fleksyjnych związanych z odmiennymi częściami mowy oraz stosowanie w wypowiedziach nieodmiennych części mowy, doskonalenie umiejętności formułowania poprawnych pod względem składniowym wypowiedzi językowych.

ZDANIA

Poziom I

- ◆ Poprawne budowanie zdań pojedynczych, np. poprzez opisywanie sytuacji w rzeczywistości i na obrazku.

Poziom II

- ◆ Budowanie poprawnie zdań współrzędnie złożonych i podrzędnie złożonych poprzez opisywanie sytuacji rzeczywistych, scenek rodzajowych, treści obrazków.

Poziom III

- ◆ Nabywanie umiejętności właściwego posługiwania się równoważnikami zdań w zależności od sytuacji poprzez nadawanie tytułów treściom obrazków.

FORMY FLEKSYJNE RZECZOWNIKÓW I PRZYMIOTNIKÓW

Poziom I

- ♦ Poprawne stosowanie form fleksyjnych (przypadków, liczb, rodzajów, osób w mowie potocznej) w kontaktach okolicznościowych, sytuacjach organizowanych, zabawach tematycznych.

Poziom II

- ♦ Poprawne stosowanie form fleksyjnych w rzeczownikach, przymiotnikach, przysłówkach poprzez zabawy i gry dydaktyczne, naturalne sytuacje zabawowe.

Poziom III

- ♦ Udział w zabawach i grach dydaktycznych polegających na wypowiedaniu się zgodnie z obowiązującymi regułami gramatycznymi.

CZASOWNIKI

Poziom I

- ♦ Stosowanie koniugacji czasowników.

Poziom II

- ♦ Poprawne stosowanie koniugacji czasowników.

Poziom III

- ♦ Sprawne stosowanie koniugacji czasowników (liczba – pojedyncza, mnoga; czasy – teraźniejszy, przeszły, przyszły; tryby – oznajmujący, rozkazujący, pytający; strony – bierna, czynna).

PRZYIMKI

Poziom I

- ♦ Używanie przyimków: nad, pod, przed, nad, w.

Poziom II

- ♦ Używanie przyimków: z, za, przeciw.

Poziom III

- ♦ Poprawne używanie przyimków.

PRZYSŁÓWKI

Poziom I–II

- ♦ Używanie w mowie przysłówków: wesoło, smutno, ciepło, biednie, równo.

Poziom III

- ♦ Poprawne używanie przysłówków.

LICZEBNIKI

Poziom I

- ♦ Używanie liczebników głównych i porządkowych.

Poziom II

- ♦ Poprawne używanie liczebników.

Poziom III

- ♦ Sprawne stosowanie liczebników.

ZAIMKI

Poziom I–II

- ◆ Używanie w mowie wybranych zaimków: osobowych, wskazujących, dzierżawczych, zwrotnych.

Poziom III

- ◆ Poprawne używanie zaimków.

SPÓJNIKI

Poziom I

- ◆ Używanie w mowie spójników: i, albo, więc, a, lub, oraz, dlatego.

Poziom II

- ◆ Używanie w mowie spójników: ale, lecz, przecież, żeby, tudzież, czy, bądź, ani, ni.

Poziom III

- ◆ Poprawne używanie w mowie spójników.

PARTYKUŁY

Poziom I

- ◆ Zauważanie, że pytanie rozpoczyna się od partykuły.

Poziom II

- ◆ Używanie partykuł do tworzenia pytań (czy dlaczego, po co, gdzie) i przeczeń (nie) oraz wskazujących prawdopodobieństwo (może, na pewno, chyba).

Poziom III

- ◆ Poprawne używanie partykuł.

Poziom I–III

- ◆ Zauważanie i poprawianie błędów gramatycznych i semantycznych, np. mama całuje swoje uszy.

KOMPETENCJE KOMUNIKACYJNE

● **Spoleczne użycie języka**

Wybieranie i adekwatne używanie form wypowiedzi w zależności od adresata: jego wieku (młody, stary), statusu społecznego (podwładny, kierownik), stopnia zaznajomienia (znany, obcy), roli społecznej (dyrektor, pracownik techniczny), stanu emocjonalnego (zadowolony, wściekły), właściwości psychicznych (mądry, głupi), poziomu aktywności (zaangażowany, bierny).

FORMY WYPOWIEDZI

Prośby, rozmowy, polecenia, opowiadania, instrukcje, opisy, wyjaśnienia, uzasadnienia.

Poziom I–II

- ◆ Nabywanie umiejętności precyzyjnego formułowania prośb, instrukcji w naturalnych sytuacjach (zabawa, spacer, wycieczka, kontakt z dorosłym, kolegą na podwórku, sąsiadem).

Poziom III

- ◆ Nabywanie umiejętności prowadzenia rozmowy z osobą nieznaną poprzez zabawy dramatowe.

FORMY GRZECZNOŚCIOWE

Poziom I

- ◆ Poznanie zasad stosowania form grzecznościowych: proszę, przepraszam, dziękuję w zależności od adresata (literatura, zajęcia dydaktyczne, inscenizacje, zabawy).
- ◆ Pokazanie dzieciom znaczenia form grzecznościowych, które zapewniają większą swobodę zabawy oraz poczucie bezpieczeństwa (analiza postępowania bohaterów literackich i kolegów w sytuacjach społecznych).

Poziom II

- ◆ Kształtowanie kulturalnego zwracania się do innych rówieśników i młodszych dzieci (codienne kontakty społeczne).
- ◆ Budzenie motywacji do bycia uprzejmym w stosunku do innych podczas prowadzenia rozmów w trakcie zabaw i innych form zajęć dydaktycznych.
- ◆ Zachęcanie do okazywania szacunku rozmówcom.

Poziom III

- ◆ Utrwalenie umiejętności używania zwrotów grzecznościowych w czasie spotkań okolicznościowych.

ZWROTY POWITALNE

Poziom I

- ◆ Zwrócenie uwagi na zasady obowiązujące przy powitaniu i pożegnaniu, np.: dzień dobry, dobry wieczór, do widzenia, cześć.
- ◆ Uwrażliwianie dzieci na sposoby komunikowania się z drugą osobą, np. podczas zabawy.

Poziom II

- ◆ Uwrażliwianie na konieczność używania stosownych do rozmówcy form powitania w kontaktach interpersonalnych.

Poziom III

- ◆ Doskonalenie umiejętności używania społecznie przyjętych zwrotów w czasie witania się w danej sytuacji i w zależności od osoby.

Uważne słuchanie wypowiedzi innych, dostrzeganie intencji innych rozmówców i dostosowywanie treści rozmowy do wiedzy i wieku odbiorcy

Poziom I

- ◆ Uświadamianie znaczenia uważnego słuchania rozmówcy i dostrzegania intencji wypowiedzi podczas prowadzonych rozmów.

Poziom II

- ◆ Budzenie świadomości, że niektóre zachowania mogą sprawić przykrość innym.
- ◆ Zachęcanie do wsłuchiwania się w potrzeby i marzenia innych ludzi.
- ◆ Rozwijanie koncentracji uwagi, uważnego słuchania wypowiedzi kolegów poprzez ćwiczenia w aktywnym słuchaniu.

Poziom III

- ◆ Uwrażliwianie na uczucia osoby lekceważonej i pomijanej przez otoczenie poprzez analizę literatury i sytuacji społecznych.

Adekwatne do wieku i roli społecznej rozmówcy nawiązywanie i zakończenie rozmowy

Poziom I

- ◆ Zwracanie uwagi dzieciom na adekwatne użycie form językowych.

Poziom II

- ◆ Ćwiczenia w poprawnym nawiązywaniu rozmowy.

Poziom III

- ◆ Sprawne nawiązywanie rozmowy.

● **Sytuacyjne użycie języka**

Rozpoznawanie sytuacji komunikacyjnych występujących w naturalnym otoczeniu dziecka, np. w domu, przedszkolu, na ulicy i dostosowywanie do nich form wypowiedzi. Uwzględnianie przez dziecko w wypowiedziach: czasu, miejsca, sytuacji społecznej, np. formalna – nieformalna, oficjalna – nieoficjalna, petent – urzędnik, liczby rozmówców, tematu wypowiedzi, kanału przekazu (werbalny, niewerbalny, rozmowa telefoniczna).

Poziom I

- ◆ Poznawanie zwrotów stosowanych w rozmowie podczas np. robienia zakupów.
- ◆ Nabywanie umiejętności efektywnego komunikowania się w sklepie, w przychodni, w przedszkolu.
- ◆ Poznawanie zakłóceń w procesie komunikacyjnym (stanie tyłem, brak kontaktu wzrokowego).
- ◆ Zabawy sprzyjające rozpoznawaniu wypowiedzi czytelnych i nieczytelnych dla rozmówcy.
- ◆ Reagowanie na wypowiedzi innych.

Poziom II

- ◆ Poznanie zakłóceń w procesie komunikacji (zbyt duża odległość, niewyraźne artykułowanie dźwięków, różnica w wiedzy rozmówców).
- ◆ Poznanie zasady, że nasze zachowanie podczas rozmowy wpływa na odczucia rozmówcy, np. może go obrażać, drażnić, prowokować do agresji.
- ◆ Formułowanie czytelnych dla rozmówcy wypowiedzi.
- ◆ Uczestniczenie w rozmowie i podtrzymywanie jej poprzez sygnały fatyczne (hmm, aha) i gest (kiwanie głową).

Poziom III

- ◆ Nabywanie umiejętności swobodnego wypowiadania się na dany temat dostępny percepcji dziecka. Dostrzeganie zakłóceń w procesie komunikacji i ich niwelowanie poprzez przyjmowanie właściwej postawy (stanie twarzą do rozmówcy), uważne słuchanie (śledzenie wzrokiem rozmówcy), nieprzerywanie wypowiedzi, precyzyjne formułowanie myśli, zmniejszanie odległości między odbiorcą i nadawcą komunikatów.
- ◆ Nabywanie umiejętności rozpoznawania przyczyn zakłóceń poprzez działania badawcze.
- ◆ Uwrażliwianie na znaczenie taktownego zachowania wobec innych.
- ◆ Uwrażliwienie na fakt, iż popełniając błędy, np. artykulacyjne, logiczne, nie możemy przekazać właściwej informacji.
- ◆ Rozwijanie umiejętności aktywnego słuchania wypowiedzi innych.

● **Celowe, pragmatyczne użycie języka**

Wybieranie i skuteczne stosowanie form wypowiedzi w dążeniu do osiągnięcia celów interakcyjnych takich jak:

Badanie rzeczywistości poprzez zadawanie pytań, formułowanie twierdzeń, sądów, wniosków, stanowisk, hipotez w sytuacjach zadaniowych w domu i przedszkolu.

PYTANIA

Poziom I

- ♦ Nabywanie umiejętności zadawania pytań.

Poziom II

- ♦ Doskonalenie umiejętności prawidłowego zadawania pytań.

Poziom III

- ♦ Sprawne formułowanie pytań.

HIPOTEZY

Poziom I

Nabywanie umiejętności formułowania hipotez (sądzę, iż... przypuszczam, że...)

Poziom II

Ćwiczenia w formułowaniu twierdzeń i przypuszczeń.

Poziom III

Sprawne formułowanie hipotez w sytuacjach problemowych.

SĄDY

Poziom II

- ♦ Uświadamianie zasady, że każdy powinien mieć odwagę wyrażać swoje stanowisko (moim zdaniem, uważam).

Poziom III

- ♦ Nabywanie umiejętności wyrażania sądów.

WNIOSKI

Poziom I

- ♦ Nabywanie umiejętności wyciągania wniosków.

Poziom II

- ♦ Doskonalenie umiejętności wyciągania wniosków, np. Spróbuj zawsze postępować tak, aby...; Nie przeszkadzaj innemu, jeżeli...

Poziom III

- ♦ Rozwijanie umiejętności sprawnego formułowania wniosków w różnych sytuacjach problemowych.

Kierowanie zachowaniem innych poprzez: negocjowanie stanowisk i argumentowanie, rozkazywanie, kierowanie, sprzeciwianie się.

Poziom III

Negocjowanie, który z pomysłów zostanie zrealizowany, wzięty pod uwagę podczas wspólnej pracy. Zachęcanie do prezentacji własnych stanowisk.

Wyrażanie swoich stanów emocjonalnych werbalnie (np. cieszę się, jest mi smutno..., i pozawerbalnie (spuszczona głowa, wzruszenie ramionami, machnięcie ręką, tupnięcie nogą).

Poziom I

- ♦ Werbalizowanie swoich odczuć.

Poziom II

- ◆ Wzbogacanie słownictwa o określenia dotyczące charakteryzowania uczuć.

Poziom III

- ◆ Stwarzanie środowiska do ekspresji spostrzeżeń, przeżyć, uczuć w różnych formach działalności z zastosowaniem werbalnych i niewerbalnych środków wyrazu.

Wyrażanie swoich pragnień, woli (np. ja chcę, marzę, żądam, rozkazuję), próśb, poleceń w sytuacjach zabawowych i dnia codziennego.

Poziom I

- ◆ Uświadamianie zasady, że każdy powinien mieć odwagę wyrażać swoje pragnienia i wolę.
- ◆ Prowokowanie do ujawniania własnych preferencji.

Poziom II

- ◆ Nabywanie umiejętności wyrażania rozkazów, poleceń i pragnień. Rozwijanie umiejętności wyrażania próśb kierowanych do kolegi.

Poziom III

- ◆ Rozwijanie umiejętności wyrażania swoich marzeń i pragnień (moim marzeniem jest...).

KOMPETENCJE KULTUROWE

● **Rytuały**

Poziom III

- ◆ Organizowanie sytuacji edukacyjnych sprzyjających poznawaniu rytuałów w celu przyswojenia związanych z nimi różnych kodów werbalnych, np. smacznego – dziękuję; dziecięce wzory powitań i pożegnań.

● **Obrzędy**

Poziom III

- ◆ Pasowanie na przedszkolaka, ucznia (mianuję, pasuję).
- ◆ Życzenia urodzinowe (Z okazji urodzin życzę Ci...).
- ◆ Życzenia imieninowe (W dniu Twoich imienin życzę Ci...).

● **Gwary**

Poziom III

- ◆ Uświadamianie istnienia różnych gwar, z którymi dzieci mogą się spotkać, podróżując po kraju. Poznanie elementów gwary: góralskiej, lubelskiej, kaszubskiej, śląskiej.

KULTURA ŻYWEGO SŁOWA

Poziom I

- ◆ Regulowanie siły głosu w naturalnych sytuacjach (mówienie szeptem i mówienie głośno).

Poziom II

- ◆ Różnicowanie modulacji głosu przy zdaniach pytających, wykrzyknikowych i oznajmujących.

Poziom III

- ◆ Wzbogacenie ekspresji wypowiedzi. Stosowanie takich elementów jak: pauza, natężenie głosu, intonacja, barwa, ton.

UMIEJĘTNOŚCI NARRACYJNE

Odczytywanie i wypowiadanie się na temat treści obrazka, historyjki obrazkowej lub opisywanie bohaterów bajek, opowiadań, legend, komiksów, filmów i ich przygód powiązane jest z wcześniej opisanymi umiejętnościami oraz z rozwojem uwagi, pamięci, spostrzegania, porównywania, umiejętności wnioskowania. Coraz lepsze opowiadanie treści obrazków prowadzi do rozwijania umiejętności opowiadania historyjek obrazkowych, w których występują związki przyczynowo-skutkowe.

• Rozumienie opowiadań i opowiadanie twórcze

Poziom I

- ◆ Rozumienie dłuższych wypowiedzi. Wypowiadanie się na temat obrazka, sytuacji. Opisywanie wyglądu bohaterów utworów literackich, obrazków i historyjek obrazkowych.

Poziom II

- ◆ Nabywanie umiejętności opowiadania w oparciu o doświadczenia z naturalnych sytuacji, treści utworów literackich, obrazków i historyjek obrazkowych, filmów, rekwizytów.

Poziom III

- ◆ Odkrywanie i rozumienie elementów opowiadania bez konieczności ich nazywania: narracja (wyraźny początek, np. „dawno, dawno temu”; „pewnego dnia”); bohater jednostkowy i zbiorowy, bohater aktywny i bierny (od aktywnych bohaterów zależy akcja); umieszczenie bohatera (miejsce i czas akcji); epizod / przygoda; zdarzenia; wątki.

OPOWIADANIE TWÓRCZE

Poziom I–II

- ◆ Zachęcanie do kreowania opowiadań twórczych (elementy twórcze i odtwórcze).

Poziom III

- ◆ Stymulowanie dzieci do podejmowania prób układania opowiadań fantastycznych z wykorzystaniem rekwizytów (czarodziejskiego pierścienia, fajki bosmana, księżycowego kamienia, srebrnej łyżeczki, złotej ciżemki, starego kalosza, czapki niewidki, szklanej kuli) oraz zaproponowanych tematów, np. opowiadanie ogniowe, wodna historia, co powiedziałby strumyk, który nie może płynąć krzywo?, tańczące płomyki, listy do butelkowej poczty.

POLECANA LITERATURA

- Andrzejewska J., *Wspieranie rozwoju kompetencji komunikacyjnych dzieci*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- Kielar-Turska M., *Jak pomagać dziecku w poznawaniu świata*, WSiP, Warszawa 1992.
- Sachajska E., *Uczymy poprawnej wymowy*, WSiP, Warszawa 1981.
- Słodownik-Rycaj E., *Rozwijanie mowy komunikatywnej dziecka*, Wydawnictwo akademickie „Żak”, Warszawa 1998.

Obszar XI: Przygotowanie do pisania i czytania

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

GOTOWOŚĆ DO NAUKI PISANIA I CZYTANIA

- psychomotoryczna
- słownikowo-pojęciowa
- emocjonalno-motywacyjna

Gotowość do nauki pisania i czytania według toA. Brzezińskiej taki stan rozwoju dziecka, kiedy jest ono najbardziej podatne na wszystkie oddziaływania o charakterze kształcącym i wychowawczym, mające na celu kształtowanie pełnej umiejętności pisania i czytania. Taki etap rozwoju wyznacza kilka grup czynników:

1. *Zmiany w organizmie dziecka na skutek biologicznego dojrzewania (funkcjonalne dojrzewanie układu nerwowego, wzrost ogólnej sprawności, wytrzymałości na zmęczenie, mniejsza podatność na infekcje).*
2. *Zmiany poziomu intelektualnego, emocjonalno-motywacyjnego i społecznego na skutek oddziaływania wychowującego środowiska (rodziny, grup rówieśniczej, środowiska lokalnego, środków masowego przekazu).*
3. *Zmiany powodowane przez aktywność własną dziecka wynikające z wewnętrznej motywacji, a nie sterowane przez otoczenie.*

• Gotowość psychomotoryczna

Aby dziecko uzyskało pełną gotowość do nauki pisania i czytania, należy rozwijać, ćwiczyć i doskonalić:

- ♦ **sprawności w zakresie małej i wielkiej motoryki** (patrz dział: odkrywanie znaczenia zdrowia, ruchu, higieny i bezpiecznego zachowania się)
- ♦ **procesy poznawcze i operacje umysłowe** (patrz dział: rozbudzanie ciekawości poznawczej i rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych)
- ♦ **funkcje języka** (patrz dział: poznawanie świata symboli i znaków, poznawanie znaczenia języka dla porozumiewania się i uczestnictwa w kulturze)
- ♦ **czytanie globalne**
- ♦ **rozwijanie funkcji:** słuchowej i artykulacyjnej, funkcji wzrokowej i orientacji przestrzennej, funkcji motorycznej, funkcji symbolicznej, koordynacji wzrokowo-słuchowo-ruchowo-myślowej.

Propozycje zabaw, ćwiczeń i zadań pomagających uzyskać gotowość psychomotoryczną:

Poziom I–II

- ♦ Wykonywanie prac plastycznych różnymi technikami. Doskonalenie czynności samoobsługowych. Układanie powtarzających się elementów , puzzli. Udział w zabawach doskonalących wyobraźnię.

- ♦ Ćwiczenia usprawniające ręce (darcie, gnienie papieru, lepienie, modelowanie, nawleknięcie koralików, wycinanie, kalkowanie, wydzieranie, pisanie w makro- i mikroprzestrzeni, kreślenie znaków w powietrzu, na stoliku, na plecach kolegi, na piasku, doświadczanie kształtu litery poprzez dotyk (litery z papieru szorstkiego lub tkaniny), pisanie liter na plecach, grzbiecie dłoni, na tacy z piaskiem, kalkowanie liter. Zabawy ze stemplami literowymi.

Poziom I–III

- ♦ Zabawy i ćwiczenia rozwijające małą i dużą motorykę w toku wszelkich działań manipulacyjnych i ruchowych, podczas wykonywania czynności o charakterze pracy oraz aktywności plastyczno-konstrukcyjnej. Np. wstawanie, siadanie, podnoszenie i kładzenie przedmiotów, toczenie, chwytanie, kopanie piłki, podrzucanie i łapanie przedmiotów, chodzenie po wyznaczonym torze, linii, torze przeszkód, przechodzenie przez tunel, skakanie, podskakiwanie, przeskakiwanie.
- ♦ Chwytanie całą dłonią, chwytanie palcami małych przedmiotów i manipulowanie nimi (oburącz, jedną ręką), otwieranie i zamykanie pudełek, zakręcanie i odkręcanie butelek (patrzac i bez użycia zmysłu wzroku).

Poziom I

- ♦ Zainteresowanie obrazem, ilustracją, tekstem.
- ♦ Próby globalnego odczytywania prostych wyrazów związanych z konkretnym przedmiotem, osobą, obrazem. Dobieranie podpisów do przedmiotów i ilustracji.
- ♦ Zabawy „paluszkowe” – usprawniające koordynację mięśniowo-ruchową palców, dłoni i nadgarstka.
- ♦ Ćwiczenia słuchu fizycznego, muzycznego, fonematycznego.
- ♦ Wysłuchiwanie i rozpoznawanie naturalnych dźwięków i odgłosów z otoczenia, np. odgłosu deszczu, grzmotu, wiatru, szumu i warkotu samochodów, zamykania drzwi.
- ♦ Rozpoznawanie i wytwarzanie dźwięków, np. uderzanie pałeczką w drewno, metal, piłką o podłogę, klaskanie, darcie papieru.
- ♦ Wyodrębnianie głosek w nagłosie.

Poziom II

- ♦ Globalne czytanie podpisów w sali i na terenie przedszkola, na ulicy.
- ♦ Łączenie podpisów z konkretami i obrazami.
- ♦ Rozpoznawanie głosów, kierunku i źródła dźwięku. Rozpoznawanie osób po głosie.
- ♦ Wyodrębnianie głosek w nagłosie i wygłosie. Wyszukiwanie wyrazów rozpoczynających się i kończących określoną głoską.

Poziom III

- ♦ Poznawanie, stosowanie, tworzenie symboli i znaków.
- ♦ Układanie rytmicznych ornamentów.
- ♦ Rysowanie i pisanie oburącz.
- ♦ Płynne wykonywanie ruchów obu rąk, ruchów naprzemiennych w zabawach ruchowych i ćwiczeniach gimnastycznych, np. przy muzyce.
- ♦ Tworzenie książeczek z wykorzystaniem liter wielkich i małych.
- ♦ Ćwiczenia grafomotoryczne – karty pracy: łączenie kropek, rysowanie linii pionowych, poziomych, równoległych, ukośnych, ślimaków, pętelek, obrysowywanie, zamalowywanie i wycinanie konturów, np. kształtów figur, przedmiotów.
- ♦ Szukanie ukrytych przedmiotów po głosie, np. zegarka, pozytywki.

- ◆ Liczenie dźwięków, określanie ich natężenia, np. pierwszy cichy , drugi głośny , trzeci bardzo cichy. Wyodrębnianie wyrazów w zdaniu, wyodrębnianie słów w zdaniu, dzielenie słów na sylaby i głoski (słowa trzy, czterogłoskowe).
- ◆ Wyodrębnianie głosek w śródgłosie.
- ◆ Budowanie schematów wyrazów z białych cegiełek, wyodrębnianie głosek w słowach oraz tworzenie modeli wyrazów z czerwonych i niebieskich cegiełek (wyodrębnienie w słowach samogłosek i spółgłosek).
- ◆ Zabawa w wyrazowy pociąg.

Elementarne umiejętności pisania i czytania

- ◆ Gry i zabawy ze słowami: loteryjki, układanki, rozsypanki wyrazowe i literowe, domina.
- ◆ Konstruowanie gier planszowych.
- ◆ Zabawy z ruchomym alfabetem.
- ◆ Czytanie prostych zdań w formie poleceń: podaj, pokoloruj, narysuj...
- ◆ Rozpoznawanie i czytanie cyfr oraz znaków matematycznych ($>$, $<$, $+$, $-$, $=$).
- ◆ Rozpoznawanie liter wielkich i małych, drukowanych i pisanych oraz znaków interpunkcyjnych.
- ◆ Poznawanie liter pisanych i drukowanych.
- ◆ Czytanie sylab, wyrazów i krótkich zdań różnymi sposobami.
- ◆ Samodzielne czytanie wyrazów i krótkich zdań (ciche lub półgłosem).

Umiejętności te doskonalimy u dzieci zainteresowanych pisaniem, czytaniem i wykazujących predyspozycje psychofizyczne.

● **Gotowość słownikowo-pojęciowa**

Poziom I–III

- ◆ Dostrzeganie pisma w różnych sytuacjach życiowych.
- ◆ Istotą poziomu gotowości dziecka do nauki czytania i pisania stanowi opanowanie umiejętności operowania już posiadanym doświadczeniem poznawczym, językowym i pojęciowym. Od niego bowiem zależy podkładanie pod brzmienie odczytywanych słów, zdań, bogactwa treści. Dlatego ważne jest rozszerzanie słownictwa w zakresie dostępnym dziecku.

Przykłady zabaw, ćwiczeń i zadań:

- ◆ Nazywanie zawodów, kojarzenie zawodu z jego atrybutem i miejscem pracy.
- ◆ Nazywanie pór dnia, dni w tygodniu, pór roku i kojarzenie ich cech.
- ◆ Posługiwanie się określeniami dotyczącymi położenia przedmiotów w przestrzeni.
- ◆ Określanie wielkości, grubości, szerokości, wysokości, głębokości, ciężaru przedmiotów.
- ◆ Rozróżnianie i nazywanie figur geometrycznych płaskich i przestrzennych.
- ◆ Nazywanie i określanie cech wybranych roślin, zwierząt, zjawisk atmosferycznych.
- ◆ Wyróżnianie i nazywanie kolorów przedmiotów i w przyrodzie.
- ◆ Udział w zabawach słownych typu wyliczanki, tworzenie rymów.
- ◆ Zwracanie uwagi na znaczenie znaków występujących w otoczeniu (znaki drogowe, znaki rozpoznawcze, numery telefonów, domów, symbole w sali i przedszkolu).

- **Gotowość emocjonalno-motywacyjna**

Dziecko gotowe do czytania i pisania na tym poziomie powinno odczuwać potrzebę samodzielnego czytania i pisania, co motywowałoby je do wysiłku, by tę potrzebę zaspokoić.

Propozycje zabaw, ćwiczeń i zadań:

Poziom I

- ◆ Samodzielne poszukiwanie wiedzy poprzez zadawanie pytań dorosłym o otoczenie.
- ◆ Odkrywanie w towarzystwie dorosłego, na czym polega różnica między czytaniem a mówieniem, między treścią książki a treścią ilustracji.
- ◆ Rozbudzanie zainteresowań czytelniczych poprzez codzienny kontakt z książką i czasopiśmie dla dzieci.

Poziom II

- ◆ Uczestniczenie w zabawach i grach budujących wiarę we własne możliwości oraz rozwijające umiejętności rozwiązywania problemów i efektywnego działania w sytuacjach stresu.

Poziom III

- ◆ Organizowanie i korzystanie z kąci książki. Współtworzenie wystawy książek.
- ◆ Przynoszenie książek z domu w określonym dniu tygodnia.
- ◆ Wycieczka do biblioteki.
- ◆ Czytanie książek w przedszkolu przez zaproszonych rodziców.
- ◆ Nauka wierszy na pamięć.
- ◆ Wycieczka do szkoły, udział w lekcji.
- ◆ Wykonywanie własnych książeczek, opowiadanie ich treści lub czytanie.
- ◆ Słuchanie tekstów i utworów literackich wzorowo czytanych przez nauczyciela.

POLECANA LITERATURA

- Franczyk A., Krajewska K., *Program psychostymulacji dzieci w wieku przedszkolnym z deficytami i zaburzeniami rozwoju*, Impuls, Kraków 2003.
- Kamińska K, *Nauka czytania dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1999.

Obszar XII: Poznawanie znaczenia matematyki

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

ORIENTACJA PRZESTRZENNA	• schemat własnego ciała • schemat ciała drugiej osoby • położenie przedmiotów w przestrzeni • kierunki w przestrzeni
RYTMY I RYTMICZNA ORGANIZACJA CZASU	• szeregi • regularności • rytm w utworach literackich • rytmiczna organizacja czasu • poznawanie pojęcia czasu w ujęciu astronomicznym, geograficznym, historycznym, współczesnym
PRZYCZYNA I SKUTEK. PRZEWIDYWANIE NASTĘPSTW	• czynności i ich skutki • przebieg zdarzeń • odwracalność i nieodwracalność zmian • następstwa
LICZBA	• aspekt kardynalny • aspekt porządkowy • aspekt miarowy • aspekt mnogościowy
DZIAŁANIA NA LICZBACH	• dodawanie • odejmowanie • mnożenie • dzielenie
KLASYFIKACJA	• tworzenie zbiorów • określanie przynależności
POJĘCIE STAŁOŚCI	• porównywanie zbiorów równolicznych • porównywanie zbiorów nierównolicznych • stałość liczby • mierzenie i porównywanie długości • mierzenie i porównywanie ilości płynów
WIELKOŚĆ	• rozmiar (duży – mały) • stopniowanie i porównywanie (większy niż..., mniejszy niż...) • wysokość (wysoki – niski) • szerokość (szeroki – wąski, cienki – gruby) • głębokość (głęboki – płytki)
GEOMETRIA	• figury płaskie • figury przestrzenne
CIĘŻAR	• waga • ważenie
ZADANIA	• rozwiązywanie zadań • układanie zadań
ODPORNOŚĆ EMOCJONALNA	• konstruowanie gier matematycznych • uczestniczenie w grach matematycznych

Dziecko w wieku przedszkolnym rozwija intensywnie sprawności poznawcze, które pozwalają mu gromadzić bogate doświadczenia związane z poznawaniem właściwości przedmiotów i zjawisk. Nabywa też doświadczeń i pojęć logiczno-matematycznych dotyczących relacji i zależności między przedmiotami i zjawiskami występującymi w świecie.

ORIENTACJA PRZESTRZENNA

• Schemat własnego ciała

Kształtowanie świadomości własnego ciała.

Poziom I

- ♦ Nazywanie części ciała.

Poziom II

- ♦ Wprowadzenie kierunku od osi ciała (lewa, prawa).

Poziom III

- ♦ Wprowadzenie kierunku od osi ciała (w lewo, w prawo), góra, dół (w górę, w dół), przód, tył (w przód, w tył).

• Schemat ciała drugiej osoby

♦ *Poziom I*

Rysunek postaci człowieka.

Poziom II

- ♦ Rozwijanie umiejętności obdarzania uwagą drugiej osoby.
- ♦ Rysowanie osób pod dyktando.

Poziom III

- ♦ Poznawanie schematu ciała drugiej osoby.
- ♦ Przyjmowanie punktu widzenia drugiej osoby.

• Położenie przedmiotów w przestrzeni

Położenie przedmiotów wokół siebie:

Poziom I

- ♦ Na, pod, za, obok, za mną, przede mną.

Poziom II

- ♦ Przed sobą, za sobą, z lewej strony.

Poziom III

- ♦ Położenie przedmiotów w stosunku do sylwetki drugiej osoby , np. jest przed tobą, z lewej strony.

• Kierunki w przestrzeni

Poruszanie się w przestrzeni:

Poziom I

- ♦ Do przodu, do tyłu, w tę stronę.

Poziom II

- ♦ Do przodu, cofnij się, obróć się w lewo.

Poziom III

- ♦ Od Kasi do przodu, do tyłu, w górę, w dół.

WIELKOŚĆ

Poziom I

- ♦ Poznawanie w toku zabaw i ćwiczeń pojęć: duży – mały, gruby – cienki, długi – krótki. Dostrzeganie różnic między przedmiotami i nazywanie ich ww . określeniami podczas podejmowania zabaw.

Poziom II

- ♦ Porównywanie przedmiotów o różnej wielkości, długości, wysokości, szerokości w toku manipulacji. Używanie określeń stopniujących w pojęciach, np. duży – większy mały – mniejszy.

Poziom III

- ♦ Różnicowanie, porównywanie i porządkowanie przedmiotów o różnej wielkości, długości, wysokości, szerokości w czasie zabaw i sytuacji celowo organizowanych. Stopniowanie określeń, np. duży – większy – największy, mały – mniejszy – najmniejszy.

RYTMY I RYTMICZNA ORGANIZACJA CZASU

• Szeregi

Poziom I

- ♦ Skupienie uwagi na szeregach powtarzających się przedmiotów.

Poziom II

- ♦ Skupienie uwagi na szeregach, np. kółko – patyk.

Poziom III

- ♦ Układanie szeregów według podanego rytmu.

• Regularności

Poziom I

- ♦ Wskazywanie kolejnych elementów w szeregu.

Poziom II

- ♦ Wychwycenie powtarzających się układów rytmicznych.
- ♦ Przekładanie regularności z jednej reprezentacji na drugą.

Poziom III

- ♦ Wychwycenie sekwencji i kontynuowanie rytmu, np. wyklaskiwanie, wyśpiewywanie, wygrywanie. Układanie szlaczków zgodnie z instrukcją.

• Rytm w utworach literackich

Poziom I

- ♦ Wysłuchiwanie rytmów i ich kontynuowanie, np. klaskanie, tupanie.
- ♦ Dostrzeganie rytmów w wierszach.

Poziom II

- ♦ Dostrzeganie rytmów w dłuższych wierszach.

Poziom III

- ♦ Próby układania opowiadań z powtarzającym się motywem.

• Rytmiczna organizacja czasu, poznawanie pojęcia czasu w ujęciu astronomicznym, geograficznym, historycznym, współczesnym

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie przemienności dnia i nocy.
- ♦ Kojarzenie ich z wyjściem do przedszkola i powrotem do domu.

Poziom II

- ◆ Dostrzeganie pór dnia.
- ◆ Kojarzenie ich z czynnościami i posiłkami.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie rytmu i stałego następstwa pór roku.

PRZYCZYNA, SKUTEK, PRZEWIDYWANIE NASTĘPSTW

● **Czynności i ich skutki**

Poziom I–II

- ◆ Łączenie czynności i skutków przez dostrzeganie zależności między działaniem a efektem działania.

Poziom III

- ◆ Przewidywanie skutków działań w sytuacjach życiowych.

● **Przebieg zdarzeń**

Poziom I

- ◆ Uświadomienie etapów i łańcuszków (ciągu) czynności.

Poziom II

- ◆ Kolejności zdarzeń w sytuacjach życiowych.

Poziom III

- ◆ Projektowanie zdarzeń, np. w zabawach tematycznych.

● **Odwracalność i nieodwracalność zmian**

Poziom I

- ◆ Ustalenie, które zmiany są odwracalne, a które nie.

Poziom II

- ◆ Obserwowanie skutków zmian.

Poziom III

- ◆ Ustalenie, które zmiany są odwracalne, a które nie i co z tego wynika.

● **Następstwa**

Poziom I

- ◆ Rozumienie, co trzeba zrobić, aby było lepiej (np. poprawić konstrukcję, pokolorować obrazek). Składanie pocztówek w całość.

Poziom II

- ◆ Korzystanie z wiedzy o związkach przyczynowo-skutkowych. Składanie historyjek obrazkowych.

Poziom III

- ◆ Słowne przedstawianie historyjek obrazkowych.

LICZBA

● **Aspekt kardynalny, aspekt porządkowy, aspekt miarowy, aspekt mnogościowy**

Dostrzeganie regularności układu pozycyjnego. Numerowanie np. krzeseł. Konstruowanie ciągów wydarzeń.

Poziom I

- ◆ Kształtowanie umiejętności liczenia przedmiotów w zakresie dostępnym dziecku.
- ◆ Liczenie palców.
- ◆ Nauka wierszyków z elementami liczenia.
- ◆ Ustalanie miejsca zabawek w szeregu.
- ◆ Dobieranie po jednym, po dwa jednakowe przedmioty i przeliczanie ich, np. jedna piłka i jedna piłka.

Poziom II

- ◆ Liczenie na palcach.
- ◆ Liczenie i wsłuchiwanie się w melodię i rytm wypowiedzianych liczebników.
- ◆ Ustawianie przedmiotów w serie według podanego porządku.
- ◆ Respektowanie kolejności wykonywania czynności w seriach gwarantujących dobry wynik.
- ◆ Określanie miejsca przedmiotu w serii, określanie swojego miejsca w szeregu.
- ◆ Dobieranie po jednym, po dwa, po trzy przedmioty i określanie ich liczby np. trzy klocki małe i trzy klocki duże – przeliczanie.

Poziom III

- ◆ Liczenie znikających obiektów i ustalanie, ile ich było.
- ◆ Liczenie na palcach i innych zbiorach zastępczych.
- ◆ Wymiana w sytuacji kupna, np. jeden do jednego.
- ◆ Określanie miejsca przedmiotów w serii i liczby w ciągu liczbowym.
- ◆ Dobieranie po kilka jednakowych przedmiotów o tej samej liczbie i określanie ilości, np. dwa trójkąty zielone, dwa czerwone i dwa niebieskie – przeliczanie.

DZIAŁANIA NA LICZBACH

● **Dodawanie, odejmowanie**

Poziom I

- ◆ Odkrycie, że po dodaniu jest więcej, a po odjęciu mniej.
- ◆ Dodawanie przedmiotów.
- ◆ Dodawanie na małych liczbach.

Poziom II

- ◆ Ustalanie wyniku dodawania i odejmowania dokonanego na palcach.

Poziom III

- ◆ Manipulowanie przedmiotami i ustalanie wyniku w zakresie dostępnym dziecku.
- ◆ Dodawanie i odejmowanie na palcach i innych zbiorach zastępczych.
- ◆ Dodawanie takich samych składników.

● **Mnożenie**

Poziom II

- ◆ Mnożenie jako dodawanie tych samych składników.

Poziom III

- ◆ Mnożenie w zakresie dostępnym dziecku.

- **Dzielenie**

Poziom II–III

- ◆ Rozdzielanie przedmiotów po tyle samo.

KLASYFIKACJA

- **Określanie przynależności**

Poziom I

- ◆ Grupowanie przedmiotów ze względu na ich przynależność.

Poziom II

- ◆ Rozdzielanie przedmiotów ze względu na ich przynależność.
- ◆ Rozumienie sensu sprzątania.

Poziom III

- ◆ Świadome sprzątanie i segregowanie przedmiotów.

- **Tworzenie zbiorów**

Poziom I

- ◆ Klasyfikowanie przedmiotów według jednej cechy (kolor lub wielkość).

Poziom II

- ◆ Klasyfikowanie przedmiotów według dwóch cech, np. koloru i wielkości.
- ◆ Oglądanie i porównywanie przedmiotów i dostrzeganie różnic.
- ◆ Grupowanie obiektów i słowne uzasadnianie.

Poziom III

- ◆ Klasyfikowanie przedmiotów według: koloru, wielkości, przeznaczenia czy grubości.
- ◆ Grupowanie obiektów na kartkach i słowne określanie kryterium.
- ◆ Grupowanie przedmiotów i nazywanie tej grupy.
- ◆ Kształtowanie pojęcia zbioru w znaczeniu ogólnym, np. szafa, stół, krzesło, półka to meble.

POJĘCIE STAŁOŚCI

- **Porównywanie zbiorów równolicznych**

Poziom I–II

- ◆ Równoliczność w sytuacjach życiowych i sytuacjach zabawy.

Poziom III

- ◆ Ustalanie równoliczności w sytuacjach życiowych i zadaniowych.

- **Porównywanie zbiorów nierównolicznych**

Poziom II

- ◆ Wymiana jeden do jednego.

Poziom III

- ◆ Wymiana jeden do jednego i jeden za kilka w sytuacji kupna.
- ◆ Kształtowanie zdolności ustalania stałej liczby elementów w zbiorze.

- **Mierzenie i porównywanie długości**

Poziom I

- ◆ Mierzenie długości krokami.

Poziom II

- ◆ Mierzenie przedmiotów wspólną miarą.

Poziom III

- ◆ Mierzenie przedmiotów za pomocą miary i linijki i porównywanie obiektów.

- **Mierzenie i porównywanie ilości płynów**

Poziom III

- ◆ Obserwowanie zmian towarzyszących przelewaniu wody.

GEOMETRIA

- **Figury płaskie, figury przestrzenne**

Poziom I

- ◆ Wyodrębnianie i nazywanie figur płaskich i przestrzennych (koło, kwadrat, trójkąt, kula, sześcián) w sytuacjach manipulacyjnych i zabawowych.

Poziom II

- ◆ Wyodrębnianie i nazywanie figur płaskich i przestrzennych (koło, kwadrat, prostokąt, trójkąt, kula, sześcián, prostopadłościán). Tworzenie konstrukcji, klasyfikowanie.

Poziom III

- ◆ Wyodrębnianie i nazywanie figur płaskich i przestrzennych. Tworzenie konstrukcji, klasyfikowanie, opisywanie cech. Kojarzenie kształtu z przedmiotami w otoczeniu.

CIĘŻAR

Poziom III

- ◆ Ważenie przedmiotów w rękach i określanie ich ciężaru.
- ◆ Rozróżnianie ciężaru przedmiotów bez użycia zmysłu wzroku – ćwiczenia z przepaską.

ZADANIA

- ◆ Rozwiązywanie prostych zadań na konkretach i w sytuacjach zabawowych.

ODPORNOŚĆ EMOCJONALNA

Poziom III

- ◆ Uczestniczenie w grach matematycznych.
- ◆ Kształtowanie zdolności do wysiłku intelektualnego w sytuacjach napięć.

POLECANA LITERATURA

- Gruszczyk-Kolczyńska E, Zielińska E. *Dziecięca matematyka. Program dla przedszkoli, klas zerowych i placówek integracyjnych*, WSiP, Warszawa 1999.
- Gruszczyk-Kolczyńska E, Zielińska E., *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1997.

Obszar XIII: Poznawanie świata nauki i techniki

Mapa pojęć ogólnych i szczegółowych dla poziomu I, II, III

TECHNOLOGIE	• procesy produkcji • odkrycia naukowe
NARZĘDZIA	• przedmioty codziennego użytku
MATERIAŁY	• naturalne • sztuczne
ZJAWISKA FIZYCZNE I CHEMICZNE	• optyka • mechanika • elektryczność • akustyka • magnetyka • roztwory, zawiesiny • pływanie i tonięcie przedmiotów • przepuszczalność
URZĄDZENIA TECHNICZNE	• urządzenia • środki przekazu informacji • pojazdy i środki transportu
DZIAŁANIA KONSTRUKCYJNO- TECHNICZNE	• prace konstrukcyjne różnymi technikami
MAJSTERKOWANIE	• uruchamianie i montowanie prostych urządzeń
ZAWODY	• współczesne • historyczne
URBANISTYKA	• wsi • miasta • krajobraz przemysłowy • krajobraz naturalny

Cywilizacja, w której obecnie funkcjonujemy, jest w dużej mierze cywilizacją techniczną. By dziecko mogło rozsądnie korzystać z dobrodziejstw techniki, powinno wiedzieć, jak funkcjonują te urządzenia i jak z nich bezpiecznie korzystać. Ważne jest również, by treści dotyczące praw i zjawisk fizycznych i chemicznych były zintegrowane z treściami przyrodniczymi i matematycznymi.

Dziecko powinno mieć wiele możliwości podejmowania aktywności poznawczej, by stało się badaczem środowiska społeczno-technicznego, odkrywcą zjawisk fizycznych, twórcą i wynalazcą narzędzi i urządzeń technicznych.

TECHNOLOGIE

Poziom I

- ♦ Zaznajomienie z różnymi technikami podporządkowanymi potrzebom człowieka.

Poziom II

- ♦ Zapoznajowanie się z procesami produkcyjnymi wybranych produktów (chleba, cukru, lnu, wełny, noży) w obserwacji bezpośredniej i poprzez filmy.

Poziom III

- ♦ Interesowanie się odkryciami naukowymi i wyprawami badawczymi. (Odkrycia geologiczne, badanie podwodnego świata, wyprawy w kosmos).

NARZĘDZIA

Poziom I

- ♦ Rozróżnianie i nazywanie przedmiotów codziennego użytku i określanie ich przeznaczenia.

Poziom II

- ♦ Posługiwanie się podstawowymi narzędziami (nożyczki, temperówka, igła, młotek, wkręta, obcęgi) i materiałami (papier ścierny, klej, farba).

Poziom III

- ♦ Posługiwanie się wagą i zegarkiem.

MATERIAŁY

• Naturalne

Poziom III

- ♦ Dowiadywanie się o pochodzeniu przedmiotów wykonanych przez człowieka z surowców naturalnych (meble).

• Sztuczne

Poziom III

- ♦ Dowiadywanie się o pochodzeniu przedmiotów wykonanych przez człowieka z surowców sztucznych (świeca z parafiny).

ZJAWISKA FIZYCZNE I CHEMICZNE

• Optyka

Odkrywanie różnych zjawisk fizycznych poprzez branie udziału w zabawach badawczych:

Poziom I

- ♦ Źródła światła, cień.

Poziom II

- ♦ Odbicie (lustro).

Poziom III

- ♦ Rozszczepienie światła (pryzmat).

- **Mechanika**

Poziom I–II

- ◆ Badanie działania maszyn prostych (równia pochyła – zjeżdżalnia, blok – huśtawka, winda, dźwig).

Poziom III

- ◆ Poznawanie zasad działania maszyn prostych.

- **Elektryczność**

Poziom I

- ◆ Poznanie zabawek na baterie, określanie źródła zasilania, wymienianie baterii.

Poziom II

- ◆ Obserwowanie zjawiska elektryzowania poprzez doświadczenia z bursztynem, tworzywem sztucznym, zabawy z balonem, obserwowanie burzy.

Poziom III

- ◆ Poznawanie różnych źródeł energii elektrycznej (wiatraki, elektrownie wodne, baterie słoneczne, elektrownie na węgiel, elektrownie jądrowe).

- **Akustyka**

Poziom II

- ◆ Poznanie zjawisk akustycznych w trakcie mówienia przez tubę, mikrofon, głośnik.

Poziom III

- ◆ Rozumienie zjawiska echa.

- **Magnetyka**

Poziom II

- ◆ Inicjowanie doświadczeń z posługiwaniem się magnesem i elektromagnesem zasilanym z baterii (przyciąganie – odpychanie).

Poziom III

- ◆ Sprawdzanie, jakie zastosowanie ma magnes (busola, kompas).

- **Roztwory, zawiesiny**

Poziom II

- ◆ Badanie, które ciała rozpuszczają się i nie rozpuszczają się w wodzie.

Poziom III

- ◆ Badanie rozpuszczania i krystalizacji np. soli i cukru.

- **Pływanie i tonięcie przedmiotów**

Poziom I

- ◆ Badanie tonięcia i pływania przedmiotów w wodzie poprzez zabawy badawcze i doświadczenia.

Poziom II

- ◆ Sprawdzanie obecności powietrza w wodzie.

- **Przepuszczalność**

Poziom III

- ◆ Badanie przepuszczalności wody, powietrza przez tkaniny (kurtki zimowe i narciarskie, nieprzemakalne buty, „oddychająca odzież”).

URZĄDZENIA TECHNICZNE

- **Urządzenia**

Poziom I

- ◆ Przyglądanie się urządzeniom i maszynom ułatwiającym ludziom pracę (na budowie, w bankach, biurach, w sklepie).

Poziom II

- ◆ Rozumienie użyteczności mechanicznego i automatycznego sprzętu domowego.
- ◆ Oglądanie urządzeń i maszyn zasilanych energią elektryczną.
- ◆ Poznawanie urządzeń służących rozrywkom (gry komputerowe, automaty do gier).

Poziom III

- ◆ Poznawanie urządzeń elektrycznych dawnych i współczesnych (żelazko, pralka, lodówka, odkurzacz).
- ◆ Poznanie historii urządzeń, konstruowanie prostych urządzeń.
- ◆ Wyciąganie wniosków na temat zmian i udogodnień, jakie wniósł rozwój techniki.

- **Techniczne środki przekazu informacji**

Poziom I

- ◆ Korzystanie przy udziale dorosłych z takich urządzeń informacyjnych jak: telefon, radio, telewizor, komputer.

Poziom II

- ◆ Korzystanie z komputera, gier edukacyjnych, programów multimedialnych jako źródła informacji i doświadczeń.

Poziom III

- ◆ Gromadzenie informacji na temat historii sprzętów i urządzeń ułatwiających komunikowanie się i zdobywanie informacji (telewizor, radio, telefon, faks, komputer, internet, telefon komórkowy).
- ◆ Interesowanie się historią wybranych wynalazków związanych z komunikowaniem się (znaki dymne, tam-tamy, goniec, pocztylion).

- **Pojazdy i środki transportu**

Poziom I

- ◆ Obserwowanie ruchu drogowego w najbliższym otoczeniu.
- ◆ Obserwowanie pracy maszyn budowlanych.

Poziom II

- ◆ Nazywanie charakterystycznych i najczęściej spotykanych pojazdów.
- ◆ Opowiadanie o własnych doświadczeniach związanych z podróżowaniem.

- ♦ Poznawanie pojazdów poruszających się po lądzie, na wodzie i w powietrzu.
- ♦ Poznawanie specyfiki pojazdów takich jak karetka pogotowia, radiowóz, straż pożarna, pomoc drogowa, walce drogowe, koparki, dźwigi, spychacze drogowe.

Poziom III

- ♦ Zapoznajowanie się z przeznaczeniem i możliwościami środków komunikacji i transportu lądowego, wodnego i powietrznego.

DZIAŁANIA KONSTRUKCYJNO-TECHNICZNE

Poziom I

- ♦ Wznoszenie budowli z piasku i śniegu.
- ♦ Lepienie z gliny.
- ♦ Dostrzeganie funkcji koła w pojazdach.

Poziom II

- ♦ Wycinanie, wydzieranie, ugniatanie, darcie, nawarstwianie, składanie, rozcinanie, nacinanie, łączenie klejem papieru i tektury, posługiwanie się nożyczkami.

Poziom III

- ♦ Wykonywanie prac konstrukcyjnych według własnych pomysłów oraz instrukcji z papieru, kartonu, sznurka.

MAJSTERKOWANIE

Poziom I

- ♦ Wprawianie w ruch zabawek mechanicznych i elektrycznych.

Poziom II

- ♦ Montowanie zabawek, modeli z drewna, kartonu, tworzywa sztucznego. Nauka zaplatania warkoczy ze sznurków, koralików, miękkiego drutu.

Poziom III

- ♦ Wykonywanie prostych urządzeń (latarka).

ZAWODY

● **Współczesne i historyczne**

Poziom I

- ♦ Dostrzeganie użyteczności pracy z osób bliskiego otoczenia (pracy domowej rodziców, pomocy przedszkolnej, listonosza).

Poziom II

- ♦ Określanie podstawowych czynności i efektów pracy ludzi różnych zawodów.
- ♦ Narzędzia i charakterystyczny ubiór.
- ♦ Wykorzystywanie w zabawie doświadczeń zebranych w trakcie poznawania zawodów (zabawy tematyczne).

Poziom III

- ♦ Dokładniejsze poznawanie różnorodnych czynności pracowników przedszkola oraz wykonywanie niektórych łatwych prac wymagających poznania procesów przetwórczych (kiszzenie kapusty, wypieki).

URBANISTYKA

● Wsi

Poziom I

- ◆ Zwiedzanie najbliższej okolicy i nazywanie obiektów.

Poziom II–III

- ◆ Poznawanie przeznaczenia poszczególnych obiektów urbanistycznych (linie wysokiego napięcia, droga, dom, poczta, most, kładka, cmentarze wielu wyznań, kapliczka, kościół).

● Miasta

Poziom I

- ◆ Zwiedzanie najbliższej okolicy i nazywanie obiektów.

Poziom II–III

- ◆ Poznanie przeznaczenia obiektów urbanistycznych (wysokościowce, niska i wysoka zabudowa, wiadukt, tunel, autostrady, linie tramwajowe, trolejbusowe, pomniki, fontanny, cmentarze wielu wyznań, kościoły).

● Krajobraz przemysłowy

Poziom I

- ◆ Obserwowanie obiektów przemysłowych (kominy, fabryki).

Poziom II

- ◆ Poznawanie obiektów krajobrazu przemysłowego w najbliższej okolicy.

Poziom III

- ◆ Porównywanie krajobrazów przemysłowych z dwóch regionów Polski (np. Śląsk – własna okolica).

● Krajobraz naturalny

Poziom I

- ◆ Obserwowanie i nazywanie cech krajobrazu.

Poziom II

- ◆ Wyszukiwanie związków i zależności między obserwowanymi obiektami przyrodniczymi.

Poziom III

- ◆ Dostrzeganie i wyrażanie piękna i harmonii kształtów i form obserwowanych krajobrazów.

POLECANA LITERATURA

- James P., Thorpe N., *Dawne wynalazki*, Świat Książki, Warszawa 1997.
- Van Cleave J., *Astronomia dla każdego dziecka. 101 ciekawych doświadczeń*, WSiP, Warszawa 1994.
- Rurański J., *Dlaczego sól jest słona, czyli odpowiedzi na głupie pytania*, Warszawa 1992.

6. Treści edukacyjne dla dzieci sześcioletnich

Treści edukacyjne dla dzieci sześcioletnich, które będą realizowały obowiązek edukacyjny w przedszkolu w okresie przejściowym przed wdrożeniem reformy dotyczącej obniżenia wieku szkolnego dzieci.

Poznanie siebie jako osoby

WYGLĄD

- ◆ Dostrzeganie cech twarzy typowych dla wieku, np. dziecko, dorosły, osoba starsza.
- ◆ Poznanie zawodów związanych z pielęgnacją ciała człowieka: kosmetyczka, fryzjer, kosmolog, wizażystka, manikiurzystka, rehabilitant, lekarz.
- ◆ Nazywanie i poznanie zastosowania środków do pielęgnacji i higieny ciała.
- ◆ Poznanie określeń związanych z wyglądem i odkrywanie ich sensu, np. złotowłosa, płomienne włosy, albinos, rudy, krucze włosy, blond, szatyn, brunet, burza loków na głowie.
- ◆ Nabywanie umiejętności dbania o swoje ubranie, np. dobór i kolorystyka poszczególnych części ubrania, estetyka, czyszczenie.
- ◆ Kojarzenie nazw ludzi o różnych kolorach skóry z kontynentem lub krajem, z którego pochodzą (Afrykanin, Azjata, Aborygen, Europejczyk, Hindus, Egipcjanin, Lapończyk).

ZMYSŁY

● Zmysł wzroku

- ◆ Szeregowanie przedmiotów według wyżej wymienionych cech (duża ilość elementów w szeregu).
- ◆ Spostrzeganie i odwzorowywanie ruchów ludzkiego ciała i ruchów w przyrodzie w zależności od złożoności ruchu.
- ◆ Rozwijanie pamięci wzrokowej, np. zabawa „Memory” (wyszukiwanie w przestrzeni drugiego przedmiotu z pary, poziom trudności zależy od ilości par).
- ◆ Rozszerzanie słownictwa związanego z odbiorem i nazywaniem bodźców . Poznanie zawodów związanych z analizą wrażeń wzrokowych (fotograf, malarz, grafik, fryzjer).
- ◆ Wyodrębnianie symboli abstrakcyjnych, znaków, figur i grupowanie ich.

● Zmysł słuchu

- ◆ Odbieranie, nazywanie wrażeń słuchowych.
- ◆ Poznanie zawodów ludzi związanych ze zmysłem słuchu (stroiciel instrumentów muzycznych, muzyk, technik dźwięku).
- ◆ Nabywanie przekonania, że dźwięki istnieją, chociaż ich nie widać.
- ◆ Rozpoznawanie i przeliczanie dźwięków dochodzących z otoczenia, np. ile razy zakukała kukułka, ile grzmotów było słychać.

- ◆ Rozszerzanie słownictwa związanego z odbiorem i nazywaniem bodźców słuchowych.
- ◆ Opisywanie słyszanych dźwięków ma pomocą porównań, np. deszcz leje jak z cebra.

● **Zmysł węchu**

- ◆ Wąchanie, porównywanie, opisywanie i nazywanie źródeł zapachów.
- ◆ Organizowanie środowiska do doświadczania, np. jeden dzień w tygodniu na zapach (kwiatowy wtorek) lub cały tydzień na jeden zapach (łąkowy tydzień).
- ◆ Kojarzenie zapachu z miejscem, osobą, sytuacją (w zależności od doświadczeń bliższych i dalszych).
- ◆ Kształtowanie pojęć: zapach miły, przyjemny, świeży, duszący, cuchnący.
- ◆ Opisywanie zapachów ma pomocą porównań, np. pachnie jak wiosenny poranek.

● **Zmysł smaku**

- ◆ Porównywanie i nazywanie smaków owoców, nasion, korzeni, liści jadalnych, ziół.
- ◆ Organizowanie środowiska do doświadczania, np. jeden dzień w tygodniu na smak (słodki poniedziałek) lub cały tydzień na jeden smak (gorzki tydzień).
- ◆ Kojarzenie smaku z miejscem, osobą, sytuacją (w zależności od doświadczeń bliższych i dalszych).
- ◆ Rozszerzanie słownictwa związanego z odbiorem i nazywaniem bodźców smakowych.
- ◆ Poznawanie zawodów związanych z analizą wrażeń smakowych (kiper, tester, kucharz).

● **Zmysł dotyku**

- ◆ Doskonalenie zmysłu poprzez odbieranie, nazywanie wrażeń dotykowych.
- ◆ Nazywanie wrażeń odbieranych poprzez chodzenie po żwirze, kamieniach, śniegu, lodzie, trawie, wodzie, błocie.
- ◆ Dobieranie w pary lub rozpoznawanie dotykiem przedmiotów ze względu na określone cechy (duża ilość przedmiotów). Dobieranie ich w pary z użyciem przepaski na oczy.
- ◆ Doświadczanie i odwzajemnianie dotyku, np. podawanie ręki, głaskanie, dotknięcie, muśnięcie, masowanie, stuknięcie (lekkie i mocne).
- ◆ Nabywanie przekonania, że dotyk może sprawić przykrość i przyjemność.
- ◆ Nabywanie przekonania, że przedmioty istnieją, mimo że nie zawsze je widać.
- ◆ Poznawanie zawodów związanych z analizą wrażeń dotykowych (chirurg, rzeźbiarz).

CECHY CZŁOWIEKA I JEGO CHARAKTER

● **Cechy i zachowanie człowieka**

Różnice między ludźmi wynikające z płci, rasy, wieku, stanu zdrowia i doświadczenia

- ◆ Dostrzeganie cech charakteru i zachowania ludzi w różnym wieku (dziecko, młodzież, dorośli).
- ◆ Próby definiowania zachowań osób różniących się wiekiem, rasą, płcią, stanem zdrowia.
- ◆ Aranżowanie sytuacji wzbogacających doświadczenia, np. spotkanie w windzie, zakupy w sklepie, wycieczka, spacer, zabawy na powietrzu, korzystanie z komputera, telefonu komórkowego, zabawy dramatyczne i scenki sytuacyjne, zabawy z aparatem fotograficznym.

EMOCJE I UCZUCIA

- **Emocje akceptowane i nieakceptowane społecznie**
- ◆ Dostrzeganie związku między wykonywaną czynnością a swoimi uczuciami i emocjami, np. jestem zadowolony, bo gram w piłkę.
- ◆ Uczenie się sposobów radzenia sobie z emocjami oraz właściwego reagowania na przejawy zachowań innych, np. utożsamianie się z bohaterami opowiadań, analiza zachowań bohaterów utworów literackich.

POTENCJAŁ ROZWOJOWY

- **Zdolności, talenty, mocne strony, trudności, wyobrażenia, upodobania, zainteresowania, marzenia**
- ◆ Podejmowanie nowych wyzwań.
- ◆ Ponoszenie odpowiedzialności za własne decyzje.
- ◆ Zachęcanie innych do rozwijania zdolności.
- ◆ Okazywanie pomocy innym w pokonywaniu trudności.
- ◆ Dostrzeganie oryginalnych rozwiązań własnych i innych osób podczas zadań.
- ◆ Dostrzeganie przydatności talentów w życiu społecznym.
- ◆ Rozumienie, że zdolności świadczą o odrębności jednostki.
- ◆ Planowanie realizacji własnych marzeń.
- ◆ Dostrzeganie własnej przydatności w bliższym i dalszym środowisku.

Doświadczenie samodzielności

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI DNIA CODZIENNEGO

- **Czynności samoobsługowe, odżywianie**
- ◆ Samodzielne przygotowywanie niewielkich posiłków.
- ◆ Poprawne korzystanie z łyżki, łyżeczki, widelca, noża, łyżki wazowej.
- ◆ Przestrzeganie zasad dotyczących zachowania się przy stole podczas spożywania posiłków.
- ◆ Rozumienie potrzeby zachowania umiaru w jedzeniu, nie tylko słodczy.
- ◆ Zdawanie sobie sprawy z konieczności mycia owoców i warzyw przed spożyciem.
- ◆ Unikanie picia wody z niepewnego źródła.
- **Korzystanie ze świeżego powietrza**
- ◆ Przewidywanie skutków postępowania niezgodnego z zasadami bezpieczeństwa.
- ◆ Samodzielne przeciwdziałanie marznieniu oraz przegrzaniu.
- **Czystość osobista**
- ◆ Rozumienie znaczenia czystości ciała i konieczności zmiany bielizny osobistej i odzieży.
- ◆ Czyszczenie ubrań szczotką. Wycieranie i czyszczenie butów.
- **Higiena narządów zmysłowych i układu nerwowego**
- ◆ Wybieranie do zabawy i pracy jasnych, czystych i spokojnych miejsc.
- ◆ Rozumienie konieczności chronienia miejsc skaleczonych przed zabrudzeniem.
- ◆ Panowanie nad sobą podczas odczuwania lekkiego bólu, np. opatrywania skaleczeń.

- **Ubieranie i rozbieranie się**

- ◆ Radzenie sobie z różnymi rodzajami zapieć. Wiązanie sznurówek na kokardkę.
- ◆ Samodzielne dobieranie stroju w sytuacjach powtarzalnych.
- ◆ Utrzymywanie porządku na półce z ubraniami w szatni.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI SPOŁECZNEJ

- **Czynności gospodarczo-porządkowe**

- ◆ Samodzielne przygotowywanie narzędzi i planowanie czynności podczas prac gospodarczych, np. w ogrodzie.
- ◆ Nabywanie umiejętności utrzymywania porządku w miejscach przebywania – przy stole, w kącikach zainteresowań, łazience, szatni.

- **Praca na rzecz innych**

- ◆ Grabienie liści w ogrodzie.
- ◆ Odmiatanie śniegu na ścieżkach.
- ◆ Uprawianie grządek warzywnych i rabatki kwiatowych.
- ◆ Pomoc w przygotowywaniu materiałów do zajęć dydaktycznych.
- ◆ Odpowiedzialne pełnienie dyżurów.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI ORGANIZACYJNEJ

- **Samodzielne organizowanie czasu, miejsca, przebiegu, realizacji zadania, uzyskanie efektu działania i przyjmowania ról**

- ◆ Świadome dokonywanie wyborów (narzędzia, pomocy, materiału, przyrządu) na miarę własnego rozwoju i przyjmowanie wybranych ról, np. kolegi, przyjaciela, brata, siostry, wnuczka.
- ◆ Dostrzeganie zależności między dokonywanym wyborem a efektem własnych działań, np. Wybrałem dyżur w łazience, ponieważ lubię ścierać podłogę i dostałem pochwałę.

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI W OCENIE

- **Ocena zachowania własnego i zachowania innych**

- ◆ Dokonywanie ocen własnego zachowania i zaangażowania w realizację zadania, np. po zajęciach zorganizowanych (dużo się nauczyłem, ponieważ..., umiem, ponieważ...).
- ◆ Formułowanie oceny własnej pracy podczas pełnionych dyżurów.
- ◆ Formułowanie oceny postępowania innych w sytuacjach wspólnych zadań i sytuacjach konfliktowych z własnego punktu widzenia, np. gdybym ja miał to zrobić, to...

DOŚWIADCZANIE SAMODZIELNOŚCI W ZADANIU

- **Samodzielne wywiązywanie się z zadania**

- ◆ Nabywanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, np. Rozwiąż rebus. Jeżeli sobie nie poradzisz, sprawdź w książce. Wybrałeś zmiatanie podłogi. Jeśli nie wiesz, jak prawidłowo wykonać to zadanie, tutaj masz instrukcję obrazkową. Jeśli sobie nie poradzisz, zwróć się do kolegi lub przyjdź do mnie.

- ♦ Szukanie sposobów wykonywania zadań bez pomocy dorosłych.
- ♦ Nabywanie świadomości, że dorosły jest zawsze gotowy pomóc w trudnych sytuacjach.

Odkrywanie znaczenia zdrowia, ruchu, higieny i bezpiecznego zachowania się

ZDROWIE

- **Wiedza na temat zdrowia**
 - ♦ Rozróżnianie pojęć: zdrowie i choroba.
 - ♦ Poznanie przyczyn niektórych chorób, jak grypa, przeziębienie, alergia.
 - ♦ Podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie chorobom.
 - ♦ Rozumienie znaczenia hartowania organizmu poprzez codzienne przebywanie na powietrzu w każdej porze roku.
 - ♦ Samodzielne wybieranie sposobu odpoczynku i miejsca odpoczynku.
 - ♦ Rozumienie znaczenia uregulowanego rozkładu dnia dla zdrowia organizmu i dbania o zdrowie osób z rodziny, np. rodzeństwo, seniorzy rodu.
- **Profilaktyka**
 - ♦ Rozumienie znaczenia profilaktyki, np. kontrolne wizyty u lekarza lub stomatologa.
 - ♦ Rozumienie znaczenia szczepień ochronnych i zaleceń lekarzy w przypadku chorób przewlekłych, np. alergii, astmy, cukrzycy.
- **Zdrowe i racjonalne odżywianie**
 - ♦ Świadome zjadanie pokarmów niezbędnych dla zdrowia, np. warzywa, owoce, kasza.
 - ♦ Rozumienie znaczenia powstrzymywania się przed spożyciem niektórych produktów.
 - ♦ Przestrzeganie zakazu spożywania produktów nieznanej pochodzenia.

AKTYWNOŚĆ RUCHOWA

- **Postawa ciała, duża motoryka, mała motoryka**
 - ♦ Uczestniczenie w ćwiczeniach porannych i ćwiczeniach gimnastycznych w zależności od sprawności dzieci i stopnia trudności ćwiczeń.
 - ♦ Uczestniczenie w ćwiczeniach korekcyjnych prowadzonych przez nauczyciela.
 - ♦ Uczestniczenie w zabawach i ćwiczeniach na wyczuwanie swoich rąk, dłoni, palców.
 - ♦ Codzienne wykonywanie „gimnastyki” oczu.
 - ♦ Wykorzystanie w ciągu dnia ćwiczeń porannych i gimnastycznych: kształtujących postawę, dużych grup mięśniowych, orientacyjno-porządkowych, bieżnych, w chodzeniu i bieganiu, z elementami skoku i podskoku, równoważnych, na czworakach, z elementami mocowania i pełzania, z elementami rzutu, chwytu, celowania, toczenia i noszenia, z elementami wspinania się i zstępowania, uspokajających i relaksacyjnych, na śniegu, lodzie i w wodzie.
 - ♦ Odbywanie spacerów, wycieczek, zabaw i gier ruchowych w terenie z elementami chowania się, tropienia, podchodów i łatwych zwiadów.
 - ♦ Podejmowanie swobodnych zabaw w ogrodzie z użyciem wybranych przyborów (piłki, skakanki, łopatk). Próby jazdy na rowerach, hulajnogach.

- ◆ Wzmacnianie układu kostnego, oddechowego i układu krążenia przez proste ćwiczenia izometryczne i oddechowe.
- ◆ Udział w sztafetach, slalomach, biegach z przeszkodami.
- ◆ Uczestniczenie w ćwiczeniach gimnastycznych z wykorzystaniem np. elementów aerobiku, metody stretchingu oraz masażu i automasażu rozluźniającego.
- ◆ Uczestniczenie w ćwiczeniach gimnastycznych np. metodą stacyjną. Pokonywanie toru przeszkód w sali i w terenie, w grach sportowych oraz przestrzeganie wcześniej ustalonych reguł obowiązujących podczas przebiegu ćwiczeń czy zabaw.
- **Aktywność odtwórcza**
 - ◆ Systematyczny udział w zabawach ruchowych i ćwiczeniach prowadzonych metodami zadaniowymi (np. metoda obwodu stacyjnego, zabawowo-naśladowcza), rytmicznych, naśladowczych, pantomimicznych, z towarzyszeniem dźwięku.
- **Aktywność twórcza**
 - ◆ Posługiwanie się pomysłowością i wyobraźnią wyrażoną w swobodnym ruchu poprzez wykorzystanie metody gimnastycznych i gimnastyczno-muzycznych zadań twórczych R. Labana, A. M. Kniessów, C. Orffa pozwalających na wyrażenie własnej indywidualności.

Taniec i ruch sceniczny

- ◆ Wykonywanie tańców ludowych, narodowych i nauka tańców etnicznych.

HIGIENA I NAWYKI HIGIENICZNE

- **Higiena słuchu**
 - ◆ Troska o higienę słuchu.
- **Higiena wzroku**
 - ◆ Poznawanie zasad higieny wzroku poprzez spotkanie z okulistą.
- **Higiena jamy ustnej**
 - ◆ Poznawanie zasad higieny jamy ustnej poprzez spotkanie ze stomatologiem i ortodontą.
- **Higiena rąk i innych części ciała**
 - ◆ Rozumienie potrzeby stosowania przyborów toaletowych podczas mycia.
 - ◆ Rozumienie znaczenia higieny dla zdrowia.
- **Higiena ubrania**
 - ◆ Rozumienie znaczenia estetycznego wyglądu.
- **Higiena miejsca pracy**
 - ◆ Unikanie miejsc zakurzonych i brudnych.

BUDOWA CIAŁA

- **Funkcje podstawowych organów**
 - ◆ Rozumienie znaczenia poszczególnych układów i narządów dla życia i funkcjonowania człowieka.

- ♦ Poznanie nazw niektórych specjalności lekarskich związanych z poznawanym układem czy narządem.
- ♦ Zainteresowanie profilaktyką (np. gimnastyka korekcyjna, zdrowe odżywianie) uszkodzeń lub chorób poznanych układów i narządów ciała człowieka.

ZASADY BEZPIECZEŃSTWA

• Szkodliwość mediów

- ♦ Racjonalne korzystanie z mediów.
- ♦ Rozumienie wpływu długotrwałego kontaktu z telewizorem lub komputerem na dolegliwości: narządu wzroku, układu mięśniowo-szkieletowego, psychosomatyczne (alergie, bezsenność, zmęczenie, bóle głowy), psychiczne (rozdrażnienie, pobudzenie, niepokój, kłopoty z koncentracją uwagi, trudności w zapamiętywaniu).
- ♦ Zgłaszanie dorosłym zagrożeń podczas korzystania ze stron internetowych, komunikatorów, gier komputerowych.
- ♦ Rozumienie znaczenia reklamy jako środka manipulacji konsumentem.

• Szkodliwe zabawki i narzędzia

- ♦ Zgłaszanie nauczycielowi niebezpiecznych zabawek i urządzeń w ogrodzie przedszkolnym.
- ♦ Przestrzeganie młodszych kolegów przed niewłaściwym korzystaniem z urządzeń.

• Niebezpieczne urządzenia

- ♦ Motywowanie do przestrzegania młodszych kolegów przed niebezpieczeństwem związanym z urządzeniami elektrycznymi.
- ♦ Uświadamianie dzieciom niebezpieczeństwa i zagrożeń związanych z pracami polowymi, szczególnie w czasie żniw.

• Groźne spotkania z nieznanym

- ♦ Informowanie nauczyciela o pojawieniu się osób nieznanych w środowisku dzieci, np. na placu zabaw.
- ♦ Zaznajamianie się z zasadami obowiązującymi podczas zagubienia się w tłumie.
- ♦ Zapamiętanie własnego nazwiska i imienia, adresu, numeru telefonu osoby bliskiej.

• Niebezpieczeństwa ulicy

- ♦ Rozumienie i przestrzeganie zasad ruchu drogowego.
- ♦ Rozumienie znaczenia sygnalizacji dla kierujących pojazdami.
- ♦ Poznanie sygnałów nadawanych przez policjanta kierującego ruchem.
- ♦ Poznanie miejsc szczególnie niebezpiecznych: skrzyżowania, torowiska tramwajowe, przejazdy kolejowe z zaporami i bez zapór, linie wysokiego napięcia.
- ♦ Poznanie zasad korzystania ze środków komunikacji publicznej i nazywanie znaków drogowych zakazu i nakazu.

• Szkodliwe produkty i środki chemiczne

- ♦ Rozumienie znaczenia sprawdzania na opakowaniach daty przydatności produktów do spożycia.

- **Zakazane zabawy**

- ◆ Próby oceniania własnych zachowań oraz zachowań innych pod względem bezpieczeństwa.
- ◆ Dostrzeganie zagrożeń wynikających z niewłaściwej jazdy na sankach, wrotkach, łyżworolkach, rowerze, np. czepianie się pojazdów, zjeżdżanie z górki w pobliżu jezdni.

REKREACJA

- **Wypoczynek**

- ◆ Rozumienie pojęcia zmęczenia i konieczności odpoczynku.
- ◆ Poznawanie form aktywnego spędzania wolnego czasu w przedszkolu i w domu.

- **Sport**

- ◆ Rozumienie zasad wybranych dyscyplin sportowych.
- ◆ Rozumienie i przestrzeganie zasady „fair play” podczas wspólnych zabaw.

Poznawanie i rozumienie świata przyrody

KOSMOS

- **Gwiazdozbiory**

- ◆ Poznawanie roli człowieka w kosmosie.
- ◆ Wzbogacenie słownictwa o nazwy: planeta, orbita, gwiazda.
- ◆ Gromadzenie książek o kosmosie, planetach, gwiazdozbiorach.

- **Układ Słoneczny**

- ◆ Dostrzeganie zależności pomiędzy zjawiskami na Ziemi a położeniem Słońca, Księżyca i Ziemi względem siebie (strefy klimatyczne: klimat zimny , umiarkowany i gorący; zegar słoneczny; cień; przypyły i odpływy; rozwój roślin).
- ◆ Poprowadzenie kalendarza pogody.
- ◆ Zdobywanie pierwszych doświadczeń geograficznych poprzez kontakt z globusami, mapami.
- ◆ Rozumienie znaczenia Słońca dla istnienia i rozwoju życia na Ziemi.

ZIEMIA

- **Budowa Ziemi**

- ◆ Obserwowanie powierzchni Ziemi – odkrywanie elementów tej powierzchni: morze, góry, krainy geograficzne, rzeki, jeziora, lasy, łąki.
- ◆ Umożliwienie dzieciom korzystania z globusów i map, np. hipsometrycznej, województw swojego miasta – poznawanie dzielnic.
- ◆ Poznawanie badaczy Ziemi, np. Krzysztof Kolumb, Mikołaj Kopernik.

- **Ogień**

- ◆ Dostrzeganie zależności między ogniem a rozwojem kultury i techniki (wytwarzanie narzędzi, odkrycie nowych form odżywiania, ceramika, metalurgia, szkło).

- **Powietrze**

- ◆ Dostrzeganie zależności między wykorzystaniem przez człowieka powietrza a rozwojem techniki, np. poduszka powietrzna, żeglarstwo, windsurfing, paralotnie, balony poduszkowce.

- **Woda**

- ◆ Dostrzeganie zależności między wykorzystaniem przez człowieka wody a rozwojem cywilizacji (rolnictwo, technika – młyny wodne, przemysł chemiczny – szampony, płyny do kąpieli, przemysł spożywczy – lody, soki, zupy).
- ◆ Wyjaśnienie przyczyn powstawania błyskawic.
- ◆ Znaczenie i budowa piorunochronu.
- ◆ Badanie właściwości śniegu.
- ◆ Prowadzenie doświadczeń typu: topnienie śniegu, zamarzanie wody , pływanie lodu w wodzie, suszenie mokrych ubrań na mrozie.
- ◆ Akcentowanie niebezpieczeństw lawin podczas wędrówek po górach.
- ◆ Zabawy z wodą: wysyłanie poczty w butelce.

- **Ziemia jako gleba**

- ◆ Uświadomienie zależności między rodzajem gleby a jej urodzajnością (doświadczenia, eksperymenty, hodowle).
- ◆ Badanie cech i rodzajów gleby , skał i minerałów w „laboratorium doświadczalnym” zorganizowanym przez nauczyciela i dzieci.
- ◆ Podejmowanie samodzielnych działań badawczych dzieci zainspirowanych zorganizowanym środowiskiem.

- **Zjawiska atmosferyczne**

- ◆ Prowadzenie obserwacji zjawisk atmosferycznych i próby uchwycenia zależności w przyrodzie, np. susza – brak deszczu, ulewa – kałuże.
- ◆ Opisywanie charakterystycznych zjawisk w różnych strefach klimatycznych, np. monsuny, deszcze zenitalne, tornada w oparciu o fragmenty filmów i rozmów z rodzicami.

- **Flora i fauna w ekosystemach**

- ◆ Poznawanie, wyodrębnianie, nazywanie ekosystemów dalszych: morze, góry , ocean, pustynia, tundra, sawanna.
- ◆ Tworzenie galerii słów: staw, las, łąka, pole, pastwisko itd.

- **Człowiek jako opiekun i niszczyciel przyrody**

- ◆ Poznanie funkcjonowania gospodarstwa agroturystycznego.
- ◆ Rozumienie pojęcia: rośliny chronione. Poznanie wybranych gatunków roślin.

- **Ochrona środowiska**

- ◆ Udział w akcjach „Sprzątanie Świata”, „Święto Ziemi”.
- ◆ Wyciąganie wniosków i ustalanie sposobów na ograniczenie zanieczyszczenia.

FAUNA

- **Poznawanie fauny, fauna a pory roku**

- ◆ Porównywanie wyglądu zwierząt dorosłych i ich potomstwa i wykazywanie różnic w ich zachowaniu.
- ◆ Próby definiowania i tworzenia uogólnień (cykliczność zachowań: przyloty i odloty , zmiana upierzenia, przygotowanie do zimy, cykle rozwojowe).

- ◆ Poznanie wybranych gatunków roślin i zwierząt żyjących w różnych strefach klimatycznych.
 - Wiosna – przylot ptaków (pierwszy zwiastun: pliszka siwa w lutym), odlot ptaków (np. gil), zakładanie gniazd, budzenie się zwierząt (niedźwiedzia, żaby, jaszczurki), linienie zwierząt, wzmożona aktywność (saren, zajęcy, owadów), narodziny młodych (szczenięta, cieleta, kurczęta), wykluwanie się ptaków w gniazdach, opiekowanie się potomstwem, przemiany niektórych zwierząt (np. żaby, motyla, chrabąszcza).
 - Lato – wyróżnianie charakterystycznych cech zwierząt, budowa, odżywianie, poruszanie się, funkcje poszczególnych części ciała zwierząt hodowlanych (pies, kot, koń, owca, królik, kura, kaczka, gęś) i dziko żyjących w Polsce w różnych ekosystemach.
 - Jesień – zmiana barwy sierści i upierzenia, odloty ptaków (np. bociany, żurawie), przeloty i przyloty (np. gil, wrony), gromadzenie pożywienia (wiewiórka), hibernacja (niedźwiedź, nietoperz, żaba, pszczoła).
 - Zima – aktywne życie zwierząt (sarny, bobry, rysie, wilk), poszukiwanie pożywienia przygotowanego przez ludzi w karmniku i paśniku (sikorka, wróbel, gil, sarna, dzik, jelen), sen zimowy (owady, ryby, gady, niektóre ssaki, np. niedźwiedź, jeż).
- ◆ Poznawanie fauny niedostępnej bezpośredniemu poznaniu poprzez filmy i programy komputerowe, obrazki, fotografie, atlasy, albumy.
- ◆ Budowa ptaka, łańcuch pokarmowy.
- ◆ Układanie i opowiadanie historyjek obrazkowych ukazujących cykle rozwojowe zwierząt, np. konia.
- ◆ Poznawanie charakterystycznych cech zwierząt (mięczaki – bez kości, miękkie ciało; skorupiaki – skorupa ochraniająca ciało; owady – sześć par odnóży, dwie pary skrzydeł; płazy – zmiennocieplność; ryby – skrzelą, płetwy; gady – jajorodne; ptaki – upierzenie, skrzydła, kości pneumatyczne; ssaki – ssanie pokarmu matki, stałocieplność).
- **Zawody związane ze zwierzętami**
- ◆ Poznawanie czynności ludzi wobec zwierząt uwarunkowanych zmianami pór roku, np. zabezpieczenie niektórych zwierząt przed zimą (ocieplenie budy psa, dokarmianie zwierząt dziko żyjących przez leśników, myśliwych i rolników).
- **Hodowle zwierząt**
- ◆ Określanie warunków niezbędnych do życia wszystkich organizmów żywych.
- ◆ W miarę możliwości rozwijanie umiejętności obserwowania i tropienia zwierząt bez ich płoszenia oraz odnajdowania i rozpoznawania śladów na ziemi i śniegu.
- **Pojęcia przyrodnicze**
- ◆ Poznawanie pojęć przyrodniczych: ssaki, owady, płazy, gady, ryby, zwierzęta hodowlane, zwierzęta udomowione, dinozaury.
- **Ciekawostki przyrodnicze**
- ◆ Wyszukiwanie informacji o zwierzętach prowadzących nocny tryb życia. Uświadamianie związku nocnego trybu życia z niektórymi elementami budowy ciała, np. nietoperz – echolokacja, sowa – bezszelestny lot, doskonały wzrok.
- ◆ Poznawanie zwierząt o nietypowym wyglądzie, trybie życia, sposobie odżywiania się, np. kangur, dziobak, waran, salamandra, kameleon.

FLORA

- **Poznanie flory, flora a pory roku**

- ◆ Wyróżnianie części jadalnych drzew, krzewów, roślin zielnych. Odkrycie drogą doświadczeń i eksperymentów funkcji poszczególnych części roślin. Tworzenie galerii słów: krzewy, drzewa.
- ◆ Rozpoznawanie i nazywanie kilku gatunków grzybów zaobserwowanych na wycieczce.
- ◆ Poszukiwanie informacji w różnych źródłach wiedzy.
- ◆ Samodzielne zakładanie i prowadzenie doświadczalnych hodowli własnych roślin (jedna roślina na jedno dziecko) wzbogacających wiedzę dzieci o życiu i potrzebach roślin (uprawa, pielęgnacja, obserwacja, uogólnianie, wnioskowanie).
- ◆ Robienie przetworów na zimę: kwaszenie kapusty, ogórków; smażenie konfitur, gotowanie kompotów.
- ◆ Uogólnianie i wnioskowanie na temat zależności między roślinami a owadami poprzez doświadczanie i eksperymentowanie.
- ◆ Tworzenie galerii słów: zioła lecznicze.

- **Kącik przyrody**

- ◆ Prowadzenie kącików przyrody z uwzględnieniem pór roku.
- ◆ Porządkowanie i segregowanie zbiorów. Tworzenie uogólnień.

- **Historia roślin**

- ◆ Prześledzenie w oparciu o encyklopedię dla dzieci ciekawej historii rozwoju roślin od nagozależkowych do okrytozależkowych (np. Gdy na Ziemi nie było kwiatów.).

- **Rośliny ogrodu botanicznego**

- ◆ Poznanie flory niedostępnej bezpośredniemu poznaniu poprzez wycieczki do cieplarni, ogrodu botanicznego, arboretum, filmy i programy komputerowe. Roślinność: pustyni, sawanny, tundry.

- **Zawody związane z roślinami**

- ◆ Uświadomienie wykorzystania roślin, np. miododajnych, oleistych, leczniczych, włókniстых przez człowieka.

- **Pojęcia przyrodnicze**

- ◆ Poznanie i precyzowanie pojęć przyrodniczych: drzewa liściaste, drzewa iglaste, rośliny: doniczkowe, cebulowe, warzywne, owoce, nasiona, kwiat, zioła, sad.

- **Ciekawostki przyrodnicze**

- ◆ Poznanie przyczyn zmiany koloru (np. Dlaczego liście odbarwiają się na żółto i czerwono?) i opadania liści (np. Dlaczego drzewo powoli gubi liście?).
- ◆ Poznanie roślin o nietypowym wyglądzie, trybie życia, sposobie odżywiania się, zastosowaniu: roślinka, mimoza, dzbanecznik, len, słonecznik.
- ◆ Interesowanie się gatunkami kopalnymi: skrzypy, paprocie i widłaki.

Poznanie środowiska społecznego

ADAPTACJA

- **Do nowości**
 - ◆ Dostosowywanie się do nowego rytmu dnia i obowiązujących zasad i norm społecznych.
- **Do środowiska społecznego**
 - ◆ Odczuwanie bezpieczeństwa i akceptacji w kontaktach z otoczeniem społecznym.
- **Do ról społecznych**
 - ◆ Samodzielne przyjmowanie roli opiekuna młodszego lub nowego dziecka w grupie.
- **Do środowiska przyrodniczego i technicznego**
 - ◆ Samodzielne korzystanie ze środowiska przedszkolnego w miarę swoich potrzeb.

STRUKTURA I WIĘZI RODZINNE

- **Stopień pokrewieństwa**
 - ◆ Poznanie historii własnej rodziny.
 - ◆ Tworzenie drzewa genealogicznego.
 - ◆ Projektowanie herbu rodziny z uwzględnieniem szczególnych zainteresowań, nietypowych zawodów lub funkcji pełnionych przez członków rodziny.
- **Kontakty z rodzicami**
 - ◆ Poznanie i określanie zawodów rodziców oraz funkcji zawodowych.
 - ◆ Rozumienie społecznego znaczenia pracy rodziców.
 - ◆ Określanie miejsca pracy rodziców, np. tata jest ekonomistą, pracuje w...
 - ◆ Układanie opowiadań o swojej rodzinie i jej członkach, wykonywanie dla nich upominków i niespodzianek.
- **Kontakty ze starszymi członkami rodziny**
 - ◆ Poznanie historii rodziny i regionu podczas rozmów z dziadkami.
 - ◆ Pamiętanie o ważnych świętach starszych osób w rodzinie.
 - ◆ Rozumienie specyficznej roli dziadków w rodzinie (twórcy atmosfery w rodzinie, przekaziele mądrości, rodowodu rodziny).
 - ◆ Rozumienie roli i pozycji osób starszych w społeczeństwie, np. osoby przekazujące obyczaje, tradycje, historię rodziny i regionu, dziedzictwo kulturowe i religijne.
 - ◆ Budowanie więzi międzypokoleniowej i szacunku dla odmienności.
 - ◆ Poznanie różnic kulturowych między pokoleniami, np. „stare słowa”, gusta kulinarne, ubrania różnych pokoleń. Poznanie tradycji przekazywanych przez ludzi starszych.
 - ◆ Poznanie problemów starości i sposobów pomocy ludziom w podeszłym wieku.
 - ◆ Poszukiwanie odpowiedzi na ważne pytania poprzez kontakt z ludźmi starszymi, np. Jak nauczyć się cierpliwości? Co to jest odwaga? Jak można poznać ludzi z dobrym sercem? Kiedy dziadkowie odczuwają samotność?
- **Kontakty z rodzeństwem**
 - ◆ Respektowanie prawa rodzeństwa do odrabiania lekcji w spokoju.

- ◆ Podejmowanie zgodnej zabawy z rodzeństwem.
- ◆ Nabywanie umiejętności okazywania sobie miłości i przywiązania w różnych sytuacjach.

KULTURA RODZINY

● **Formy zachowania**

- ◆ Słuchanie wierszy i treści opowiadań, bajek ukazujących przykłady zachowań w rodzinie, np. *Dwie Dorotki*, *Muminki*, *Jaś i Małgosia*, *Kopciuszek*.
- ◆ Próby oceny zachowań członków rodziny; rozumienie motywów postępowania.

● **Zwyczaje, tradycje, religia**

- ◆ Poznawanie zwyczajów i ich historii w rodzinie.
- ◆ Poznawanie wiary i zwyczajów dziadków.
- ◆ Interesowanie się zwyczajami i sposobami świętowania w innych rodzinach.

● **Czas wolny**

- ◆ Poznawanie zainteresowań i hobby członków rodziny.
- ◆ Proponowanie sposobów spędzania czasu z dziadkami, np. majsterkowanie, spacer , gotowanie, prace plastyczno-konstrukcyjne, gry komputerowe, czytanie książek.
- ◆ Wspólne uczestniczenie z rodzicami i rodzeństwem w różnych formach rekreacji.
- ◆ Porównywanie sposobów spędzania czasu wolnego przez różnych członków rodziny (rodzeństwo, rodzice, dziadkowie).

● **Obowiązki**

- ◆ Samodzielne wykonywanie niektórych prac domowych, np. podlewanie kwiatów, ścieranie kurzu, odkurzanie.
- ◆ Współudział w planowaniu i przygotowywaniu uroczystości rodzinnych.
- ◆ Przekazywanie rodzicom informacji otrzymanych od nauczyciela.
- ◆ Opiekowanie się zwierzętami w domu.

● **Kultura stołu**

- ◆ Rozumienie znaczenia wspólnego spożywania posiłku dla nawiązywania więzi między członkami rodziny.
- ◆ Poznawanie potraw podawanych podczas uroczystości rodzinnych i świąt religijnych.
- ◆ Poznawanie gustów kulinarnych poszczególnych członków rodziny podczas prowadzonych rozmów.
- ◆ Poznawanie potraw związanych z tradycją lub zwyczajami rodziny.

● **Miejsce zamieszkania**

- ◆ Wskazywanie na mapie swojego miejsca zamieszkania.
- ◆ Rozumienie określeń: miasto, wieś, dzielnica, ulica, dom, mieszkanie.

● **Warunki lokalowe**

- ◆ Projektowanie własnego domu lub mieszkania.
- ◆ Realizacja projektu z klocków i innych materiałów.

- **Urządzenie wnętrza**
- ◆ Poznawanie zasad urządzania pomieszczeń ze względu na pełnioną funkcję, np. Co powinno znaleźć się w sypialni, w garażu, spiżarni?
- ◆ Zwracanie uwagi na estetykę wnętrza, znaczenie elementów dekoracyjnych w projektowaniu pomieszczeń.

RELACJE SPOŁECZNE

- **Relacje w grupie przedszkolnej**
- ◆ Powstrzymywanie się od zachowań agresywnych w stosunku do otoczenia.
- ◆ Dyskutowanie, negocjowanie i branie pod uwagę potrzeb innych.
- **Konflikty**
- ◆ Próby radzenia sobie z dokuczaniem poprzez zachowania prospołeczne typu: Przestań, proszę.
- ◆ Odrzucanie zachowań agresywnych lub wycofujących się podczas dokuczania.
- ◆ Zgłaszanie problemu dorosłemu.
- **Akceptacja potrzeb innych i zachowania empatyczne**
- ◆ Dostarczanie i rozumienie potrzeb rówieśników z defektami rozwojowymi, chorych bądź niepełnosprawnych. Próby dzielenia się z innymi np. słodyczami, zabawką.
- **Kompromis**
- ◆ Próby radzenia sobie z przegraną np. w grach: Może następnym razem mi się uda? Nie wszyscy mogą wygrać.
- ◆ Próby radzenia sobie z odmową np. kolegi w zabawie lub czekaniem na swoją kolej.
- **Kultura bycia**
- ◆ Nabywanie umiejętności reakcji typu: Przepraszam, w czym mogę pomóc?
- **Współpraca i współdziałanie**
- ◆ Pełnienie roli gospodarza wobec gości odwiedzających przedszkole.
- ◆ Podejmowanie prostych prac na rzecz najbliższego środowiska społecznego.
- **Relacje sąsiedzkie**
- ◆ Rozumienie znaczenia dobrosąsiedzkich relacji.

STRUKTURA SPOŁECZEŃSTWA

- **Przedstawiciele władzy państwowej**
- ◆ Zapoznanie z działalnością urzędu gminy, miasta.
- ◆ Zapoznanie z miejscowymi instytucjami użyteczności społecznej (szkoła, ośrodek zdrowia, apteka, poczta, posterunek policji, straż pożarna).
- ◆ Rozumienie znaczenia funkcjonowania zakładów produkcyjnych i przemysłowych oraz instytucji kulturalnych i oświatowych.
- **Przedstawiciele władzy terenowej**
- ◆ Poznawanie znaczenia pracy (np. sołtysa).

ZAWODY I FUNKCJE

- ◆ Dostrzeganie związków między zawodem a funkcją w zawodzie.

Poznawanie ojczyzny i świata

MOJA MIEJSCOWOŚĆ

- **Położenie geograficzne**
 - ◆ Poznanie charakterystycznych cech krajobrazu.
- **Mieszkańcy, zajęcia ludności**
 - ◆ Określanie życia codziennego mieszkańców dawniej i dziś.
 - ◆ Porównywanie pracy mieszkańców współcześnie i w przeszłości.
- **Sztuka regionu, sztuka ludowa**
 - ◆ Poznawanie wybranych słów dialektu lub gwary ludowej z różnych regionów Polski poprzez słuchanie literatury, spotkania z twórcami ludowymi.
 - ◆ Próby naśladowania gwary w mowie potocznej.
 - ◆ Rozumienie pojęcia „przysłowie”, wyrabianie szacunku dla tzw. mądrości ludowej.
 - ◆ Poznawanie kilku wybranych regionów Polski – stroje ludowe, sztuka użytkowa, elementy zdobnicze, architektura, dialekty, literatura, muzyka i tańce.
 - ◆ Wyodrębnianie charakterystycznych technik rękodzielniczych, rzeźbiarskich i malar - skich danego regionu, np. wycinanki kurpiowskie, malowanie na szkłe.
- **Tradycje i zwyczaje regionalne**
 - ◆ Poznawanie dawnych piosenek ludowych i zabaw.
- **Bogactwa regionu**
 - ◆ Poznanie wykorzystania bogactw naturalnych.
- **Uroczystości w regionie**
 - ◆ Pomoc w organizacji i uczestniczenie w akcjach organizowanych w regionie.
- **Patriotyzm lokalny, historia**
 - ◆ Odwiedzanie zabytków i miejsc pamięci, zaznajomienie z historią i tradycjami danej miejscowości w nawiązaniu do wspomnień mieszkańców i legend.
 - ◆ Poszukiwanie informacji na temat wydarzeń historycznych dotyczących mieszkańców regionu.
 - ◆ Odnajdywanie szlaków turystycznych.
 - ◆ Projektowanie przewodników turystycznych po najbliższej okolicy.

POLSKA – PAŃSTWO

- **Krainy geograficzne i województwa**
 - ◆ Poznanie dawnych stolic Polski.
 - ◆ Poznanie nazwy i położenia swojego województwa na mapie Polski.
 - ◆ Poznawanie nazw państw sąsiadujących.

- ◆ **Mieszkańcy**

- ◆ Uświadomienie, iż w Polsce mogą mieszkać ludzie innej narodowości.

- **Sztuka, tradycje i zwyczaje narodowe**

- ◆ Spotkanie z twórcami, np. malarzami, rzeźbiarzami.
- ◆ Zwiedzanie muzeów narodowych w miastach wojewódzkich.
- ◆ Poznawanie legend, np. *Lech, Czech i Rus*, *O smoku wawelskim*, *O syrence warszawskiej*.

- **Patriotyzm narodowy**

- ◆ Odczuwanie powagi hymnu narodowego, śpiewanie początkowej jego części.
- ◆ Poznawanie nazwy państwa – Rzeczypospolita Polska.
- ◆ Słuchanie historii swojej miejscowości.
- ◆ Budzenie przywiązania do historii Polski poprzez znajomość pomników kultury np. Wawel, Zamek Królewski w Warszawie.
- ◆ Gromadzenie informacji o najpiękniejszych zakątkach Polski.
- ◆ Rozumienie znaczenia mowy ojczystej.
- ◆ Poznanie elementów historii Polski poprzez legendy , treści przekazów historycznych, postacie wybranych bohaterów narodowych.
- ◆ Dostrzeganie wartości dorobku polskiej nauki, np. odkryć Mikołaja Kopernika.
- ◆ Przygotowywanie występów artystycznych.
- ◆ Zbieranie przysłów.

EUROPA – KONTYNENT

- **Krainy geograficzne Europa i państwa Europy**

- ◆ Poznanie ciekawostek związanych z krajami UE, np. Holandia – kraj wiatraków .
Dlaczego w Wielkiej Brytanii warto nosić parasol? Jak powstała Krzywa Wieża w Pizie?
Dlaczego w Wenecji podróżuje się gondolą? Lawenda – zapach Francji?

- **Mieszkańcy Europy**

- ◆ Rozumienie odrębności narodowej ludzi, wyrażającej się w języku, symbolach, zwyczajach i warunkach życia.
- ◆ Poznanie wybranych zwrotów powitalnych w niektórych językach.

- **Patriotyzm globalny**

- ◆ Rozumienie pojęcia: jestem małym mieszkańcem Europy, jestem Europejczykiem.

ŚWIAT

- **Kontynenty**

- ◆ Przyporządkowywanie do kontynentów nazw rzek, niektórych państw, miast, pustyni, np. Sahara, Kalahari, lasów , np. lasy Amazonii, parków narodowych, np. Serengeti, Yellowstone, Wielkiego Kanionu, Komodo, Galapagos znanych dzieciom z mediów , np. serwisów informacyjnych, filmów i programów przyrodniczych.

- **Mieszkańcy**

- ◆ Poznanie ludności etnicznej różnych kontynentów: Indianin, Aborygen, Lapończyk, Eskimos, Pigmej, Masaj.

- ♦ Odnajdywanie podobieństw w życiu ludzi na różnych kontynentach (w przeszłości i współcześnie).
- ♦ Poznawanie imion rówieśników z różnych kontynentów.

Wprowadzanie w kulturę życia.

Poznawanie wartości etycznych i estetycznych

WARTOŚCI ETYCZNE

● **Prawda, uczciwość, mądrość**

- ♦ Dostrzeganie znaczenia mówienia prawdy w relacjach społecznych. Ćwiczenia w mówieniu prawdy (Przykro mi, ale to ja zrobiłam).
- ♦ Uzyskiwanie świadomości, że nie można nikogo krzywdzić, poniżać, lekceważyć, wyzy-skiwać.

● **Dobro, miłość, przyjaźń**

- ♦ Rozumienie wartości dobroci i umiejętności panowania nad sobą.
- ♦ Dostrzeganie i rozumienie wartości koleżeństwa i przyjaźni.
- ♦ Eliminowanie odruchów agresji i złośliwości.

● **Obowiązek, odpowiedzialność**

- ♦ Dostrzeganie konsekwencji braku odpowiedzialności za swoje zdrowie i bezpieczeń-stwo (ubiór niedostosowany do pogody, złe odżywianie) poprzez analizę zachowa-nia bohaterów w bajkach *O dwunastu koźlątkach*, *O Czerwonym Kapturku*, *Pinokio*, *Trzy świnki*.
- ♦ Dostrzeganie konieczności bycia odpowiedzialnym za młodszych, starszych, chorych ludzi.

● **Szacunek, godność**

- ♦ Poznanie wartości godności i jej niezależności od płci, wieku, kondycji fizycznej, stanu posiadania poprzez:
 - zabawy w uprzejme gesty, np. „Spotkanie starszej osoby w autobusie”, „Powitania”,
 - rozmowy na temat ubierania się na uroczystości rodzinne i przedszkolne, na spektakl do teatru, na koncert do filharmonii,
 - zachowania w codziennym życiu (poszanowanie prywatnej własności, przestrzeni),
 - poszanowanie odmienności (tolerancja): uczestniczenie w uroczystościach, codzien-ny kontakt z niepełnosprawnym rówieśnikiem,
 - uczestniczenie w akcjach ekologicznych promujących szacunek do Ziemi i przyrody,
 - udział w świętach narodowych i szanowanie symboli narodowych.

EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA

● **Symbole i znaki**

- ♦ Poznawanie zwrotów powitalnych i pożegnalnych różnych kultur.
- ♦ Poznawanie niektórych wydarzeń, obrzędów, zwyczajów, strojów z życia mniejszości narodowych dzieci uczęszczających do grupy przedszkolnej.
- ♦ Poznanie znaczenia wybranych znaków religijnych wyznań reprezentowanych przez dzieci z grupy przedszkolnej.

- **Święta i tradycje**

- ◆ Przygotowywanie przez dzieci i rodziców świątecznych spotkań w przedszkolu.
- ◆ Sporządzanie prostych przepisów w formie obrazkowej i literowej, np. na kanapki.

WARTOŚCI ESTETYCZNE

- **Piękno**

- ◆ Dostrzeganie piękna gestów i ruchów w tańcach ludowych, współczesnych, balecie.

- **Harmonia**

- ◆ Poznawanie i dostrzeganie harmonii barw i kształtów w dziełach plastycznych znanych twórców.

PLASTYKA

- **Rysowanie**

- ◆ Rysowanie patykiem, tuszem, miękkim i twardym ołówkiem, wydrapywanie obrazów pokrytych świecą czy kredką świecową i tuszem, rysowanie kredką cienką, grubą, bokiem kredki.
- ◆ Rysowanie różnych wzorów na zamalowanych powierzchniach o różnej fakturze.
- ◆ Kalkowanie ciekawych obrazów i malowanie ich.

- **Malowanie**

- ◆ Malowanie akwarelą.
- ◆ „Wodna książka” (technika mokre w mokrym), malowanie gliną, wodną farbą i malowanie się gliną.
- ◆ Malowanie na różnych formatach papieru i na płótnie – farbami klejowymi, akwarelami, plakatówkami, tuszami.
- ◆ Poznawanie barw podstawowych, pochodnych i chromatycznych.
- ◆ Porównywanie swoich kolorów z siedmioma barwami tęczy.
- ◆ Rozróżnianie odcieni barw – walor pośredni (4–7 odcieni).
- ◆ Malowanie na szkłe, drewnie, tkaninie, kamieniach, tekturze gładkiej i falistej.
- ◆ Malowanie techniką „mokre w mokre” (farba akwarelowa na zwilżonym papierze), grandatiery (malowanie wacikami), batiku.

- **Grafika**

- ◆ Posługiwanie się wybranymi technikami graficznymi zgodnie z możliwościami dzieci.

- **Lepienie**

- ◆ Wykonywanie rzeźby i płaskorzeźby, wzbogacanie różnymi materiałami i ich malowanie.
- ◆ Lepienie z piasku, śniegu.
- ◆ Lepienie przedmiotów użytkowych, np. do kąca lalek – flakony, garnki, talerze, pieczywo.
- ◆ Oblepianie materiałami do lepienia np. małych pudełek, butelek i wykorzystywanie ich jako prezentów.

- **Techniki mieszane – eksperymentowanie z barwą, plamą, linią, kształtem, materiałem, kompozycją**

- ◆ Projektowanie kompozycji tematycznych z różnorodnych materiałów na różnych płaszczyznach i podkładach.

- ◆ Wykonywanie wydzieranek i wycinanek płaskich i przestrzennych.
- ◆ Wykonywanie witraży (z tektury i sreber).
- ◆ Wycinanie różnych wzorów z kartki kilkakrotnie zgiętej.
- ◆ Wykonywanie prac według wzoru, np. składanek i kompozycji przestrzennych i półprzestrzennych.
- ◆ Stemplowanie na papierze, tkaninie, drewnie stemplami samodzielnie wykonanymi.
- **Twórczość plastyczna inspirowana muzyką, literaturą i przyrodą**
- ◆ Wyrażanie malowaniem nastroju przedstawionej sceny teatralnej, zdarzenia w książce.
- ◆ Układanie kompozycji z okazów roślinnych żywych i suchych.

ARCHITEKTURA

- **Zabytki, nowoczesne obiekty, osiedla**
- ◆ Poznawanie wartości historycznej zabytków.
- ◆ Łączenie budynku z wydarzeniem historycznym.
- ◆ Poznawanie historii, np. zamków, pałaców, fabryk, parków mających znaczenie dla mieszkańców regionu czy kraju.

LITERATURA

- ◆ Dokonywanie oceny postępowania bohaterów w utworach literackich.
- ◆ Nazywanie relacji emocjonalnej między bohaterami.
- ◆ Dostrzeganie dobra, prawdy i piękna w postępowaniu swoim i bohaterów literackich.
- ◆ Interesowanie się obrazem (ilustracją) i tekstem.
- ◆ Nabywanie kultury odbioru dzieł literackich.
- ◆ Opisywanie przeżyć dotyczących odbioru utworów literackich.
- ◆ Organizowanie kącia książki.
- ◆ Poznanie różnego rodzaju książek (np. komiks, album, atlas).
- ◆ Ćwiczenia w formułowaniu myśli przewodniej na bazie poznanych treści książek.
- ◆ Ilustrowanie fragmentów książek.
- ◆ Projektowanie okładek do książek.
- ◆ Wybieganie myślą poza treść książek.
- ◆ Korzystanie z książek rysunkowych i kart pracy i rozwiązywanie zadań.
- ◆ Wymyślanie własnych opowiadań i treści np. komiksów.
- ◆ Tworzenie składanek książkowych.
- ◆ Poznawanie historii powstawania książki.
- ◆ Poznawanie zawodów związanych z powstawaniem książki (autor, pisarz, poeta, redaktor, introligator, drukarz, ilustrator, księgarz).
- ◆ Poznawanie miejsc związanych z książką (biblioteka, czytelnia, księgarnia, antykwariat).
- ◆ Słuchanie tekstów z elementami gwary z różnych regionów Polski.
- ◆ Słuchanie fragmentów polskich baśni i legend.

TEATR

- ◆ Zabawy w teatr łączące ekspresję werbalną, ruchową, muzyczną i techniczną. Pantomima.
- ◆ Inscenizowanie literatury z zastosowaniem gry aktorskiej, sylwet, pacynek, kukiełek.

- ◆ Organizowanie teatru cieni i teatru supełkowego.
- ◆ Projektowanie scenografii i strojów.
- ◆ Wzajemne pomaganie sobie w tworzeniu strojów.
- ◆ Dobieranie podkładu muzycznego.
- ◆ Dyskutowanie, naradzanie się, ustalanie wyboru, podziału ról i sposobu realizacji zabaw.
- ◆ Niekonwencjonalne zastosowanie przedmiotów , symboli i znaków w inscenizacjach i improwizacjach.
- ◆ Wykorzystanie do inscenizacji własnych tekstów.
- ◆ Organizowanie scenek rodzajowych.
- ◆ Czynny udział w organizacji przedstawień teatralnych w przedszkolu.
- ◆ Poznanie pracy ludzi w teatrze, np.: aktora, reżysera, kasjerki, scenografa, garderobianej, suflera, inspicjenta, elektryka, akustyka, montażysty sceny , kostiumologa, charakteryzatora, perukarza.
- ◆ Nabywanie umiejętności kulturalnego odbioru sztuki.
- ◆ Uczestniczenie w spektaklach w teatrze, zadbanie o estetykę własnego stroju.
- ◆ Rozumienie pojęć: scenografia, kostiumy, scena, widownia, rekwizyt.
- ◆ Teatralizowanie obrzędów świątecznych, np. jasełka, kolędowanie, andrzejki.
- ◆ Wyrażanie swoich wrażeń i przeżyć związanych z odbiorem przedstawienia teatralnego poprzez ekspresję werbalną, plastyczną, muzyczną, ruchową.

MUZYKA

- ◆ Rozpoznawanie, nazywanie i określanie dźwięków pochodzących z różnych źródeł: otoczenie, głosy zwierząt i ludzi, w śpiewie solowym i chóralnym, wydawanych przez instrumenty perkusyjne i melodyczne.
- ◆ Rozwiązywanie i układanie zagadek muzycznych.
- ◆ Reagowanie na zmiany w muzyce (wysokość, natężenie, tempo, rytm) gestem i ruchem.
- ◆ Śpiewanie piosenek w skali od c do c.
- ◆ Przyzwyczajanie się do słuchania krótkich utworów wokalnych i instrumentalnych. Wyrażanie opinii na ich temat.
- ◆ Uczestniczenie w koncertach przedszkolnych i w miarę możliwości w filharmonii.
- ◆ Rozbudzanie zainteresowania grą na instrumentach perkusyjnych.
- ◆ Improwizowanie z użyciem instrumentów i innych efektów dźwiękowych.
- ◆ Tworzenie własnych piosenek na dowolnie wybrany temat lub temat podany przez nauczyciela, np. o pogodzie, wymyślonych postaciach, zabawkach.
- ◆ Nabywanie estetyki ruchów podczas zabaw i tańców przy muzyce i piosenkach.
- ◆ Śpiewanie dialogów powitalnych, pożegnalnych, życzeń urodzinowych, zapowiedzi występów kolegów.
- ◆ Uczestniczenie w zabawach i ćwiczeniach ortofonicznych oraz organizowanych na bazie piosenek: artykulacyjnych, logorytmicznych, fonacyjnych oraz poprawiających jakość śpiewu: emisyjnych, dykcyjnych, rytmizacyjnych, solmizacyjnych.
- ◆ Tworzenie opowiadań do muzyki.
- ◆ Wodny koncert (ubijaczki do piany, sztucce, kubki, szklanki, butelki).

Rozbudzanie ciekawości poznawczej.

Rozwijanie procesów poznawczych i operacji umysłowych

WRAŻENIA, SPOSTRZEŻENIA, WYOBRAŻENIA, MYŚLENIE I MOWA

- **Ujmowanie relacji przestrzennych, czasowych, przyczynowo-skutkowych, ilościowych**

- ◆ Kojarzenie pogody ze zjawiskami atmosferycznymi.
- ◆ Wyjaśnianie przyczyn powstawania wybranych zjawisk.
- ◆ Łączenie np. gwiazd, księżyca z nocą a słońca, jasnego nieba z dniem.
- ◆ Kojarzenie pojęć „dużo”, „mało” z odpowiednią ilością przedmiotów.
- ◆ Próby przedstawiania komunikatów o pogodzie za pomocą słów i obrazów.
- ◆ Próby łączenia cienia ze zwierzęciem, postacią, czynnością, np. teatrzyk cieni.
- ◆ Wyobrażanie sobie zawodów ludzi i wykonywanie charakterystycznych ruchów.

KSZTAŁTOWANIE POJĘĆ

- **Etapy kształtowania pojęć:**

- ◆ analiza wstępna (zestawienie zjawiska lub przedmiotu z innymi w celu wyodrębnienia go),
- ◆ generalizacja (wyszukiwanie cech wspólnych dla danych przedmiotów i zjawisk),
- ◆ różnicowanie (wyszukiwanie cech różniących przedmioty lub zjawiska),
- ◆ synteza (zdefiniowanie danego pojęcia na podstawie znajomości istotnych cech)
- ◆ zastosowanie (wykorzystanie pojęcia w nowych sytuacjach).

- **Kształtowanie wybranych pojęć** ogólnych i szczegółowych, elementarnych i naukowych, np. z dziedziny matematyki, języka, przyrody, astronomii, takich jak: Układ Słoneczny, rzeka, morze, ocean, kraj, zwierzęta.

PROBLEMY I ZADANIA NA MIARĘ PRZEDSZKOLAKA

- **Rodzaje problemów:**

- ◆ *Dyskusyjne:* Dlaczego dziecko nie może pozostać samo na podwórku lub w domu?
- ◆ *Interpretacyjne:* Czy Kubuś Puchatek dobrze postąpił, zjadając cały garnek miodu?
- ◆ *Manipulacyjne:* Jak i z czego zbudować statek kosmiczny?
- ◆ *Strategiczne:* Jak skorzystać z przepisu na masło ziołowe lub czosnkowe? Jak to wykonać?

- **Zadania na miarę przedszkolaka**

- ◆ *W sytuacjach naturalnych:* Po czym poznamy, że należy sprzątać w pokoju? Tutaj są narzędzia i przybory do sprzątania, które z nich wybierzemy?
- ◆ *Zadania w sytuacjach wzmacnianych przez nauczycielkę:* Wczoraj zakupiłam dla was koła i kwadraty do wykonania kwiatów techniką origami. Które i jakiej wielkości figury będą nam potrzebne? Popatrzcie, tutaj są wzory.
- ◆ *Zadania w sytuacjach celowo zorganizowanych przez nauczyciela:* Za chwilę wejdziemy do ogrodu. Poproszę, aby każdy zespół oznaczył grządki i rabatki przygotowanymi przez was tabliczkami z nazwami kwiatów i warzyw.

UWAGA

- ◆ Porządkowanie serii przedmiotów z zasłoniętymi oczami.

- ♦ Skupianie uwagi na prezentacjach dzieci, np. moje ulubione potrawy i odtwarzanie ich istotnych cech.
- ♦ Uczestniczenie w skupieniu w koncertach, spektaklach teatralnych dla dzieci.
- ♦ Słuchanie fragmentów książek, wierszy. Koncentrowanie się na treści.

PAMIĘĆ

- ♦ Poszerzanie pola spostrzeżeniowego, np. zapamiętywanie szlaczków wieloelementowych, rozet, kompozycji gniazdowych.
- ♦ Zapamiętywanie czynności i przewidywanie kolejnych czynności.
- ♦ Zapamiętywanie informacji o zwierzętach i odtwarzanie ich cech w rysunkach.
- ♦ Dostrzeganie regularności czynności.
- ♦ Odtwarzanie czynności w odwrotnej kolejności (wspak).
- ♦ Zapamiętywanie przedmiotów w pudełku i wyjmowanie ich w kolejności odwrotnej do wkładania.

WYOBRAŹNIA

Rozwijanie wyobraźni odbywa się poprzez wykorzystanie osobistych doświadczeń i informacji, wyzwalanie wewnętrznego świata dziecka, błędzenie eksperymentalne.

- ♦ Opisz: Zapachy z kuchni babci. Do czego jest podobny przedmiot, kształt, cień, odlew z wosku? Jak wygląda świat przez różowe okulary?
- ♦ Opowiedz historię linijki, srebrnej łyżeczki, chińskiego wachlarza, starego fotela dziadka, drewnianego konia na biegunach.
- ♦ Wymyśl kolor i kształt szczęśliwej, wesołej planety.
- ♦ Wymyśl historię liścia, makówki, ziarenka, jakiej jeszcze nikt nie wymyślił.
- ♦ Zagraj rytm serca, piosenkę o pieskim życiu.
- ♦ Zbuduj budynek, jakiego nikt nie zbudował, zamek z piasku, patyków, domek dla mrówek.
- ♦ Zatańcz taniec motyla, taniec połamaniec, taniec robotów, liści, śnieżynek.
- ♦ Przedstaw lot trzmiela, marsz żółwia, bieg sarny, pełzanie węża, pływanie delfina.

Poznanie świata symboli i znaków

SYMBOLE WIZUALNE

- **Obraz, fotografia, grafika, malarstwo, mandale, pismo, rzeźba, reklama, film, maski, piktogramy.**
- ♦ Przekształcanie symboli w inne obrazy lub inne symbole.
- ♦ Układanie i tworzenie fantastycznych historii inspirowanych malarstwem, rzeźbą, maską. Rozumienie wielu znaków występujących w najbliższym otoczeniu.
- ♦ Kierowanie się różnego rodzaju symbolami i znakami wprowadzonymi przez nauczyciela.
- ♦ Rozpoznawanie znaków w środkach masowego przekazu, np. zapowiedź wieczorynki.
- ♦ Wykonywanie zadań wymagających percepcji materiału symbolicznego, np. Odczytaj, czego mam się bać (obraz dziecka kąpiącego się w jeziorze). Powiedz, co mam teraz zrobić (fotografia dzieci grających w piłkę). Wyjaśnij, przed czym możesz mnie ostrzec (maska wilka).
- ♦ Rozpoznawanie i nazywanie symboli swojego kraju (hymn, godło, flaga, strój ludowy, herb, muzyka ludowa).
- ♦ Wyszukiwanie podobieństw między zjawiskami, np. woda – łzy, ciemność – strach.

ARCHITEKTURA

- **W Polsce i na świecie:** Akropol (chwała), igloo (dom), Wielki Mur Chiński (izolacja).
- ◆ Kojarzenie symbolu z miejscem, sytuacją i szersze rozumienie znaczenia.

ŻYWIOŁY

- **Ziemia, ogień, woda, powietrze**
- ◆ Odczytywanie pogody w oparciu o rodzaj opadu (duże krople deszczu – ulewa).
- ◆ Rozumienie zwrotów typu „żywa woda”, „potrzebny mi jak powietrze”.

KODY

- **Matematyczny, liczba, koło, cyfra**
- ◆ Przedstawianie treści zdań za pomocą kodu matematycznego.

UBIÓR

- **Związany z postaciami z bajek, związany z tradycją** jak np.: welon, biała suknia (wesele), biżuteria (dobrobyt), korona (władca).
- ◆ Kojarzenie ubrania z okazją, uroczystością, tradycją, konwenansem.

RUCH

- **Gesty, mimika**
- ◆ Odgadywanie wykonywanych zawodów, czynności w inscenizacjach i pantomimie.

PRZEDMIOTY

- **Codziennego użytku, rytualne**
- ◆ Układanie i tworzenie fantastycznych historii z wykorzystaniem rekwizytu, np. pierścień.

ROŚLINY I ZWIERZĘTA

- **Związane z baśniami i bajkami, związane z tradycją**
- ◆ Ekspresja werbalna, ruchowa, teatralna z wykorzystaniem symboli.

BARWA

- ◆ Wyszukiwanie zależności i podobieństw między przedmiotami, barwami i zjawiskami np. biel – śnieg.
- ◆ Tworzenie galerii słów związanych z kolorami.

DŹWIĘK

- **Znaki dźwiękowe, umowne sygnały, instrumenty muzyczne, rytmy**
- ◆ Wykonywanie zadań wymagających percepcji materiału symbolicznego np. ósemki – bieg, ćwierćnuta – marsz.

ZAPACH

- ◆ Interpretowanie zapachów z otoczenia, np. nieprzyjemny zapach kuchni (przypalona potrawa), przykry zapach z toalety (brak higieny w pomieszczeniu), zapach ciasta (urodziny babci).
- ◆ Interpretowanie znaków w szerszym kontekście.

Poznanie znaczenia języka dla porozumiewania się i uczestnictwa w kulturze

KOMPETENCJE JĘZYKOWE

• Wymowa

- ◆ Rozwijanie kompetencji językowych w zakresie wymowy poprzez rozwijanie słuchu, poprawne wymawianie wszystkich głosek i grup spółgłoskowych, doskonalenie umiejętności wyrazistego mówienia poprzez stosowanie ćwiczeń ortofonicznych: ćwiczenia oddechowe, logorytmiczne, usprawniające motorykę narządów mowy, fonacyjne, artykulacyjne, słuchowe (rozwijanie słuchu fizycznego, muzycznego, fonematycznego), dawanie wzoru poprawnej wymowy przez nauczyciela.
- ◆ Nauczyciel, stosując wyżej wymienione ćwiczenia, powinien uwzględniać aktualny etap rozwoju dziecka.

• Słownictwo

- ◆ Usprawnianie wypowiedzi i wzbogacanie słownika poprzez właściwe posługiwanie się liczebnikami, przysłówkami, spójnikami i przyimkami.
- ◆ Nadawanie nazw abstrakcyjnych obrazom i kompozycjom.

• Gramatyka

- ◆ Nabywanie umiejętności właściwego posługiwania się równoważnikami zdań w zależności od sytuacji poprzez nadawanie tytułów obrazkom.
- ◆ Sprawne stosowanie koniugacji czasowników (liczba – pojedyncza, mnoga; czasy – teraźniejszy, przeszły, przyszły; tryby – oznajmujący, rozkazujący, pytający; strony – bierna, czynna).
- ◆ Sprawne stosowanie przyimków.
- ◆ Sprawne stosowanie przysłówków.
- ◆ Sprawne stosowanie liczebników.
- ◆ Sprawne stosowanie wszystkich zaimków.
- ◆ Sprawne stosowanie w mowie spójników.
- ◆ Sprawne stosowanie partykuł.

KOMPETENCJE KOMUNIKACYJNE

• Społeczne użycie języka

FORMY WYPOWIEDZI

- ◆ Prośby, rozmowy, polecenia, opowiadania, instrukcje, opisy, wyjaśnienia, uzasadnienia.
- ◆ Nabywanie umiejętności rozmowy z osobą nieznaną poprzez zabawy dramatyczne.

FORMY GRZECZNOŚCIOWE

- ◆ Utrwalenie nawyku używania form grzecznościowych na co dzień.

ZWROTY POWITALNE

- ◆ Rozwijanie zdolności empatycznych w kontaktach werbalnych, np. zabawy dramatyczne.
- ◆ Sprawne nawiązywanie i kończenie rozmowy.

- **Sytuacyjne użycie języka**

- ◆ Nabywanie umiejętności odpowiedniego zachowania się językowego w różnych sytuacjach życiowych bliskich dzieciom.
- ◆ Poznanie sposobów reagowania na zachowanie osoby przeszkadzającej w rozmowie.
- ◆ Doskonalenie umiejętności radzenia sobie z barierami pojawiającymi się podczas rozmowy, np. podchodzenie bliżej do partnera, gdy stoi za daleko.
- ◆ Próby samodzielnego niwelowania zakłóceń komunikacyjnych podczas rozmowy.
- ◆ Uświadomienie znaczenia taktownego zachowania wobec innych.
- ◆ Rozumienie zasady, że błędy w wypowiedzi sprawiają, iż rozmówca nie jest w stanie prawidłowo zrozumieć nadawcy.
- ◆ Nabywanie umiejętności przerywania innym w sposób społecznie akceptowany.

- **Celowe/pragmatyczne użycie języka**

badanie rzeczywistości poprzez zadawanie pytań, formułowanie twierdzeń, sądów, wniosków, stanowisk, hipotez w sytuacjach zadaniowych w domu i przedszkolu

- ◆ Sprawne formułowanie pytań i stosowanie pytań adekwatne do sytuacji zadaniowych.
- ◆ Sprawne formułowanie hipotez w sytuacjach problemowych.
- ◆ Nabywanie przekonania, że każdy powinien mieć odwagę wyrażać swoje stanowisko.
- ◆ Formułowanie uogólnień w oparciu o wcześniejsze doświadczenia.

kierowanie zachowaniem innych poprzez: negocjowanie stanowisk i argumentowanie, rozkazywanie, kierowanie, sprzeciwianie się

- ◆ Stwarzanie sytuacji zmuszających do uzasadniania swoich wyborów.
- ◆ Nabywanie umiejętności używania określeń umożliwiających rozkazywanie, sprzeciwianie się podczas planowania i pracy w grupie.

wyrażanie swoich stanów emocjonalnych werbalnie (np. cieszę się, jest mi smutno...) i pozawerbalnie (np. podniesienie brwi, nadmuchiwanie policzków, zrobienie „ust w podkówkę”).

- ◆ Ćwiczenia wyrażania uczuć i przeżyć podczas zabaw dramatycznych i pantomimy.

wyrażanie swoich pragnień, woli (np. ja chcę, marzę, żądam, r. okazuję), próśb, poleceń w sytuacjach zabawowych i dnia codziennego

- ◆ Doskonalenie umiejętności wyrażania swoich pragnień i marzeń, stosowanie zwrotów: Chciałabym w przyszłości zostać...; Chciałbym, aby spełniło się...; Moim marzeniem w przyszłości jest...; Kiedy dorosnę, chciałbym...; Marzę, aby w następnym roku...; Pragnę...; Chciałbym z rodzicami przenieść się do...; Pragnę, aby koleżanka... .

KOMPETENCJE KULTUROWE

- **Rytuały**

- ◆ Organizowanie sytuacji edukacyjnych sprzyjających poznawaniu rytuałów w celu przyswojenia związanych z nimi różnych kodów werbalnych.

- **Obrzędy**

- ◆ Życzenia ślubne (Z okazji waszego ślubu życzymy wam...).
- ◆ Powitanie nowożeńców (Witamy was chlebem i solą...).
- ◆ Życzenia z okazji narodzin dziecka (Gratuluję Ci zostania bratem/siostrą...).
- ◆ Składanie kondolencji (Serdecznie Ci współczuję...).

- **Gwary**

- ◆ Uświadamianie istnienia różnych gwar, z którymi dzieci mogą się spotkać, podróżując po kraju. Poznanie elementów gwary: góralskiej, lubelskiej, kaszubskiej, śląskiej.

KULTURA ŻYWEGO SŁOWA

- ◆ Ćwiczenie płynności wypowiedzi.
- ◆ Wygłaszanie wierszy indywidualnie lub w zespole z uwzględnieniem podziału na role.
- ◆ Próby inscenizowania krótkich wierszy i opowiadań własnymi słowami.

UMIEJĘTNOŚCI NARRACYJNE

- ◆ Nabywanie umiejętności opowiadania z wykorzystaniem przykładów poznanych baśni i innych utworów literackich.
- ◆ Stymulowanie dzieci do podejmowania prób układania opowiadań fantastycznych z wykorzystaniem rekwizytów: Do czego potrzebujemy Słońca, Księżycy i gwiazd? Czy Słońce potrzebuje człowieka? Czy ludzie mogliby żyć bez Słońca i Księżycy?
- ◆ Tworzenie nowych zakończeń znanych baśni, opowiadań, historyjek obrazkowych.

Przygotowanie do pisania i czytania

GOTOWOŚĆ DO NAUKI PISANIA I CZYTANIA

- ◆ Kreślenie szlaczków literopodobnych, liter na formatach dużych, małych i w liniaturze.
- ◆ Stosowanie symboli w zabawach tropiących.
- ◆ Opracowywanie symboli do kalendarza pogody.
- ◆ Rysowanie, pisanie po śladzie i bez śladu.
- ◆ Wyszukiwanie rytmów i dobieranie rytmów do słowa.
- ◆ Kojarzenie litery z głoską.
- ◆ Tworzenie koszyczków fonetyczno-literowych. Koszyk zawiera: figurki i przedmioty na określoną głoskę np. o (osa, owoc, okulary); wyrazy w dwóch wersjach: pisanej i drukowanej (jako podpisy do figurek i przedmiotów); białe, niebieskie i czerwone nakrywki (do tworzenia schematów i modeli wyrazów), pojedyncze litery (do tworzenia wyrazów z rozsypanki literowej). Każdy koszyk jest pod hasłem jednej głoski.
- ◆ Rozpoznawanie i rozumienie znaków ikonograficznych.
- ◆ Rozpoznawanie, nazywanie i identyfikowanie litery z zamkniętymi oczami.
- ◆ Liczenie wyrazów w zdaniach sylab i głosek w słowach.
- ◆ Odczytywanie przekazów pozasłownych lub mieszanych, np. plakaty, reklamy.
- ◆ Projektowanie własnych przekazów.
- ◆ Przetwarzanie obrazu ruchowego na obraz graficzny i odwrotnie.

- ◆ Odwzorowywanie kształtów, znaków literopodobnych i liter.
- ◆ Odróżnianie pojęć: samogłoska, spółgłoska, litera, sylaba, wyraz, słowo, zdanie, tekst.
- ◆ Korzystanie ze źródeł informacji (słownik, encyklopedia, album, atlas). Przeglądanie czasopism.

WŁAŚCIWA NAUKA CZYTANIA I PISANIA

● **Ćwiczenia w czytaniu**

- ◆ Systematyczne poznawanie i rozpoznawanie liter drukowanych, pisanych wielkich i małych oraz znaków interpunkcyjnych.
- ◆ Systematyczne poznawanie i rozpoznawanie cyfr i znaków matematycznych.
- ◆ Czytanie sylab, wyrazów oraz zdań różnymi sposobami i z wykorzystaniem różnych metod.
- ◆ Słuchanie tekstów i utworów literackich wzorowo czytanych przez nauczyciela.
- ◆ Czytanie ze zrozumieniem prostych wyrazów i krótkich zdań.
- ◆ Ciche i głośne czytanie tekstów krótkich i łatwych, własnych i cudzych.
- ◆ Poprawne, płynne czytanie krótkich tekstów z uwzględnieniem znaków interpunkcyjnych.
- ◆ Gry i zabawy ze słowami (układanie zdań z rozsypanki, przekształcanie wyrazów przez zmianę jednej litery, loteryjki, domina, rebusy, konstruowanie gier planszowych).
- ◆ Odczytywanie rebusów literowo-obrazkowych i sylabowo-obrazkowych.
- ◆ Dopasowywanie podpisów (wyrazów) do obrazków.
- ◆ Dopasowywanie tytułów i zdań do obrazków.
- ◆ Czytanie tekstów pisanych różną czcionką.
- ◆ Rozwiązywanie krzyżówek.
- ◆ Korzystanie ze źródeł informacji (np. słownik, encyklopedia, atlas, internet).
- ◆ Organizowanie i korzystanie z kącika książki.
- ◆ Dobieranie czasopism i książek do własnych zainteresowań.

● **Praca z tekstem**

- ◆ Swobodne wypowiedzi na temat przeczytanego tekstu.
- ◆ Opowiadanie o przebiegu wydarzeń w krótkim utworze.
- ◆ Określanie nastroju utworu.
- ◆ Formułowanie pytań i odpowiedzi do przeczytanego tekstu.
- ◆ Przewidywanie zakończenia utworu.
- ◆ Uczenie się na pamięć wierszy samodzielnie przeczytanych.
- ◆ Odczytywanie przekazów pozasłownych lub mieszanych (plakaty, reklamy).

● **Ćwiczenia w pisaniu**

- ◆ Kreślenie znaków literopodobnych na całej płaszczyźnie i liniaturze.
- ◆ Pisanie liter małych i wielkich oraz ich połączeń.
- ◆ Kreślenie znaków interpunkcyjnych.
- ◆ Pisanie cyfr i znaków matematycznych.
- ◆ Posługiwanie się przyborami do pisania.
- ◆ Pisanie prostych wyrazów i prostych zadań.
- ◆ Dostrzeganie znaczenia pisanego tekstu.
- ◆ Tworzenie zaproszeń, gazetek z uwzględnieniem obrazu i pisma.

Poznanawanie znaczenia matematyki

ORIENTACJA PRZESTRZENNA

- **Schemat własnego ciała**
 - ◆ Posługiwanie się określeniami typu: lewa, prawa, z tyłu, z przodu.
- **Schemat ciała drugiej osoby**
 - ◆ Przyjmowanie punktu widzenia drugiej osoby i wymiana informacji.
- **Położenie przedmiotów w przestrzeni**
 - ◆ Orientowanie się na kartce papieru.
- **Kierunki w przestrzeni**
 - ◆ Wytyczanie kierunku od obranego punktu, np. na lewo od... .

WIELKOŚĆ

- ◆ Sprawne posługiwanie się określeniami dotyczącymi pojęć wielkości, długości, szerokości, wysokości, grubości.
- ◆ Stopniowanie określeń, np. duży – większy – największy; mały – mniejszy – najmniejszy. Rozumienie znaczenia tych pojęć i posługiwanie się nimi w działaniu.
- ◆ Posługiwanie się wspólną miarą podczas porównywania przedmiotów i określania ich wielkości, długości itd.

RYTMY I RYTMICZNA ORGANIZACJA CZASU

- **Szeregi**
 - ◆ Układanie trudniejszych sekwencji.
- **Regularności**
 - ◆ Przekładanie regularności z jednej reprezentacji na inną, a potem jeszcze na inną. Kodowanie rytmu na papierze.
- **Rytm w utworach literackich**
 - ◆ Układanie wyliczanek, opowiadań, wierszy z powtarzającym się motywem.
- **Rytmiczna organizacja czasu i poznanawanie pojęcia czasu w ujęciu astronomicznym, geograficznym, historycznym, współczesnym.**
 - ◆ Dostrzeganie rytmicznej organizacji czasu: dni tygodnia, miesiące w roku.
 - ◆ Rozumienie upływu czasu przez poznanawanie wybranych zdarzeń historycznych i zabytków.

PRZYCZYNA, SKUTEK, PRZEWIDYWANIE NASTĘPSTW

- **Czynności i ich skutki**
 - ◆ Aktywizowanie rozumowania przyczynowo-skutkowego, np. Dlaczego to się stało?
- **Przebieg zdarzeń**
 - ◆ Ustalenie celu i planowanie czynności. Tworzenie skryptów.

- **Odwracalność i nieodwracalność zmian**
- ◆ Uświadamianie znaczenia naprawiania krzywd.
- **Następstwa**
- ◆ Rozważanie, jak należy poradzić sobie w sytuacjach trudnych.

LICZBA

- **Aspekt kardynalny, aspekt porządkowy, aspekt miarowy, aspekt mnogościowy**
- ◆ Sprawne liczenie.
- ◆ Liczenie w szerokim zakresie, poczynając od dowolnego miejsca, np. sześć, siedem. Liczenie np. piątkami, szóstkami, dziesiątkami.
- ◆ Wymiana w sytuacji kupna.
- ◆ Korzystanie z dostrzeżonych regularności dla dalszego rozszerzenia zakresu liczbowego. Numerowanie i liczenie obiektów ustawionych rzędem.
- ◆ Wykorzystanie aspektu porządkowego w grach i zabawach.
- ◆ Określanie miejsca liczby w ciągu liczbowym.

DZIAŁANIA NA LICZBACH

- **Dodawanie, odejmowanie**
- ◆ Pamięciowe wyznaczanie sumy i różnicy.
- **Mnożenie**
- ◆ Zabawy i gry sprzyjające mnożeniu.
- **Dzielenie**
- ◆ Rozdawanie i rozdzielanie po równo w zabawach i grach.

KLASYFIKACJA

- **Tworzenie zbiorów**
- ◆ Grupowanie przedmiotów według jednej, dwóch, trzech i czterech cech.
- ◆ Segregowanie obrazków według zasady, co nie pasuje.
- ◆ Kłasyfikowanie na poziomie operacji konkretnych.
- **Określanie przynależności**
- ◆ Określanie, jaki przedmiot należy lub nie należy do zbioru w trakcie sytuacji życiowych, zabaw i ćwiczeń: zawieranie się zbioru w zbiorze, podział zbiorów na podzbiorywspól- na część zbioru, zbiór w znaczeniu ogólnym.

POJĘCIE STAŁOŚCI

- **Porównywanie zbiorów równolicznych**
- ◆ Ustalanie równoliczności zbiorów poprzez ustawianie w pary.
- **Porównywanie zbiorów nierównolicznych**
- ◆ Porównywanie ilości elementów w zbiorze – określanie różnicy (o ile więcej, o ile mniej) w toku przyporządkowywania i przeliczania.

- **Stalność liczby**
 - ◆ Wymiana w sytuacji kupna i sprzedaży.
 - ◆ Wnioskowanie o stałej liczbie elementów w zbiorze po obserwowanych zmianach.
- **Mierzenie i porównywanie długości**
 - ◆ Porównywanie obiektów i szacowanie najpierw dwóch, a potem trzech.
 - ◆ Mierzenie stopa za stopą, łokciami, dłonią, palcami.
 - ◆ Odmierzanie długości wspólną miarą, np. klockiem.
 - ◆ Zapoznanie z narzędziami mierzącymi długość i mierzenie nimi.
- **Mierzenie i porównywanie ilości płynów**
 - ◆ Wlewanie wody miarką.
 - ◆ Dolewanie i odlewanie wody.
 - ◆ Obserwowanie, jak zachowuje się woda w zamkniętych butelkach.
 - ◆ Poznanie miar opakowań płynów.

GEOMETRIA

- **Figury płaskie i figury przestrzenne**
 - ◆ Odróżnianie, dobieranie i nazywanie (w zakresie dostępnym dzieciom) figur płaskich i przestrzennych (koło, kwadrat, prostokąt, trójkąt, trapez, romb, wielokąt, kula).
 - ◆ Składanie, budowanie figur np. z trójkątów, sześciątów.
 - ◆ Używanie figur do układania np. mozaik, konstrukcji przestrzennych.

CIEŻAR

- **Waga, ważenie**
 - ◆ Konstruowanie wagi.
 - ◆ Ważenie i ustalanie: to waży tyle i jest cięższe... .
 - ◆ Formułowanie reguł, które stosuje się w trakcie ważenia.
 - ◆ Próby oddzielenia cechy ciężaru od wielkości.
 - ◆ Zapoznanie z regułami, według których paczkuje się produkty.
 - ◆ Klasyfikowanie przedmiotów ze względu na ciężar z użyciem i bez użycia zmysłu wzroku.

ZADANIA

- **Rozwiązywanie zadań, układanie zadań**
 - ◆ Wdrażanie do rozwiązywania zadań z treścią.
 - ◆ Kodowanie i dekodowanie czynności matematycznych. Zapisywanie wykonywanych czynności matematycznych.

ODPORNOŚĆ EMOCJONALNA

- ◆ Uczestniczenie w grach matematycznych i konstruowanie własnych gier matematycznych.
- ◆ Wdrożenie dzieci do tworzenia różnego rodzaju gier indywidualnie i w zespołach.

TECHNOLOGIE

- ◆ Zaciekawienie procesem powstania butów, książek, komputerów, domów.

NARZĘDZIA

- ◆ Poznawanie historii narzędzi takich jak pług, socha, tara, grabie, łopata, widły.

MATERIAŁY

● Naturalne

- ◆ Dowiadywanie się o pochodzeniu przedmiotów wykonanych przez człowieka z surowców naturalnych (szkło, papier, produkty spożywcze). Rozróżnianie ich i nazywanie.

● Sztuczne

- ◆ Dowiadywanie się o pochodzeniu przedmiotów wykonanych przez człowieka z surowców sztucznych (poliester, guma).

ZJAWISKA FIZYCZNE I CHEMICZNE

● Optyka

- ◆ Odkrywanie różnych zjawisk fizycznych poprzez czynne branie udziału w zabawach badawczych: załamywanie się światła (lupa).

● Mechanika

- ◆ Poznawanie historii wykorzystania maszyn prostych przez ludzi.

● Elektryczność

- ◆ Dociekanie np. Co to jest elektryczność?
- ◆ Grupowanie urządzeń elektrycznych według zastosowania.
- ◆ Poznanie zasad bezpieczeństwa przy posługiwaniu się urządzeniami elektrycznymi.

● Akustyka

- ◆ Poznawanie sposobów wykorzystania odbicia fal dźwiękowych przez człowieka, np. w budowie amfiteatrów, kościołów.

●

● Magnetyka

- ◆ Poznanie historii kompasu.

URZĄDZENIA TECHNICZNE

● Urządzenia

- ◆ Oglądanie ilustracji, filmów, modeli maszyn oraz środków lokomocji niedostępnych bezpośredniej obserwacji. Udział w naprawach drobnych urządzeń.

● Przepuszczalność

- ◆ Porównywanie temperatury różnych materiałów znajdujących się w tym samym środowisku (filc, drewno, kamień, szkło, stal).

● Techniczne środki przekazu informacji

- ◆ Rozumienie znaczenia środków łączności i źródeł informacji dawnych i współczesnych (telefony komórkowe, internet, satelity, prasa codzienna i tygodniowa). Tworzenie wizji przyszłości i rozwoju komunikacji.

- **Pojazdy i środki transportu**

- ◆ Interesowanie się historią wybranych wynalazków związanych z transportem: dyliżans, parostatek, lokomotywa parowa.
- ◆ Poszukiwanie odpowiedzi na pytania np. Jak startuje rakieta? Jak działa gaśnica?

DZIAŁANIA KONSTRUKCYJNO-TECHNICZNE

- ◆ Rozwiązywanie problemów konstrukcyjnych podczas eksperymentowania.
- ◆ Konstruowanie, np. kamienne wieże, kamienne grzechotki, „ruchome płomienie ognia” – praca z pomarańczowej i czerwonej bibuły Wycinanie płomieni i zawieszanie w miejscu przewiewu powietrza.

MAJSTERKOWANIE

- ◆ Posługiwanie się w zabawie materiałem konstrukcyjnym wymagającym różnych technik montażowych.
- ◆ Szycie prostymi ściegami.
- ◆ Próby wyszywania na serwetkach prostych wzorów.
- ◆ Próby szycia ubrań dla lalek według formy.

ZAWODY

- **Współczesne**

- ◆ Bliższe poznanie pracy wykonywanej w różnych punktach usługowych, gałęziach przemysłu, handlu i na roli.

- **Historyczne**

- ◆ Wyciąganie wniosków z obserwacji ludzi wykonujących dawne zawody (prządka, stolarz, kowal, rymarz, kaletnik, lutnik, szewc, krawiec) podczas wycieczek do skansenu.

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego

Załączniki do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r.
(Dziennik Ustaw z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17) Załącznik nr 1

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego opisuje proces wspomagania rozwoju i edukacji dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym. Przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych oraz inne formy wychowania przedszkolnego w równej mierze pełnią funkcje opiekuńcze, wychowawcze i kształcące. Zapewniają dzieciom możliwość wspólnej zabawy i nauki w warunkach bezpiecznych, przyjaznych i dostosowanych do ich potrzeb rozwojowych.

Celem wychowania przedszkolnego jest:

- 1) wspaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych im w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji;
- 2) budowanie systemu wartości, w tym wychowywanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się w tym, co jest dobre, a co złe;
- 3) kształtowanie u dzieci odporności emocjonalnej koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach, w tym także do łagodnego znoszenia stresów i porażek;
- 4) rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, które są niezbędne w poprawnych relacjach z dziećmi i dorosłymi;
- 5) stwarzanie warunków sprzyjających wspólnej i zgodnej zabawie oraz nauce dzieci o zróżnicowanych możliwościach fizycznych i intelektualnych;
- 6) troska o zdrowie dzieci i ich sprawność fizyczną; zachęcanie do uczestnictwa w zabawach i grach sportowych;
- 7) budowanie dziecięcej wiedzy o świecie społecznym, przyrodniczym i technicznym oraz rozwijanie umiejętności prezentowania swoich przemyśleń w sposób zrozumiały dla innych;
- 8) wprowadzenie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiadania się poprzez muzykę, małe formy teatralne oraz sztuki plastyczne;
- 9) kształtowanie u dzieci poczucia przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz postawy patriotycznej;
- 10) zapewnienie dzieciom lepszych szans edukacyjnych poprzez wspieranie ich ciekawości, aktywności i samodzielności, a także kształtowanie tych wiadomości i umiejętności, które są ważne w edukacji szkolnej.

Cele te są realizowane we wszystkich obszarach działalności edukacyjnej przedszkola.

W każdym z obszarów podane są umiejętności i wiadomości, którymi powinny wykazywać się dzieci pod koniec wychowania przedszkolnego.

Aby osiągnąć cele wychowania przedszkolnego, należy wspomagać rozwój, wychowywać i kształcić dzieci w następujących obszarach:

1. Kształtowanie umiejętności społecznych dzieci: porozumiewanie się z dorosłymi i dziećmi, zgodne funkcjonowanie w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.

Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- 1) obdarza uwagę dzieci i dorosłych, aby rozumieć to, co mówią i czego oczekują;
grzecznie zwraca się do innych w domu, w przedszkolu, na ulicy;
 - 2) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (stara się współdziałać w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) oraz w świecie dorosłych;
 - 3) w miarę samodzielnie radzi sobie w sytuacjach życiowych i próbuje przewidywać skutki swoich zachowań;
 - 4) wie, że nie należy chwalić się bogactwem i nie należy dokuczać dzieciom, które wychowują się w trudniejszych warunkach, a także, że nie należy wyszydząć i szykano-
wać innych;
 - 5) umie się przedstawić: podaje swoje imię, nazwisko i adres zamieszkania; wie, komu można podawać takie informacje.
2. Kształtowanie czynności samoobsługowych, nawyków higienicznych i kulturalnych.
Wdrażanie dzieci do utrzymywania ładu i porządku.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) umie poprawnie umyć się i wytrzeć oraz umyć zęby;
 - 2) właściwie zachowuje się przy stole podczas posiłków, nakrywa do stołu i sprząta po sobie;
 - 3) samodzielnie korzysta z toalety;
 - 4) samodzielnie ubiera się i rozbiera, dba o osobiste rzeczy i nie naraża ich na zgubienie lub kradzież;
 - 5) utrzymuje porządek w swoim otoczeniu.
 3. Wspomaganie rozwoju mowy dzieci.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) zwraca się bezpośrednio do rozmówcy, stara się mówić poprawnie pod względem artykulacyjnym, gramatycznym, fleksyjnym i składniowym;
 - 2) mówi płynnie, niezbyt głośno, dostosowując ton głosu do sytuacji;
 - 3) uważnie słucha, pyta o niezrozumiałe fakty i formułuje dłuższe wypowiedzi o ważnych sprawach;
 - 4) w zrozumiały sposób mówi o swoich potrzebach i decyzjach.
 4. Wspieranie dzieci w rozwijaniu czynności intelektualnych, które stosują w poznawaniu i rozumieniu siebie i swojego otoczenia.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) przewiduje, w miarę swoich możliwości, jakie będą skutki czynności manipulacyjnych na przedmiotach (wnioskowanie o wprowadzanych i obserwowanych zmianach);
 - 2) grupuje obiekty w sensowny sposób (klasyfikuje) i formułuje uogólnienia typu: to do tego pasuje, te obiekty są podobne, a te są inne;
 - 3) stara się łączyć przyczynę ze skutkiem i próbuje przewidywać, co się może zdarzyć.

5. Wychowanie zdrowotne i kształtowanie sprawności fizycznej dzieci.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) dba o swoje zdrowie; zaczyna orientować się w zasadach zdrowego żywienia;
 - 2) dostrzega związek pomiędzy chorobą a leczeniem, poddaje się leczeniu, np. wie, że przyjmowanie lekarstw i zastrzyki są konieczne;
 - 3) jest sprawne fizycznie lub jest sprawne w miarę swoich możliwości, jeżeli jest dzieckiem mniej sprawnym ruchowo;
 - 4) uczestniczy w zajęciach ruchowych, w zabawach i grach w ogrodzie przedszkolnym, w parku, na boisku, w sali gimnastycznej.
6. Wdrażanie dzieci do dbałości o bezpieczeństwo własne oraz innych.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) wie, jak trzeba zachować się w sytuacji zagrożenia i gdzie można otrzymać pomoc, umie o nią poprosić;
 - 2) orientuje się w bezpiecznym poruszaniu się po drogach i korzystaniu ze środków transportu;
 - 3) zna zagrożenia płynące ze świata ludzi, roślin oraz zwierząt i unika ich;
 - 4) wie, że nie może samodzielnie zażywać lekarstw i stosować środków chemicznych (np. środków czystości);
 - 5) próbuje samodzielnie i bezpiecznie organizować sobie czas wolny w przedszkolu i w domu; ma rozeznanie, gdzie można się bezpiecznie bawić, a gdzie nie.
7. Wychowanie przez sztukę – dziecko widzem i aktorem.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) wie, jak należy się zachować na uroczystościach, np. na koncercie, festynie, przedstawieniu, w teatrze, w kinie;
 - 2) odgrywa role w zabawach parateatralnych, posługując się mową, mimiką, gestem i ruchem; umie posługiwać się rekwizytami (np. maską).
8. Wychowanie przez sztukę – muzyka i śpiew, pąsy i taniec.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru oraz łatwe piosenki ludowe; chętnie uczestniczy w zbiorowym śpiewie, w tańcach i muzykowaniu;
 - 2) dostrzega zmiany dynamiki, tempa i wysokości dźwięku utworu muzycznego, wyraża je, pływając lub tańcząc;
 - 3) tworzy muzykę, korzystając z instrumentów perkusyjnych (oraz innych przedmiotów), a także improwizuje ją ruchem;
 - 4) w skupieniu słucha muzyki, w tym także muzyki poważnej.
9. Wychowanie przez sztukę – różne formy plastyczne.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) przejawia, w miarę swoich możliwości, zainteresowanie wybranymi zabytkami i dziełami sztuki oraz tradycjami i obrzędami ludowymi ze swojego regionu;
 - 2) umie wypowiadać się w różnych technikach plastycznych i przy użyciu elementarnych środków wyrazu (takich jak kształt i barwa) w postaci prostych kompozycji i form konstrukcyjnych;

- 3) wykazuje zainteresowanie malarstwem, rzeźbą i architekturą (także architekturą zieleni i architekturą wnętrz).
10. Wspomaganie rozwoju umysłowego dzieci poprzez zabawy konstrukcyjne, budzenie zainteresowań technicznych.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) wznosi konstrukcje z klocków i tworzy kompozycje z różnorodnych materiałów (np. przyrodniczych), ma poczucie sprawstwa („potrafię to zrobić”) i odczuwa radość z wykonanej pracy;
 - 2) używa właściwie prostych narzędzi podczas majsterkowania;
 - 3) interesuje się urządzeniami technicznymi (np. używanymi w gospodarstwie domowym), próbuje rozumieć, jak one działają, i zachowuje ostrożność przy korzystaniu z nich.
11. Pomaganie dzieciom w rozumieniu istoty zjawisk atmosferycznych i w unikaniu zagrożeń.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) rozpoznaje i nazywa zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla poszczególnych pór roku; podejmuje rozsądne decyzje i nie naraża się na niebezpieczeństwo wynikające z pogody, np. nie stoi pod drzewem w czasie burzy nie zdejmuje czapki w mroźną pogodę;
 - 2) wie, o czym mówi osoba zapowiadająca pogodę w radiu i w telewizji, np. że będzie padał deszcz, śnieg, wiał wiatr; stosuje się do podawanych informacji w miarę swoich możliwości.
12. Wychowanie dla poszanowania roślin i zwierząt.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) wymienia rośliny i zwierzęta żyjące w różnych środowiskach przyrodniczych, np. na polu, na łące, w lesie;
 - 2) wie, jakie warunki są potrzebne do rozwoju zwierząt (przestrzeń życiowa, bezpieczeństwo, pokarm) i wzrostu roślin (światło, temperatura, wilgotność);
 - 3)) potrafi wymienić zmiany zachodzące w życiu roślin i zwierząt w kolejnych porach roku; wie, w jaki sposób człowiek może je chronić i pomóc im, np. przetrwać zimę.
13. Wspomaganie rozwoju intelektualnego dzieci wraz z edukacją matematyczną.
Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:
 - 1) liczy obiekty i rozróżnia błędne liczenie od poprawnego;
 - 2) wyznacza wynik dodawania i odejmowania, pomagając sobie liczeniem na palcach lub na innych zbiorach zastępczych;
 - 3) ustala równoliczność dwóch zbiorów, a także posługuje się liczebnikami porządkowymi;
 - 4) rozróżnia stronę lewą i prawą, określa kierunki i ustala położenie obiektów w stosunku do własnej osoby, a także w odniesieniu do innych obiektów;
 - 5) wie, na czym polega pomiar długości, i zna proste sposoby mierzenia: krokami, stopą za stopą;
 - 6) zna stałe następstwo dni i nocy, pór roku, dni tygodnia, miesięcy w roku.

14. Kształtowanie gotowości do nauki czytania i pisania.

Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- 1) potrafi określić kierunki oraz miejsca na kartce papieru, rozumie polecenia typu: narysuj kółko w lewym górnym rogu kartki, narysuj szlaczek, zaczynając od lewej strony kartki;
- 2) potrafi uważnie patrzeć (or ganizuje pole spostrzeżeńowe), aby rozpoznać i zapamiętać to, co jest przedstawione na obrazkach;
- 3) dysponuje sprawnością rąk oraz koordynacją wzrokowo-ruchową potrzebną do rysowania, wycinania i nauki pisania;
- 4) interesuje się czytaniem i pisanem; jest gotowe do nauki czytania i pisania;
- 5) słucha np. opowiadań, baśni i rozmawia o nich; interesuje się książkami;
- 6) układa krótkie zdania, dzieli zdania na wyrazy dzieli wyrazy na sylaby; wyodrębnia głoski w słowach o prostej budowie fonetycznej;
- 7) rozumie sens informacji podanych w formie uproszczonych rysunków oraz często stosowanych oznaczeń i symboli, np. w przedszkolu, na ulicy, na dworcu.

15. Wychowanie rodzinne, obywatelskie i patriotyczne.

Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej:

- 1) wymienia imiona i nazwiska osób bliskich, wie, gdzie pracują, czym się zajmują;
- 2) zna nazwę miejscowości, w której mieszka, zna ważniejsze instytucje i orientuje się w rolach społecznych pełnionych przez ważne osoby, np. policjanta, strażaka;
- 3) wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a stolicą Polski jest Warszawa;
- 4) nazywa godło i flagę państwową, zna polski hymn i wie, że Polska należy do Unii Europejskiej;
- 5) wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

W trosce o prawidłowy rozwój psychoruchowy oraz przebieg wychowania i kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym zaleca się następujące proporcje zagospodarowania czasu przebywania w przedszkolu w rozliczeniu tygodniowym:

- 1) co najmniej jedną piątą czasu należy przeznaczyć na zabawę (w tym czasie dzieci bawią się swobodnie, przy niewielkim udziale nauczyciela);
- 2) co najmniej jedną piątą czasu (w przypadku młodszych dzieci – jedną czwartą czasu), dzieci spędzają w ogrodzie przedszkolnym, na boisku, w parku itp. (or ganizowane są tam gry i zabawy ruchowe, zajęcia sportowe, obserwacje przyrodnicze, prace gospodarcze, porządkowe i ogrodnicze itd.);
- 3) najwyżej jedną piątą czasu zajmują różnego typu zajęcia dydaktyczne, realizowane według wybranego programu wychowania przedszkolnego;
- 4) pozostały czas – dwie piąte czasu nauczyciel może dowolnie zagospodarować (w tej puli czasu mieszczą się jednak czynności opiekuńcze, samoobsługowe, organizacyjne i inne).

Zadaniem nauczycieli jest prowadzenie obserwacji pedagogicznych mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci oraz dokumentowanie tych obserwacji.

Z początkiem roku poprzedzającego rozpoczęcie przez dziecko nauki w klasie I szkoły podstawowej należy przeprowadzić analizę gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna). Celem takiej analizy jest zgromadzenie informacji, które mogą pomóc:

- 1) rodzicom w poznaniu stanu gotowości swojego dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej, aby mogli je w osiągnięciu tej gotowości, odpowiednio do potrzeb, wspomagać;
- 2) nauczycielowi przedszkola przy opracowaniu indywidualnego programu wspomagania i korygowania rozwoju dziecka, który będzie realizowany w roku poprzedzającym rozpoczęcie nauki w szkole podstawowej;
- 3) pracownikom poradni psychologiczno-pedagogicznej, do której zostanie skierowane dziecko, w razie potrzeby pogłębionej diagnozy związanej ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W wielu obszarach wychowania przedszkolnego występują treści edukacji zdrowotnej. Ze względu na dobro dzieci, należy zadbać o kształtowanie ich świadomości zdrowotnej oraz nawyków dbania o własne zdrowie w codziennych sytuacjach w przedszkolu i w domu, współpracując w tym zakresie z rodzicami.

W trosce o jednolite oddziaływanie wychowawcze, nauczyciele:

- 1) systematycznie informują rodziców o zadaniach wychowawczych i kształcących realizowanych w przedszkolu; zapoznają rodziców z podstawą programową wychowania przedszkolnego i włączają ich do kształtowania u dziecka określonych tam wiadomości i umiejętności;
- 2) informują rodziców o sukcesach i kłopotach ich dzieci, a także włączają ich do wspierania osiągnięć rozwojowych dzieci i łagodzenia trudności, na jakie natrafiają;
- 3) zachęcają rodziców do współdecydowania w sprawach przedszkola, np. wspólnie organizują wydarzenia, w których biorą udział dzieci.

W celu właściwego przygotowania dzieci do podjęcia nauki w szkole podstawowej, nauczyciele powinni znać podstawę programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych w zakresie I etapu edukacyjnego, a zwłaszcza klasy I szkoły podstawowej.

Bibliografia

- Andrzejewska J. (red.), *Wspieranie rozwoju kompetencji komunikacyjnych dzieci*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- Brzezińska A. I. (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Debesse M., *Etapy w wychowaniu*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1983.
- Grzeszkiewicz B., *Współczesność i przyszłość edukacji elementarnej*, PRINT GROUP, Szczecin 2006.
- Guz S., Andrzejewska J. (red.), *Edukacja wobec zagrożeń rozwoju i bezpieczeństwa dzieci*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Karwowska-Struczyk M., *Rozmowa dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1982.
- Kielar-Turska M., *Jak pomagać dziecku w poznawaniu świata*, WSiP, Warszawa 1992.
- Kielar-Turska M., *Dziecko i komunikacja. Jak dziecko staje się kompetentne komunikacyjnie*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1997, nr 3.
- Piwoński R. (red.), *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok – Warszawa 2003.
- Klus-Stańska D., *Światy dziecięcych znaczeń. Poszukiwanie kontekstów teoretycznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- Krauze-Sikorska H., *Edukacja przez sztukę. O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dziecka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza Poznań 2006.
- Kuszek K., *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań 2006.
- Kwieciński Z., *Dziesięciościan edukacji*, [w:] *Socjopatologia edukacji*, Trans Humana, Olecko 1995.
- Lewandowska E., *Widzenie barw u dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] Guz S., Andrzejewska J. (red.), *Wybrane problemy edukacji dzieci w przedszkolu i szkole*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005.
- Miksza M., *Zrozumieć Montessori*, Impuls, Kraków 2004.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Sowińska H., Michałak R., *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2004.
- Szymański M., *Twórczość i style poznawcze uczniów*, WSiP, Warszawa 1987.
- Śliwerski B., *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk, T. 1, 2006.
- Uszyńska-Jamroz J., *Wybrane problemy uczenia się dzieci we wczesnym dzieciństwie* [w:] Cichocki A., *Edukacja elementarna szansą nowej jakości wychowania*, Trans Humana, Białystok 2005.
- Waloszek D., *Program w edukacji dzieci. Geneza. Istota. Kryteria*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Kraków 2005.
- Wilken H., *Dzieci stają się przyjaciółmi przyrody. Edukacja ekologiczna w przedszkolu i szkole podstawowej*, Jedność, Kielce 2004.